

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Π.Μ.Σ. «Κοινωνική και Εκπαιδευτική Πολιτική»

Κατεύθυνση «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις
Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη

Παλιοί και νέοι πρόσφυγες στο Αιγαίο: Εγκατάσταση
Μικρασιατών και σύγχρονα προσφυγικά ρεύματα

Φοιτήτρια: Χατζηράζογλου Ελένη

A.M.: 3032201701428

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Γαζή Φωτεινή

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Γαζή Φωτεινή, Σπυριδάκης Εμμανουήλ, Παπαδιαμαντάκη Παναγιώτα

Κόρινθος, 2019

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1 ^ο : Η ιστορία των Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα	
1.1. Ιστορική αναδρομή στην εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων και στα πεδία αντιπαραθέσεων των γηγενών κοινοτήτων στα μεγάλα αστικά κέντρα	5
1.1.1. Η αποκατάσταση των προσφύγων	10
1.1.1.1. Αγροτική αποκατάσταση: εγκατάσταση, στέγαση, έργα και δυσκολίες της ΕΑΠ	11
1.1.1.2. Αστική αποκατάσταση: εγκατάσταση και τυπολογία κατοικιών, απασχόληση	16
1.1.2. Διάκριση μεταξύ αποκατάστασης και αποζημίωσης	20
1.2. Ιστορική αναδρομή στην εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων και στα πεδία αντιπαραθέσεων με τον ντόπιο πληθυσμό στα νησιά του Αιγαίου	21
1.2.1. Η κατάσταση στην Νάξο: άφιξη, εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις με τον γηγενή πληθυσμό	21
1.2.2. Η κατάσταση στην Πάρο: πρώτες μέρες στο νησί, εγκατάσταση, εργασία και σχέσεις των δύο πληθυσμιακών ομάδων	26
1.2.3. Η κατάσταση στη Χίο: άφιξη, εγκατάσταση και εργασία, σχέσεις γηγενών-προσφύγων	28
1.2.4. Η κατάσταση στις Οινούσες Χίου: άφιξη, αποκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις Μικρασιατών με τους ντόπιους	30
1.2.5. Η κατάσταση στη Λέσβο: άφιξη και στέγαση, αγροτική αποκατάσταση, αποκατάσταση αστών προσφύγων, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις με τους γηγενείς	34
1.2.6. Η κατάσταση στη Λήμνο: άφιξη και εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση, σχέσεις πληθυσμών	44
1.2.7. Η κατάσταση στη Σύρο: άφιξη στο νησί και σχέσεις	47
1.2.8. Η κατάσταση στη Ρόδο	48
1.2.9. Η κατάσταση στην Αμμουλιανή: άφιξη και εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις μεταξύ των πληθυσμών	49
Κεφάλαιο 2 ^ο : Οι πρόσφυγες στη Μόρια της Μυτιλήνης σήμερα, στάσεις και αντιδράσεις των γηγενών	51
2.1. Η προσφυγική κρίση των τελευταίων ετών στα νησιά του Αιγαίου	51

2.1.1. Διάκριση των όρων «πρόσφυγας» και «μετανάστης»	52
2.1.2. Συνθήκες κράτησης παράτυπων μεταναστών στα κέντρα επαναπροώθησης της Μυτιλήνης (Μόρια)	53
2.1.3. Συνθήκες διαβίωσης εντός του ΚΥΤ/ hotspot της Μόριας	54
2.1.4. Προηγούμενες έρευνες για τον τρόπο αντιμετώπισης του προσφυγικού ζητήματος από τις γηγενείς κοινότητες της Μυτιλήνης	57
2.2. Παρατήρηση	58
2.3. Ανάλυση ημιδομημένων συνεντεύξεων	59
Κεφάλαιο 3 ^ο : Συμπεράσματα	88
Βιβλιογραφικές αναφορές	94
Παράρτημα	102
- Στατιστικός πίνακας Υπηρεσίας Ασύλου (2013-2018)	102
- Ερωτηματολόγιο ημιδομημένης συνέντευξης	103
- Πίνακας γενικών στοιχείων συμμετεχόντων	106

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει έρθει αντιμέτωπη με μια πρωτόγνωρη προσφυγική κρίση, καθώς οι μετακινήσεις πληθυσμών που έλαβαν χώρα ξεπερνούν κάθε προηγούμενο και αγγίζουν τα ποσοστά μετανάστευσης εξαιτίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Παρά τις τεράστιες διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/ μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα, το φαινόμενο των μετακινήσεων λοιπόν δεν είναι κάτι νέο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα μετακινήσεων πληθυσμών συναντούμε κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων, έπειτα με τη Συνθήκη της Λωζάνης, όπου και επιβάλλεται η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά και κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, όπου παρατηρείται μετανάστευση του πληθυσμού προς την Αμερική (Ανδριώτης, 1998: 94). Ωστόσο, αυτό που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών έχει γίνει χώρα υποδοχής για τους μετανάστες (Cavounidis, 2002).

Αν και το μεταναστευτικό φαινόμενο αντιμετωπίστηκε τα πρώτα χρόνια ως μια φυσιολογική μετακίνηση πληθυσμών για την εύρεση καλύτερων συνθηκών ζωής, τα τελευταία χρόνια έχει συνδεθεί με την άνιση κατανομή αγαθών και οι μετανάστες αντιμετωπίζονται ως κοινωνικό πρόβλημα που απειλεί την εθνική ταυτότητα της εκάστοτε κοινωνίας. Όταν μάλιστα αυτές οι μετακινήσεις είναι συχνές και χαρακτηρίζονται από εισροή μεγάλων πληθυσμών, οδηγούν σε αντιδράσεις των χωρών υποδοχής των μεταναστών. Αυτές οι αντιδράσεις, σε συνδυασμό με την οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών, καθώς και τα κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά προβλήματα που υπάρχουν στις κοινωνίες, έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση εκδήλωσης του ρατσισμού καθώς και των φαινομένων της ξενοφοβίας και του εθνικισμού απέναντι στον «ξένο» (Λαζαρίδη & Αμίτσης, 2001: 258).

Τα παραπάνω έχουν τη ρίζα τους σε ένα ψυχολογικό φαινόμενο που οδηγεί με τη σειρά του στην ανάπτυξη ενός τοπικιστικού πνεύματος, οποίο χαρακτηρίζεται από αισθήματα υπεροχής του παλιού πληθυσμού (ακόμα και όταν δεν πρόκειται για καθαρά γηγενή) όταν έρχεται σε σύγκριση με τον νέο. Πρόκειται δηλαδή για ένα διαχρονικό φαινόμενο που σχετίζεται με μια προσπάθεια επιβολής και επικρατήσεως εναντίον του εκάστοτε νεοαφιχθέντα πληθυσμού (Ναυπλιώτης, 2008: 89).

Αυτό το φαινόμενο, σε συνδυασμό με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εκάστοτε κοινωνίες, οδηγεί συχνά στην διοχέτευση της επιθετικότητας εναντίον της νεοαφιχθείσας

κοινωνικής ομάδας, η οποία χαρακτηρίζεται από προκαταλήψεις, στερεότυπα και κοινωνικές διακρίσεις. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε πως όπως κατά την εγκατάσταση των Μικρασιατών στην Ελλάδα, οι πρόσφυγες αντιμετωπίστηκαν ως άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας με τους ντόπιους να τους αποκαλούν «πρόσφυγες» και «φτωχούς», αποδίδοντας στους όρους αυτούς μια αρνητική χροιά (Παναγιωταρέα, 1994: 177), έτσι και οι σημερινοί μετανάστες που καταφτάνουν στην Ελλάδα αποκαλούνται συχνά από τους γηγενείς «λαθρομετανάστες» ή «παράνομοι μετανάστες». Ο όρος αυτός όχι απλώς δεν είναι δόκιμος για κάποιον άνθρωπο αλλά πάνω από όλα, μειώνει ταυτόχρονα την προσωπικότητά του, αφού υποδηλώνει πως οι μετανάστες είναι εγκληματίες. Πάραυτα, αν κάποιος δεν έχει νόμιμη άδεια εισόδου ή παραμονής σε κάποια χώρα και δεν έχει τις προϋποθέσεις να λάβει καθεστώς διεθνούς προστασίας, θεωρείται παράτυπος και όχι παράνομος μετανάστης (Κοσμόπουλος, 2016).

Σκοπός λοιπόν της παρούσας εργασίας είναι να γίνει μια σύγκριση μεταξύ του τρόπου που αντιμετωπίστηκαν οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας από τις γηγενείς κοινότητες στα νησιά του Αιγαίου και των προσφύγων που βρίσκονται στο hotspot της Μόριας στη Λέσβο.

Αναλυτικότερα, μέσω της έρευνας διαμορφώνονται επιμέρους στόχοι, με σκοπό να έρθουν στην επιφάνεια οι απόψεις των ντόπιων στα εξής:

- Ποια είναι η επίδραση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία;
- Ποια είναι η στάση των γηγενών απέναντι στους πρόσφυγες;
- Ποια είναι η άποψη του ντόπιου πληθυσμού απέναντι στην μόνιμη αποκατάσταση και ενσωμάτωση του προσφυγικού πληθυσμού στην τοπική κοινωνία;

Ειδικότερα για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών η μελέτη αναζητά να δώσει απάντηση στο εξής ερώτημα:

Πού οφείλεται η στάση των ντόπιων απέναντι στο νέο κύμα προσφύγων στην Ελλάδα;

Η υλοποίηση της παρούσας εργασίας βασίστηκε σε δύο στάδια. Το πρώτο βασίζεται στη συλλογή πληροφοριών για τον τρόπο που αντιμετωπίστηκαν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες από τους γηγενείς μέσω της ιστορικής αναδρομής που βασίστηκε σε δευτερογενή βιβλιογραφική επισκόπηση. Το δεύτερο στάδιο στηρίχτηκε στη συλλογή πληροφοριών για τη στάση των ντόπιων απέναντι στους πρόσφυγες που έχουν φτάσει στο νησί της Λέσβου κατά τη διάρκεια των

τελευταίων ετών. Η μέθοδος που επιλέχθηκε για την υλοποίηση του δεύτερου σταδίου είναι η ποιοτική έρευνα.

Η επιλογή της ποιοτικής έρευνας οφείλεται στο γεγονός ότι η μέθοδος αυτή παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα να εκμαιεύσει τη σημασία που έχει η εμπειρία για την οποία μιλούν τα υποκείμενα (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2016: 74), καταγράφοντας παράλληλα τη «φωνή» τους. Μέσω των συνεντεύξεων, των σημειώσεων και της παρατήρησης, ο ερευνητής είναι σε θέση να περιγράψει και να ερμηνεύσει τα δεδομένα όπως ακριβώς έχουν. Παράλληλα, οι ποιοτικές μέθοδοι για τον Eisner εξαιτίας της απαίτησής τους να χρησιμοποιεί ο ερευνητής όλα τα στοιχεία που συναντά, όπως σχολιασμούς, κάτι που ο ίδιος έχει παρατηρήσει ή ακόμη και τον τρόπο που τα υποκείμενα κινούνται ή μιλούν, τον καθιστούν πάντα ενεργό (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2016: 74).

Για την επίτευξη των στόχων της παρούσας έρευνας, έγινε χρήση της συνέντευξης, καθώς κατά τη διάρκειά της, ο ερευνητής συλλέγει πληροφορίες και σκέψεις, πεποιθήσεις και ιδέες του ερωτώμενου πάνω σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα, ενώ παράλληλα του δίνεται η δυνατότητα να παρατηρήσει και τις εκφράσεις χεριών και προσώπου, καθώς και τον τόνο της φωνής του υποκειμένου, στοιχεία που χρησιμεύουν στην αποφυγή της παγίδας επιφανειακών ερμηνειών. Τίποτα δε λαμβάνεται ως δεδομένο από τον εκάστοτε ερευνητή (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2016: 76).

Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα αυτή υλοποιήθηκε με τη χρήση ημιδομημένης συνέντευξης, καθώς περιλαμβάνει ερωτήσεις κλειστού τύπου σε συνδυασμό με ερωτήσεις ανοικτού τύπου, σε μια προσπάθεια να κατανοηθούν περαιτέρω οι απαντήσεις που ελήφθησαν στα ερωτήματα κλειστού τύπου. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια μιας ημιδομημένης συνέντευξης, ο εκάστοτε ερευνητής βασιζόμενος στον κατάλογο θεμάτων και ερωτήσεων που προσπαθεί να καλύψει, ενδέχεται να προσαρμόζει τις ερωτήσεις του από συνέντευξη σε συνέντευξη.

Χρησιμοποιήθηκε επίσης και η μέθοδος της άμεσης και της συμμετοχικής παρατήρησης σε μια προσπάθεια να γίνει μια προσέγγιση των συμπεριφορών και των στάσεων των ανθρώπων στο συγκεκριμένο χώρο, αφού προσφέρει τη δυνατότητα ανατροφοδότησης στον ερευνητή από τους ερωτώμενους (Λαγουμιντζής, Βλαχόπουλος & Κουτσογιάννης, 2015).

Τέλος, κρίθηκε χρήσιμο να ακολουθηθεί και η μέθοδος της κριτικής ανάλυσης λόγου (ΚΑΛ) σε συγκεκριμένα αποσπάσματα εμπειριών των γηγενών, προκειμένου να αναδειχθούν περισσότερο οι πεποιθήσεις τους για τους πρόσφυγες/μετανάστες. Η επιλογή αυτής της μεθόδου

βασίστηκε στο γεγονός ότι η ΚΑΛ αποτελεί έναν τρόπο ανάλυσης του τρόπου με τον οποίο η γλώσσα φανερώνει τα κοινωνικά προσδιορισμένα νοήματα, συνδυάζοντας τη μικρο-ανάλυση του λόγου με τη μακρο-ανάλυση των κοινωνικών δομών και τις σχέσεις εξουσίας με τις οποίες εμπλέκονται τα κείμενα. Πιο απλά, η ΚΑΛ μας βοηθά να κατανοήσουμε ότι ο λόγος των υποκειμένων δεν φανερώνει τόσο την προσωπικότητα και τις αντιλήψεις/τρόπο δράσης των ομιλητών, όσο τις ιστορικο-πολιτισμικές συνθήκες με τις οποίες συνδέεται η παραγωγή και η πρόσληψή τους. Η ΚΑΛ διερευνά δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο τα κείμενα παρουσιάζουν την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία είναι υπεύθυνη για την παγίωση ή την αλλαγή των αξιών-πεποιθήσεων, όπου και γίνεται ξεκάθαρη η κοινωνική ανισότητα (Στάμου, 2014).

Η έρευνα διεξήχθη στο χωριό της Μόριας, όπου και υπάρχει το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης προσφύγων της Λέσβου (ΚΥΤ/hotspot), το οποίο βρίσκεται σε περιφερειακό δρόμο του χωριού που ενώνει τη Μόρια με την Παναγιούδα και τον Αφάλωνα. Όσον αφορά τις υποδομές, το ΚΥΤ μπορεί να φιλοξενήσει έως 2.330 άτομα ωστόσο σε αυτό μένουν πολύ περισσότερα, με αποτέλεσμα ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ατόμων αυτών να διαμένουν περιφερειακά του ΚΥΤ μέσα σε σκηνές και κατ' επέκταση, να δημιουργούνται εντάσεις κατά καιρούς.

Ως ερευνητικός πληθυσμός θεωρήθηκαν 15 μόνιμοι κάτοικοι του χωριού, εκ των οποίων 10 ήταν γυναίκες και 5 άνδρες, ηλικίας 21-76 ετών. Για την επιλογή του δείγματος ακολουθήθηκε η τεχνική της χιονόμπαλας, κατά την οποία η δημιουργία του δείγματος ξεκίνησε από μια ομάδα γνωστών ατόμων τα οποία στη συνέχεια μεγάλωσαν το δείγμα προσθέτοντας περισσότερα υποκείμενα. Ακόμα, ακολουθήθηκε η δειγματοληψία σκοπιμότητας, προκειμένου το δείγμα να περιέχει άτομα που εξυπηρετούν στην ικανοποίηση ορισμένων προϋποθέσεων (Λαγουμιντζής, Βλαχόπουλος & Κουτσογιάννης, 2015).

Ο λόγος που ακολουθήθηκε η τεχνική της χιονόμπαλας κατά τη δειγματοληψία βασίζεται στο γεγονός ότι αρκετά από τα υποκείμενα που απευθύνθηκα δεν ήθελαν να συμμετάσχουν στην έρευνα είτε γιατί το προσφυγικό ζήτημα τους έχει κουράσει είτε για λόγους προφύλαξης των προσωπικών τους στοιχείων. Προκειμένου λοιπόν να διατηρηθεί η ανωνυμία του δείγματος, στα σημεία όπου παραθέτεται ο λόγος των ερωτηθέντων κατά την ανάλυση των συνεντεύξεων, έχουν χρησιμοποιηθεί τυχαία αρχικά και όχι αρχικά που να παραπέμπουν στα αληθινά τους στοιχεία.

Όσον αφορά τη δειγματοληψία σκοπιμότητας, αυτή χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να συμπεριληφθούν στο δείγμα άτομα μικρότερης ηλικίας, αφού οι περισσότεροι νέοι έχουν φύγει από το χωριό.

Τέλος, σχετικά με τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, αυτές είναι πραγματολογικές, δημογραφικές, ενώ περιλαμβάνονται και ερωτήσεις γνώσεων και γνώμης, ενώ η καταγραφή του περιεχομένου των συνεντεύξεων, πραγματοποιήθηκε μέσω της μαγνητοφώνησης, αφού η ηχογράφηση παρέχει το αποτέλεσμα της απόλυτης πιστότητας, με την ακρίβεια των πληροφοριών να μπορεί να ελεγχθεί ανά πάσα στιγμή.

Κεφάλαιο 1^ο: Η ιστορία των Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα

1.1. Ιστορική αναδρομή στην εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων και στα πεδία αντιπαραθέσεων των γηγενών κοινοτήτων στα μεγάλα αστικά κέντρα

Ήδη από τις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1922 χιλιάδες πρόσφυγες καταφθάνουν καθημερινά στο λιμάνι του Πειραιά έπειτα από την ήττα των ελληνικών στρατευμάτων στην Τουρκία τον Αύγουστο του ίδιου έτους, ενώ με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης τον Αύγουστο του 1923 υποβλήθηκε η αναγκαστική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών, με βάση το θρήσκευμα των υπηκόων τους, έπειτα από διαμάχες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που οφείλονταν κυρίως στον επεκτατικό εθνικισμό των Νεότουρκων αλλά και τις βλέψεις της Ελλάδας που βασίζονταν στην Μεγάλη Ιδέα. Αναλυτικότερα, 355.635 μουσουλμάνοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα ελληνικά εδάφη, ενώ 186.926 Ρωμιοί απελάθηκαν από την Τουρκία στην Ελλάδα. Μόνες εξαιρέσεις της ανταλλαγής αποτελούν οι Ρωμιοί που ήταν εγκατεστημένοι στην επαρχία της Κωνσταντινούπολης πριν από τις 30 Οκτωβρίου του 1918, οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Δυτικής Θράκης, καθώς επίσης και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, τα οποία παραχωρήθηκαν στην Τουρκία για λόγους ασφαλείας. Ωστόσο, τελικά καταφτάνουν περίπου ενάμιση εκατομμύριο ορθόδοξοι από την Μ. Ασία στην Ελλάδα (Oran, 2006: 291-292), ως αποτέλεσμα και της άκαρπης στρατιωτικής επέμβασης στην Τουρκία που οδήγησε τον ελληνικό πληθυσμό να εγκαταλείψει την πατρίδα του.

Αυτός ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ των δύο κρατών που σχετιζόταν με την άρνηση των τουρκικών αρχών για επαναπατρισμό των Οθωμανών Ελλήνων (Tolleshaug, 2012: 245-246), ήταν αναμενόμενο να δημιουργήσει προβλήματα γιατί στην ουσία στερούσε από τα άτομα να επιλέγουν σύμφωνα με τη βούλησή τους τα ίδια τον τόπο διαμονής και εγκατάστασής τους (Γκιζέλη, 1993: 78). Παρ' όλα αυτά, η Συνθήκη της Λωζάνης κατάφερε τελικώς να εξασφαλίσει την επιβίωση του πληθυσμού από τους Τούρκους, να διασφαλίσει ότι δε θα πραγματοποιηθούν μελλοντικά διενέξεις μεταξύ των δύο χωρών λόγω των εστιών, ενώ παράλληλα η μετακίνηση των πληθυσμών επιτρέπει την εθνική ομοιογένεια (Μαυρογορδάτος, 1993: 10), προωθώντας παράλληλα τη δημοκρατία και την ειρήνη (Tolleshaug, 2012: 248).

Μπροστά στο προσφυγικό ζήτημα, το ελληνικό κράτος προχώρησε σε μια σειρά μέτρων για την αποκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού είτε στον αστικό είτε στον αγροτικό χώρο. Μάλιστα, αυτό το εγχείρημα αποκατάστασης έχει τεράστια σημασία, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς ότι εκτός από τα μεγάλα ποσοστά εισροής των προσφύγων, το ελληνικό κράτος καλούνταν να δράσει άμεσα προκειμένου να επιβιώσει ο πληθυσμός από τις κακουχίες (Μαυρογορδάτος, 1993:10), κατάσταση που έπρεπε να αντιμετωπίσει μόνο του χωρίς τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων (Tolleshaug, 2012: 335).

Αν και στην αρχή η ελληνική κοινωνία αντιμετώπισε τους πρόσφυγες με συμπόνοια, στην συνέχεια οι ανταλλάξιμοι αντιμετωπίστηκαν από τους γηγενείς μόνο ως ευθύνη και βάρος (Hirschon, 2006: 172 & Morgenthau, 1994: 349). Οι αντιθέσεις που προέκυψαν μεταξύ των δύο ομάδων, είχαν ως αποτέλεσμα την κατάταξη των προσφύγων σε μια κοινωνική ομάδα που ξεχώριζε μέσα στην ελληνική κοινωνία.

Το κράτος από τη μεριά του, προσπάθησε μέσα από μέτρα να εξομαλύνει τις αντιπαραθέσεις αυτές, ώστε να καταστήσει τους πρόσφυγες οικονομικά ανεξάρτητους και να τους εντάξει στην ελληνική κοινωνία.

Όσον αφορά τις αντιθέσεις μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων βασίστηκαν κυρίως σε τρία πεδία αντιπαραθέσεων: τους πολιτικούς, τους πολιτισμικούς και τους οικονομικούς παράγοντες.

Αναφορικά με τους πολιτικούς παράγοντες, πρέπει να τονιστεί ότι η έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα έλαβε χώρα σε μια περίοδο πολιτικής και κοινωνικής αναταραχής. Αναλυτικότερα, μετά την κατάρρευση του μετώπου στην Μικρά Ασία, εκδηλώθηκε το κίνημα της

11ης Σεπτεμβρίου 1922 από στρατιωτικά τμήματα που είχαν διασωθεί και είχαν καταφύγει στη Χίο και τη Λέσβο. Το κίνημα αυτό με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Νικόλαο Πλαστήρα και Στυλιανό Γονατά και τον αντιπλοίαρχο Δημήτρη Φωκά, κατάφερε τη διάλυση της Γ' Εθνοσυνέλευσης, την παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου και τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης με διεθνή εκπρόσωπο της χώρας τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ωστόσο, η κρισιμότητα της πολιτικής κατάστασης έφτασε στο ζενίθ της όταν, δύο μήνες μετά, εκτελείται στο Γουδί η ηγεσία της αντιβενιζελικής παράταξης, με αποτέλεσμα οι αντιβενιζελικοί να συνδέσουν την έλευση των ανταλλάξιμων με το τέλος της πολιτικής τους ηγεσίας, και κατ' επέκταση, να μεγαλώσει το πολιτικό χάσμα μεταξύ τους (Χαραλαμπίδης, 2011: 8), αφού οι πρόσφυγες συγκαταλέγονταν στο στρατόπεδο του Βενιζέλου (Yildirim, 2006: 69-70 & Κατσάπης, 2002α).

Σε αυτό το σημείο μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί το γεγονός πως ήδη από το 1914 ο προσφυγικός πληθυσμός αναγνώριζε στην εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου την καλύτερη υπεράσπιση των συμφερόντων του. Αυτός είναι και ο λόγος που από τα Νοεμβριανά του 1916, οι υπάρχοντες πρόσφυγες του ελληνικού κράτους, όπως ακριβώς και οι υπόλοιποι υποστηρικτές του Φιλελεύθερου Κόμματος αντιμετωπίζονται ρατσιστικά από τον ντόπιο πληθυσμό. Έτσι λοιπόν, οι πρόσφυγες που θα φτάσουν στον ελληνικό κράτος έρχονται αντιμέτωποι με μια ήδη αρνητικά διαμορφωμένη κατάσταση (Καραβάς, 1993: 136).

Έτσι, από τη μια πλευρά, οι βενιζελικοί αντιμετώπισαν το προσφυγικό ζήτημα ως το πιο εθνικό ζήτημα της Ελλάδος (Yildirim, 2006: 70) σε μια προσπάθεια να ελέγχουν πολιτικά τον νεοαφιχθέντα πληθυσμό (Καραβάς, 1993: 137), ενώ από την άλλη, οι αντιβενιζελικοί είδαν τους πρόσφυγες ως προάγγελους της διάσπασης της ελληνικής εθνικής ενότητας (Yildirim, 2006:70), αφού η εγκατάσταση του πληθυσμού στο κέντρο της Αθήνας αποτελούσε κίνδυνο αλλοίωσης της πολιτικής φυσιογνωμίας της πρωτεύουσας (Καραβάς, 1993: 137). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου που αντιμετωπίζονταν οι πρόσφυγες από την αντιβενιζελική πλευρά, θα μπορούσε να αποτελέσει το αίτημά των τελευταίων όχι μόνο για την αφαίρεση του δικαιώματος των νέων κατοίκων να είναι υποψήφιοι στις εκλογές, αλλά και να ψηφίζουν (Χαραλαμπίδης, 2011: 36). Μόνο εξαιτίας του Βενιζέλου οι πρόσφυγες απολαμβάνουν περίθαλψη, αποζημιώσεις, χωράφια κλπ. Αντίστοιχα, χάρη στους πρόσφυγες κατορθώνει ο Βενιζέλος να παραμείνει στην εξουσία έως το 1933 (Μαυρογορδάτος, 1993: 11).

Σχετικά με τους πολιτισμικούς παράγοντες, παρατηρούμε ότι στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, οι προσφυγικοί συνοικισμοί αποτελούν στην ουσία «δορυφορικές» κοινότητες, οι οποίες είναι διαχωρισμένες από αυτές του ντόπιου πληθυσμού, προκειμένου «να μην αναστατώνουν τη ζωή της υπάρχουσας πόλης» (Καραδήμου – Γερόλυμπου, 2010: 32). Ακόμη και μετά από δύο δεκαετίες μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα, οι πρόσφυγες εξακολουθούν να κατοικούν σε τραγικές συνθήκες. Για παράδειγμα, στην Καισαριανή υπάρχει έλλειψη υποδομών ύδρευσης, ενώ στη συνοικία οι κοινές τουαλέτες είναι μόνιμα υπερχειλισμένες και τα βρώμικα νερά αναμειγμένα με ακαθαρσίες ζώων περνούν μέσα από τους δρόμους, απειλώντας τη δημόσια υγεία. Τα ποσοστά θνησιμότητας λόγω φυματίωσης των προσφύγων είναι εξαιρετικά υψηλά, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης στους προσφυγικούς συνοικισμούς καθιστούν την εξάπλωση ασθενειών πολύ εύκολη (Πάνου, 2017: 55). Ο φόβος για την «έξοδο» της φυματίωσης στο υγιές τμήμα του πληθυσμού κυριαρχεί και οι πρόσφυγες θεωρούνταν πολίτες κατώτερης κατηγορίας από το γηγενή πληθυσμό (Χαραλαμπίδης, 2011: 15-19).

Παράλληλα, μπροστά στην αδυναμία του κράτους να αποκαταστήσει τον τεράστιο όγκο των προσφύγων, εμφανίζεται το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης, αλλά και της κατάληψης ιδιωτικών εκτάσεων και σπιτιών της ΕΑΠ (Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 42,43 & Χαραλαμπίδης, 2011: 20-22). Παράλληλα, επιπλέον προστριβές προέκυψαν και λόγω των φθορών που δημιουργούνταν στα επιταγμένα κτίρια. Αναλυτικότερα, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ιδιοκτήτες των σπιτιών στρέφονταν στους αρμόδιους για την επιτήρηση των προσφύγων εξαιτίας των ζημιών που είχαν (ή υποτίθεται πως είχαν) προκληθεί από τον προσφυγικό πληθυσμό (Κατσάπης, 2011: 139).

Πέρα όμως από αυτή την παραβατικότητα, η οποία για τους γηγενείς χαρακτήριζε όλους τους Μικρασιάτες, σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων φαίνεται να είχε και ο διαφορετικός τρόπος ζωής τους, αφού αποτελούσε απειλή για την υπάρχουσα ηθική τάξη. Η μουσική και το τραγούδι των προσφύγων, τραγουδημένο στην τουρκική γλώσσα, για τους παλαιοελλαδίτες, αλλά και για τους πρόσφυγες που ανήκαν στην αστική τάξη, αποτελούσε είδος πολιτισμικής παρακμής. Μέσα από αυτό το πλαίσιο, φαίνεται να ξεπήδησε και το κακό στερεότυπο των «φιλήδονων» γυναικών, οι οποίες τόνιζαν την ανατολίτικη θηλυκότητά τους σε μια προσπάθεια να κάνουν έναν καλό γάμο και να ξεφύγουν από τους προσφυγικούς συνοικισμούς (Χαραλαμπίδης, 2011: 25, 27-31 & Κατσάπης, 2002α). Σε αυτό μάλιστα φαίνεται να οφείλεται και το γεγονός πως τα κορίτσια του προσφυγικού πληθυσμού έφεταν συχνά θύματα κακοποίησης

με τους θύτες να είναι κυρίως άτομα του γηγενή πληθυσμού. Σύμφωνα μάλιστα με τον εποχικό Τύπο, κατά τη διάρκεια του Ιουνίου του 1926, σε διάστημα μόλις δύο εβδομάδων είχαν καταγραφεί από την αστυνομία τέσσερα κρούσματα βιασμών (Κατσάπης, 2007: 104).

Τέλος, αναφορικά με την οικονομία ως πεδίο αντιπαραθέσεων πρέπει να ειπωθεί ότι πρώτη αφορμή στάθηκε το γεγονός ότι την ίδια περίοδο, το πρώτο μέτρο της Επαναστατικής Επιτροπής που ανέλαβε την εξουσία, ήταν η επίταξη δημόσιων και ιδιωτικών χώρων για την προσωρινή αποκατάσταση των Μικρασιατών (διατάγματα 11ης Νοεμβρίου και 22ας Νοεμβρίου 1922), ενώ ο δήμος της Αθήνας παραχωρεί άμεσα χώρους σε περιοχές όπως ο Σταθμός Λαρίσης, στους στρατώνες στο Ρουφ, ο Νέος Κόσμος, ο Άγιος Ιωάννης Βουλιαγμένης κ.α. (Χαραλαμπίδης, 2011: 10-12).

Εκτός όμως από τις επιτάξεις ακινήτων, αναστάτωση δημιουργήθηκε και λόγω των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων από την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ), η οποία κατέφυγε στη δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών, μακριά από τις υπάρχουσες κατοικίες της Αθήνας και του Πειραιά. Έτσι, δημιουργήθηκαν οι συνοικίες Ν. Ιωνία, Ν. Φιλαδέλφεια, Ν. Σμύρνη, Ν. Χαλκηδόνα, Περιστερίου, Καισαριανή, Βύρωνας, Ύμηττος, καθώς και άλλες μικρότερες. Οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ νέων και παλαιών κατοίκων δεν έλειψαν, αφού παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις αγοράστηκαν ή απαλλοτριώθηκαν μεγάλες ιδιοκτησίες, σε αρκετές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκαν αναγκαστικές απαλλοτριώσεις και σε μικρές ιδιοκτησίες (Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017:43-44 & Χαραλαμπίδης, 2011:14).

Ωστόσο, βασική αιτία των προστριβών υπήρξε η εγκατάσταση των προσφύγων όχι μόνο στα κτήματα των μουσουλμάνων ανταλλάξιμων, αλλά και σε εκείνα τα τσιφλίκια που μέχρι το 1922 καλλιεργούνταν από αυτόχθονες καλλιεργητές, οι οποίοι και απαιτούσαν την ιδιοποίησή τους (Αλβανός, 2011: 68 & Κατσάπης, 2002α).

Πέρα από τα παραπάνω, πεδίο εκδήλωσης προστριβών στάθηκε και το γεγονός ότι οι εξαθλιωμένοι Μικρασιάτες αποτελούσαν πολυάριθμο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, το οποίο προτιμούνταν από τους εργοδότες αφού οι αμοιβές του ήταν χαμηλές. Ακόμη, επειδή στους πρόσφυγες δεν είχε αναπτυχθεί συνδικαλιστική εμπειρία, αποτελούσαν απεργοσπάστες (Χαραλαμπίδης, 2011: 31-32 & Κατσάπης, 2002α).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως για τους γηγενείς οι συνθήκες εγκατάστασης των προσφύγων ήταν εξαιρετικά ευνοϊκές, καθώς τους χορηγήθηκαν από την ΕΑΠ γεωργικά εργαλεία, ζώα, χρηματικές και άλλες ενισχύσεις με σκοπό τη στήριξή τους και την αύξηση της παραγωγής,

γεγονός που οδήγησε με τη σειρά του στην ανάπτυξη αισθημάτων αδικίας από τις γηγενείς κοινότητες (Αλβανός, 2011: 63-64,66-68, Morgenthau, 1994: 374-377,380 & Κατσάπης, 2002α).

1.1.1. Η αποκατάσταση των προσφύγων

Στόχος του ελληνικού κράτους δεν ήταν μόνο η αποκατάσταση των νέων κατοίκων του έθνους, αλλά και η αλλαγή των οικονομικών δομών της χώρας, ιδίως στον αγροτικό χώρο. Έτσι, η αποκατάσταση των προσφυγικών πληθυσμών θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη στιγμή για την εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής και την αύξηση της βιομηχανίας. Η διεύρυνση της αγοράς, η προσφορά φτηνού εργατικού δυναμικού που πολλές φορές ήταν και εξειδικευμένο, καθώς και η ένταξη των νέων τεχνικών που έφεραν οι πρόσφυγες στην Ελλάδα ήταν στοιχεία που ενίσχυσαν αυτήν την προσπάθεια (Μπαλά, 2006: 103 & Κατσάπης, 2002β).

Το ελληνικό κράτος θεώρησε εξαρχής πως η αγροτική αποκατάσταση θα ήταν πιο συμφέρουσα και πιο βιώσιμη από την αστική. Έτσι, με την τεράστια ανάγκη για αποκατάσταση των προσφύγων, το κράτος κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 άρχισε να παρεμβαίνει στην αγροτική οικονομία, προκειμένου να ενισχυθούν οι αγρότες. Προχώρησε στη χρηματοδότηση των αγροτικών νοικοκυριών μέσω της Εθνικής Τράπεζας, ενώ το 1927 εφάρμοσε το θεσμό συγκέντρωσης σιταριού. Με αυτόν τον τρόπο, εξασφάλιζε την πώληση σιταριού σε τιμές εγγυημένες από το κράτος, οι οποίες μάλιστα ήταν χαμηλότερες από τις τιμές του εισαγόμενου και κατ' επέκταση προστάτευε τους μικρούς καλλιεργητές από τους μεσάζοντες. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την ουσιαστική μηδένιση της φορολογικής επιβάρυνσης των παραγωγών που καλλιεργούσαν μη εξαγωγικά προϊόντα, είχαν ως συνέπεια την μεταφορά εσόδων στον αγροτικό πληθυσμό.

Η μεγαλύτερη επέμβαση του κράτους ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση, η οποία ήταν ουσιαστικά μια επανάσταση «από τα πάνω» και ικανοποιούσε τα αιτήματα του αγροτικού πληθυσμού. Χαρακτηρίστηκε ως επαναστατική, διότι επί της ουσίας καταργούσε την αξία της ιδιοκτησίας, κρατικοποιώντας τα ιδιωτικά μέσα παραγωγής, με αντάλλαγμα κρατικά ομόλογα, χωρίς ωστόσο λόγω των περιστάσεων να προκληθούν εντάσεις (Morgenthau, 1994: 371).

Η παραπάνω τακτική είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή των παραγωγικών σχέσεων σε σχέση με τις εκτάσεις γης. Πιο συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των αγροτών στη βόρεια Ελλάδα μετατράπηκε σε μικροϊδιοκτήτες γης, γεγονός που μετέτρεψε τη γεωργία σε οικογενειακή-

επιχειρησιακή από τσιφλικική και κατ'επέκταση, η καλλιέργεια της γης εντατικοποιήθηκε (Αλβανός, 2011: 45-48 & Κατσάπης, 2002β).

Ακόμη, αυτή η προώθηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο αποτέλεσε κυρίως μια στρατηγική πολιτική επιλογή, η οποία είχε ως στόχο την αποθάρρυνση της τάσης για συγκέντρωση στις πόλεις εξαιτίας των υψηλών ποσοστών της ανεργίας, αλλά και του φόβου για αύξηση της εγκληματικότητας και την αυτάρκεια των προσφύγων, χωρίς παράλληλα να απαιτούνται μεγάλα κεφάλαια. Θα καταπολεμούσαν η τεράστια ανάγκη για τρόφιμα, κυρίως των σιτηρών, ενώ η Ελλάδα δε θα χρειαζόταν να κάνει εισαγωγές τροφίμων. Ακόμα, τεράστιο ρόλο στην απόφαση αυτή είχε και η ύπαρξη μουσουλμανικών κτημάτων (κυρίως σε Μακεδονία και Θράκη), όπου η εγκατάσταση των προσφύγων είχε ως συνέπεια την παγίωση των εδαφικών ορίων της Ελλάδας, αλλά και ο φόβος της απειλής του κομμουνισμού (Αλβανός, 2011: 52-57, Βουτυρά, 2006: 241-242, Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 38-39,42,45, Κατσάπης, 2002β & Morgenthau, 1994: 377).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του λόγου προτίμησης των περιοχών της Μακεδονίας και της Θράκης αποτελεί η Πελοπόννησος. Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή μπορούσε να καλύψει συγκεκριμένο αριθμό εγκατάστασης προσφυγικών οικογενειών, ενώ η ανάγκη για εργατικά χέρια λάμβανε χώρα μόνο εποχιακά και αφορούσε την καλλιέργεια καπνού, σταφιδαμπέλων και ελιάς. Ως αποτέλεσμα, η αδυναμία εύρεσης εναλλακτικής απασχόλησης, σε συνδυασμό με τον διαρκή ανταγωνισμό με τους ντόπιους κατοίκους των αγροτικών περιοχών οδήγησε στη δημιουργία εχθρικών σχέσεων, καθώς και στην ανάγκη μετακίνησης όσων είχαν εγκατασταθεί εκεί σε πιο βόρειες περιοχές (Κοντογιώργη, 1993: 50). Αντιθέτως, η Μακεδονία με η Θράκη αποτελούσαν εύφορες περιοχές, όπου οι πεδιάδες διασχίζονταν από τον Αξιό, τον Αλιάκμονα και τον Στρυμόνα, γεγονός που τις καθιστούσε κατάλληλες για καλλιέργεια ακόμα και την θερινή περίοδο (Κοντογιώργη, 1993: 53).

1.1.1.1. Αγροτική αποκατάσταση: εγκατάσταση, στέγαση, έργα και δυσκολίες της ΕΑΠ

Εγκατάσταση

Παρά τη μεγάλη βοήθεια για την προετοιμασία της φυγής που έλαβε ο πληθυσμός, καθώς πραγματοποιήθηκαν έρανοι για τη μεταφορά των απόρων, ενώ τεράστια ήταν η συνεισφορά των συλλόγων και των σωματείων στην Πόλη (Κουρουπού & Μπαλτά, 1993: 19), οι περισσότεροι

πρόσφυγες κατέφθασαν στην Ελλάδα σε τραγική κατάσταση, ενώ χιλιάδες κόσμος έχασε τη ζωή του, από τους πρώτους μήνες εγκατάστασης στη χώρα από αρρώστιες όπως ο τύφος, η ευλογιά και η ελονοσία. Το κράτος προσπάθησε να αντιμετωπίσει τους κινδύνους της δημόσιας υγείας κάνοντας μαζικούς εμβολιασμούς, ιδρύοντας προσφυγικά νοσοκομεία και προχωρώντας σε απολυμάνσεις των προσφυγικών καταυλισμών. Το βάρος όμως της περίθαλψης των προσφύγων επωμίστηκαν και άλλες διεθνείς φιλανθρωπικές οργανώσεις, όπως το Ασιατικό Ταμείο για τους πρόσφυγες, η YMCA, η Secours Françaises aux victims du Proche Orient, ο Βρετανικός Ερυθρός Σταυρός, η American Woman's Hospital κ.α.. Αξίζει να αναφερθεί το τεράστιο έργο του Αμερικάνικου Ερυθρού Σταυρού, ο οποίος για πάνω από έξι μήνες στήριζε πάνω από μισό εκατομμύριο πρόσφυγες, φρόντιζε τα ορφανά παιδιά και εμβολίασε χιλιάδες άτομα κατά της χολέρας και του τύφου, αλλά και του ΟΕΜΑ, ο οποίος παρέδωσε το 1929 στην ελληνική κυβέρνηση κλινικές και ένα νοσοκομείο, ενώ παράλληλα στήριξε οικονομικά την κυβέρνηση και παρείχε βοήθεια σε χιλιάδες ορφανά. Αργότερα, ο ΟΕΜΑ μετονομάστηκε σε Ίδρυμα Μέσης Ανατολής (Near East Foundation) συνεχίζοντας τις δραστηριότητές του στην περιοχή (Αλβανός, 2011: 50-51, Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 38, Παλούκης, 2011:89 & Macar, 2006: 274-282).

Το πιο επείγον ζήτημα όμως που αντιμετώπισε το κράτος, υπήρξε η μόνιμη αποκατάσταση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, για την επίλυση του οποίου χρειάστηκε η ίδρυση της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) στις 29 Σεπτεμβρίου του 1923, η οποία λειτουργούσε υπό την εποπτεία της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ). Παράλληλα, χρειάστηκε όμως και η σύναψη ενός δανείου ύψους 12 περίπου εκατομμυρίων λιρών τον Δεκέμβρη του 1924, με τη γη να αποτελεί εγγύηση και το ελληνικό κράτος να δεσμεύεται να παραχωρήσει στην ΕΑΠ τουλάχιστον 5 εκατομμύρια στρέμματα καλλιεργήσιμης γης καθώς και τα έσοδα από μια σειρά τελωνείων και φόρων (Ρήγος, 1995: 104).

Με τη διάθεση οικοπέδων της ελληνικής κυβέρνησης στην ΕΑΠ για την ανέγερση αστικών συνοικισμών και τεχνικό και διοικητικό προσωπικό του Υπουργείου Γεωργίας και του Υπουργείου Πρόνοιας και Αντιλήψεως, η ΕΑΠ προκειμένου να εξοφληθούν τα δάνεια και παίρνοντας ως παράγοντα τη θέση της χώρας στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων, στρέφει την προσοχή της περισσότερο στην αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων, κάτι που μελλοντικά αποδείχτηκε πως αποτέλεσε πόρο ζωτικής σημασίας για την γεωργία του ελληνικού κράτους (Tolleshaug, 2012: 233).

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από την ΕΑΠ, προσπάθειες για την αποκατάσταση των νέων κατοίκων έγιναν και από άλλους φορείς. Πιο συγκεκριμένα, η μόνιμη αποκατάσταση των προσφύγων αρχικά (1922) πραγματοποιήθηκε από το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων και μετά το 1923 από την ΕΑΠ και το Υπουργείο Πρόνοιας (Χαστάογλου, 2010: 49), ενώ το Υπουργείο Υγιεινής αναλαμβάνει την ανέγερση σπιτιών, συνοικισμών, εκκλησιών, σχολείων και βιομηχανικών και μη καταστημάτων για μια τετραετία το 1928. Παράλληλα, κατά τα έτη 1923-1927 το Υπουργείο Συγκοινωνίας που ήταν υπεύθυνο για την πολεοδομία, «βομβαρδίζει» με έγγραφα όλους τους φορείς που ασχολούνταν με την εγκατάσταση των προσφύγων, προκειμένου να συντονίσει τις δράσεις τους (Καραδήμου – Γερόλυμπου, 2010: 34-35).

Στέγαση

Όσον αφορά το ζήτημα της στέγασης, οι περισσότεροι αγρότες πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στη Μακεδονία και τη Θράκη, δεδομένου ότι στην ΕΑΠ παραχωρήθηκαν κυρίως τσιφλίκια, αγροτικές εκτάσεις που απαλλοτριώθηκαν μέσω της αγροτικής μεταρρύθμισης καθώς και μοναστηριακές γαίες. Έως το τέλος του 1927 το κράτος είχε παραχωρήσει κομμάτια γης, η πλειονότητα των οποίων βρισκόταν στη Μακεδονία. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι υπήρχε πληθώρα μουσουλμανικών εκτάσεων, κάτι που δε συνέβαινε σε άλλες περιοχές – με εξαίρεση την Κρήτη (Κοντογιώργη, 1993: 49). Οι ανταλλάξιμοι είχαν το δικαίωμα να επιλέξουν την περιοχή εγκατάστασής τους από ορισμένες κατηγορίες που υποδείκνυε η ΕΑΠ. Στόχος τους ήταν το μέρος εγκατάστασης να μοιάζει με αυτό που άφησαν πίσω, προκειμένου να μη χρειαστεί να χάσουν αρκετό χρόνο για να εξειδικευτούν σε νέους τρόπους καλλιέργειας. Έτσι, στη Μακεδονία και τη Θράκη εγκαταστάθηκαν καλλιεργητές δημητριακών και καπνοπαραγωγοί, στην Κρήτη αμπελουργοί κ.ο.κ. (Αλβανός, 2011: 62, Βουτυρά, 2006: 242 & Morgenthau, 1994: 361,369,377).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονιστεί ότι σύμφωνα με τον Πεντζόπουλο (Hirschon – Φιλιππάκη, 1993: 345), μετά την άφιξή τους οι πρόσφυγες χωρίζονται σε 3 κατηγορίες με βάση την οικονομική τους κατάσταση: αυτούς που κατόρθωσαν να καθιερωθούν στην πρώτη γραμμή του εμπορίου, των τραπεζών και γενικότερα των χρηματοοικονομικών, αυτούς που κατάφεραν να αυτοσυντηρηθούν και να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα και όσους ζούσαν «μεροδούλιμεροφάι» και ίσα που μπορούσαν να επιβιώσουν. Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, η αποκατάσταση του πληθυσμού αναλογεί στον προϋπάρχοντα κοινωνικό του διαχωρισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του προαναφερθέντος αποτελεί και η τακτική της Εθνικής Τράπεζας

προς το τέλος της ίδιας δεκαετίας. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μια αντικατάσταση των διαδικασιών ενοικίασης οικιών και οικοπέδων με διαδικασίες πώλησης, καθώς και μια διενέργεια δημοπρασιών που είχαν ως αποτέλεσμα παραχωρήσεις τίτλων ιδιοκτησίας, τα οποία αφορούσαν τους πιο ευκατάστατους πρόσφυγες και όχι όσους είχαν μεγαλύτερη ανάγκη για εύρεση στέγης (Γκιζέλη, 1993: 71).

Για την στέγαση του υπόλοιπου πληθυσμού τηρήθηκαν δύο συστήματα: αυτό της ανέγερσης των σπιτιών απευθείας από την ΕΑΠ (εργολαβία) και αυτό της ανέγερσης από τους πρόσφυγες με την παροχή όλων των απαιτούμενων οικοδομικών υλικών (αυτεπιστασία), ενώ η αξία της παραχωρημένης γης θα αποπληρωνόταν με δόσεις. Μόνο όταν οι πρόσφυγες αποπλήρωναν πλήρως το χρέος τους θα είχαν και τον τίτλο πλήρους κυριότητας. Έπειτα από τη διάλυση της ΕΑΠ (1930), η είσπραξη των χρεών ανατέθηκε στην Αγροτική Τράπεζα.

Από τους συνοικισμούς που έγινε η εγκατάσταση, το 29% ήταν μεικτοί, αφού συνυπήρχαν πρόσφυγες και γηγενείς, ενώ το 24% ήταν μόνο προσφυγικοί, με την ΕΑΠ αλλά και τους ίδιους τους πρόσφυγες να επιδιώκουν τη συνύπαρξη μαζί με συγγενείς και πρώην συγχωριανούς τους. Σ' αυτό το γεγονός οφείλονται και οι ονομασίες των περιοχών αυτών όπως Νέα Μάκρη, Νέα Μουδιανά, Νέα Ραιδεστός κ.α. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κτημάτων και των σπιτιών που παραχωρήθηκαν στους πρόσφυγες ήταν μουσουλμάνων (τσιφλίκια) και σλαβόφωνων, ενώ ο κλήρος που δίνονταν ήταν ανάλογος με τα μέλη της οικογένειας των Μικρασιατών, την ποιότητα του εδάφους, το είδος της καλλιέργειας και τη δυνατότητα ύδρευσης.

Τέλος, ως προς τη δομή των σπιτιών που αποδόθηκαν στους πρόσφυγες από την ΕΑΠ, ήταν κατά μέσο όρο 40 τ.μ. αποτελούμενα από δύο δωμάτια και ένα WC. Πολλές φορές τα σπίτια είχαν και στάβλο, ενώ αν δεν υπήρχε, μετατρέποταν το ένα δωμάτιο σε στάβλο, αφού τα ζώα ήταν απαραίτητα για την επιβίωση του προσφυγικού πληθυσμού. Ακόμα, στη μπροστινή πλευρά υπήρχε ένας μικρός κήπος, ενώ στο πίσω μέρος μια αυλή (Αλβανός, 2011: 61-62).

Έργα και δυσκολίες της ΕΑΠ

Με την αγροτική μεταρρύθμιση να αλλάζει τη μορφή των πεδινών και ημιορεινών εκτάσεων και κατ' επέκταση να υπάρχει γρήγορη αύξηση των καλλιεργήσιμων εδαφών, η ΕΑΠ προχώρησε στην ίδρυση πρότυπων, πειραματικών αγροκτημάτων γεωργικών βελτιώσεων και τη χρήση βενζιναρότρων προκειμένου να εκχερσωθούν τα χωράφια και να αυξηθούν τα ποσοστά καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Μοίρασε στον πληθυσμό ζώα, οργάνωσε κτηνοτροφικές μονάδες και

προσπάθησε να ενισχύσει την ανάπτυξη της οικιακής κτηνοτροφίας, προκειμένου να μειωθεί η έλλειψη κρέατος που είχε δημιουργηθεί από τη μετατροπή πρώην βοσκότοπων σε καλλιεργήσιμα χωράφια.

Ακόμη, για να διευκολύνει την εγκατάσταση του πληθυσμού στις περιοχές αυτές, πραγματοποίησε αρδευτικά, αντιπλημμυρικά, αποστραγγιστικά και εγγειοβελτιωτικά έργα, ιδίως αποξηράνσεις ελών (προκειμένου να περιοριστεί η ασθένεια από ελονοσία) και φρόντισε για την υδροδότηση των οικισμών. Προχώρησε στην ίδρυση υγειονομικών κέντρων και διένειμε φάρμακα, ενώ φρόντισε και για την ανέγερση περίπου 700 σχολείων χορηγώντας τα οικοδομικά υλικά. Επιπροσθέτως, χορήγησε στους προσφυγικούς αγροτικούς πληθυσμούς δάνεια για τη δημιουργία και ανάπτυξη βιοτεχνιών ταπητουργίας, χειροτεχνίας και υφαντουργίας, ενώ παράλληλα παρείχε γεωργικά εργαλεία, σπόρους και λιπάσματα.

Την ίδια εποχή ιδρύονται παντού αγροτικοί συνεταιρισμοί, αφού προκειμένου να προχωρήσει η Εθνική Τράπεζα σε δανειοδοτήσεις στους μικροϊδιοκτήτες γης, εκτός από την υποθήκευση της γης τους, οι πρόσφυγες έπρεπε να ανήκουν σε συνεταιρισμούς, αφού θεωρούνταν πιο αξιόπιστοι σε σχέση με μεμονωμένα άτομα. Ωστόσο, παρά τις δυνατότητες που τους έδινε η ανάπτυξη συνεταιρισμών, οι περισσότεροι αγρότες (πρόσφυγες και μη), τους αντιμετώπιζαν μόνο ως εύκολη λύση προκειμένου να πάρουν δάνεια (Αλβανός, 2011: 63-64,66-68, Κατσάπης, 2002β & Morgenthau, 1994: 374-377,380).

Η ΕΑΠ αποστασιοποιημένη από την πολιτική της χώρας, με δικά της κεφάλαια, καλή διοικητική οργάνωση και κατανομή των εργασιών σε υπηρεσίες όπως οι Υπηρεσίες Εποικισμού, Κτηματογραφίσεως, Προτύπων Αγρών και Ταμείου και Μηχανικής Καλλιέργειας, κατόρθωσε να πετύχει τους στόχους της (Αλβανός, 2011: 68, Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 42 & Morgenthau, 1994: 370,379). Ωστόσο, τα εμπόδια με τα οποία ήρθε αντιμέτωπη δεν ήταν λίγα. Έτσι, από τα κυριότερα ζητήματα που ήρθε σε επαφή ήταν η διαμάχη μεταξύ των παλαιοελλαδιτών και των προσφύγων για τα μουσουλμανικά κτήματα και η δυσκολία δίκαιης διανομής κτημάτων με ασαφή όρια και άνιση ποιότητα καλλιεργήσιμης γης, αφού υπήρχε έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού και οι απάτες δικαιούχων και καταμετρητών αποτελούσαν συχνό φαινόμενο.

Επιπλέον, η ΕΑΠ καλούνταν να διαχειριστεί τους προσφυγοπατέρες που εκμεταλλεύονταν τους πρόσφυγες, αλλά και τις εντάσεις που δημιουργούνταν από τις παράνομες αγοραπωλησίες εκτάσεων γης. Τέλος, μεγάλο εμπόδιο φαίνεται να στάθηκε το γεγονός ότι κάθε απόφασή της,

έπρεπε να εγκριθεί από τον υπουργό Γεωργίας και όχι από το ίδιο το ελληνικό κράτος, καθώς και το ότι υπήρξαν καταγγελίες σε βάρος των υπαλλήλων της τόσο για απάτες όσο και για κακοδιαχείριση (Αλβανός, 2011:68-75, Μπαλτά, 2006:106 & Morgenthau, 1994:379).

1.1.1.2. Αστική αποκατάσταση: εγκατάσταση και τυπολογία κατοικιών, απασχόληση

Εγκατάσταση και τυπολογία κατοικιών

Όπως προαναφέρθηκε, η ΕΑΠ παρεμβαίνει ελάχιστα στην αποκατάσταση των αστών προσφύγων, η παρέμβαση της οποίας σχετίζεται κυρίως στην εγκατάσταση των ανταλλάξιμων και λιγότερο στην εξεύρεση εργασίας. Στην Αθήνα, η επιτροπή πήρε υπό την εποπτεία της τις περιοχές: Καισαριανή, Νέα Ιωνία, Βύρωνα και Κοκκινιά.

Τα σπίτια που χτίζονται για τους πρόσφυγες δεν έχουν ένα αρχιτεκτονικό μοντέλο, αλλά διαρκώς τα οικοδομικά υλικά και ο τύπος της κατοικίας αλλάζουν. Έτσι, το 1924 οι ξύλινες παράγκες έχουν σταματήσει και οικοδομούνται δύο είδη κατοικίας: ένα μονώροφο για τέσσερις οικογένειες, που είναι κατασκευασμένο από απλές πέτρες ή λάσπη, βότσαλα και άχυρο και ένα διώροφο για δύο οικογένειες, χτισμένο από οπτόπλινθους. Κάθε οικογένεια παίρνει από ένα διαμέρισμα που αποτελείται από ένα δωμάτιο και ένα διάδρομο, ένα μπάνιο και μια κουζίνα. Τα επόμενα χρόνια (1925-1927), η ΕΑΠ κατασκευάζει κατοικίες για δύο οικογένειες και επτά κατοικίες, φτιαγμένες από μπετόν ή οπτόπλινθο, ενώ το 1927-1930, προσπαθεί να κατασκευάσει ένα είδος λαϊκής πολυκατοικίας, χρησιμοποιώντας τσιμεντόλιθους, μπετόν ή τούβλα.

Πιο συγκεκριμένα, τα σπίτια της ΕΑΠ στην Καισαριανή που αποκαλούνταν «Στίχοι Σπιτιών» αποτελούσαν μια άλλη κατηγορία οικίας και αφορούσε κυρίως μονώροφα ή διώροφα σπίτια που στέγαζαν από έξι έως δώδεκα οικογένειες ανά όροφο, ενώ στη Ν. Ιωνία οι μονοκατοικίες ήταν τύποι σε «Ι», αποτελούμενες από ένα μεγάλο δωμάτιο και ένα μικρότερο που χωριζόταν σε κουζίνα και WC. Στο Βύρωνα πάλι, τα σπίτια που αποκαλούνταν «Δίδυμα», ήταν κυρίως ισόγειες κατασκευές με ένα μαγαζί μπροστά και τα δωμάτια πίσω ή διώροφα με τα δωμάτια να τοποθετούνται στον πάνω όροφο, ενώ στην Κοκκινιά υπήρχαν διώροφα τεσσάρων ή οκτώ κατοίκων τοποθετημένα γύρω από κοινόχρηστους χώρους.

Όσον αφορά την ποιότητα των οικισμών, τις περισσότερες φορές αυτή δεν ήταν καλή εξαιτίας της μαζικής κατασκευής τους αλλά και των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν. Τα σπίτια πάλι που φτιάχτηκαν από ξένες εργολαβικές εταιρείες μέσω διαγωνισμών ήταν λίγο καλύτερης

ποιότητας, καθώς τα θεμέλια ήταν πέτρινα, ο σκελετός ξύλινος και οι τοίχοι από τούβλα (Αλβανός, 2011: 60, Παλούκης, 2011: 93-96, Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 42-43, Morgenthau, 1994: 338-341 & Γεωργακοπούλου, 2002).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρόχειρης κατασκευής των οικισμών στάθηκε ο προβληματισμός που δημιουργήθηκε γύρω από το σχεδιασμό των διανεμημένων προσφυγικών οικοπέδων έπειτα από το σεισμό του 1932 στη Χαλκιδική (Καραδήμου- Γερόλυμπου, 2010: 37). Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με την Hirschon, οι πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί στα Γεράνια Θεσσαλονίκης εξακολουθούσαν να μένουν το 1983 στα προκατασκευασμένα σπίτια που είχαν δοθεί στους πρόσφυγες για να εγκατασταθούν προσωρινά κατά το 1928 (Hirschon – Φιλιππάκη, 1993: 327).

Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τα κτίσματα της ΕΑΠ δεν δίνονταν δωρεάν στους πρόσφυγες, αλλά ενοικιάζονταν ή πωλούνταν, ενώ η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος άρχισε να χορηγεί δάνεια στους πρόσφυγες με δυσμενείς όρους για τους περισσότερους. Το γεγονός αυτό δημιούργησε τεράστιες εντάσεις, αφού οι πρόσφυγες αισθάνονταν ότι δικαιωματικά έπρεπε να στεγαστούν χωρίς αποζημίωση, αφού υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους.

Έτσι, το μεγαλύτερο ποσοστό των προσφύγων προχώρησε σε αυτοστέγαση και παράνομες καταλήψεις κτιρίων. Στην πρώτη περίπτωση, η τακτική της αυτοστέγασης αφορούσε όσους είχαν την οικονομική δυνατότητα να εγκατασταθούν ακόμα και στα κέντρα των πόλεων, αλλά και αυτούς που αδυνατούσαν να πληρώσουν ενοίκιο, με αποτέλεσμα να εγκατασταθούν τελικά γύρω και μέσα στις περιφερειακές προσφυγικές γειτονιές, σε πρόχειρα αυθαίρετα σπίτια. Από την άλλη πλευρά, οι παράνομες καταλήψεις κτιρίων, αφορούσαν κυρίως τους πρόσφυγες που λόγω φυσικών καταστροφών γκρεμίζονταν τα παραπήγματα που διέμεναν.

Χαρακτηριστικό δείγμα αυτοστέγασης των εύπορων προσφύγων αποτελεί η περιοχή της Ν. Σμύρνης, όπου το 1925 διανέμονται ευρύχωρα οικοπέδα και την ίδια στιγμή δημιουργείται ένα ταμείο κοινής ωφέλειας για τη δημιουργία έργων υποδομής. Ένα χρόνο μετά κατασκευάζονται τα πρώτα σπίτια, ενώ η περιοχή αρχίζει να προσελκύει και παλαιοελλαδίτες αστούς (Παλούκης, 2011: 97-99, Μπαλαμπανίδης & Σούμπασης, 2017: 43 & Γεωργακοπούλου, 2002).

Το 1927 το κράτος ιδρύει την Υπηρεσία Διαχείρισης Προσφυγικών Συνοικισμών. Στόχος της ήταν να ολοκληρωθούν τα ημιτελή κτίσματα του ΤΠΠ, καθώς και να φτιάξει νέα με χρήματα από τις αποζημιώσεις του γερμανικού κράτους. Τα κτίσματα αυτά είναι ξύλινα και διαθέτουν εννιά δωμάτια, όπου και τοποθετείται μια οικογένεια ανά δωμάτιο. Τέτοιου είδους κτίσματα

συναντιούνται στην Κοκκινιά, το Περιστέρι, την Αθήνα και την Θεσσαλονίκη (Τούμπα) και ήταν γνωστά ως «Γερμανικά».

Παράλληλα, το κράτος για να διευκολύνει την κατάσταση, προχωρά σε νέους νόμους. Δημιουργεί λοιπόν ενιαία ενοίκια για τις πόλεις, οι τιμές των οποίων καθορίζονται από την κυβέρνηση και ενθαρρύνει τη δημιουργία οικοδομικών συνεταιρισμών (Παλούκης, 2011: 97-98 & Γεωργακοπούλου, 2002).

Όταν διαλύεται η ΕΑΠ (1930), εξακολουθούν να υπάρχουν πρόσφυγες σε δημόσια κτίρια. Την περιουσία της λαμβάνει το ελληνικό Δημόσιο, το οποίο συνέχισε το έργο αποκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού μέσα από τις υπηρεσίες των Υπουργείων Γεωργίας και Κοινωνικής Πρόνοιας, ενώ την είσπραξη των προσφυγικών χρεών αναλαμβάνει πια η Αγροτική τράπεζα.

Τέλος, πρέπει να ειπωθεί το γεγονός ότι όλα τα έργα που στόχευσαν στην αποκατάσταση των προσφύγων, περιορίζονταν απλώς στην εγκατάσταση του πληθυσμού. Έτσι, οι τουαλέτες παραμένουν για πολλά χρόνια δημόσιες, ενώ η υδροδότηση προέρχεται από πηγάδια, προσφέροντας νερό μόνο για πλύσιμο και καθαριότητα, ενώ τις περισσότερες φορές δεν αρκεί για να καλύψει τις ανάγκες όλου του πληθυσμού. Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει και με την ηλεκτροδότηση, με πολλές κατοικίες να παραμένουν στο σκοτάδι, ενώ τεράστιο φαίνεται να είναι και το ζήτημα της συγκοινωνίας, αφού τα εργοστάσια στα οποία δούλευε η πλειονότητα βρίσκονται εκτός συνοικισμών (Παλούκης, 2011:101-102 & Morgenthau, 1994:341-342).

Απασχόληση

Η εισροή τόσο μεγάλου πλήθους Μικρασιατών προσφύγων δημιούργησε τεράστιο πρόβλημα στην αφομοίωση και απασχόληση του νέου εργατικού δυναμικού, ιδιαίτερα αν αναλογιστεί κανείς τη χαμηλή βιομηχανική δραστηριότητα των προηγούμενων χρόνων, η οποία δεν αυξήθηκε παρά την αύξηση προσφοράς ειδικευμένου εργατικού προσωπικού. Σε αυτά αξίζει να προστεθεί ότι η εκβιομηχάνιση της χώρας δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί άμεσα δεδομένων των δανείων που είχε πάρει το ελληνικό κράτος για την υλοποίηση της στέγασης των προσφύγων, το οποίο και οδήγησε την Ελλάδα να κηρύξει μερική εθνική πτώχευση το 1932 (Τσουκαλάς, 1981: 34-36). Αντιθέτως, οι ρυθμοί της ελληνικής βιομηχανίας υπήρξαν ανεπαρκείς. Μάλιστα, η διεύρυνση της αγοράς πραγματοποιήθηκε από το 1923 και έπειτα εξαιτίας της εξωτερικής προσφοράς. Η επίδραση της βιομηχανίας στην ελληνική κοινωνία λαμβάνει χώρα μετά το 1931, αφού υποκαθίστανται οι εισαγωγές σε συνδυασμό με τον πληθωρισμό και την

επιλεκτική πολιτική χρηματοδότηση των βιομηχανιών συντελώντας στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για την ανάπτυξή της (Κωστής, 1993: 36-39).

Έτσι, η εργασία των προσφύγων χαρακτηρίζεται από υποαπασχόληση και αυτοαπασχόληση. Πιο συγκεκριμένα, τα πρώτα χρόνια της άφιξής τους οι πρόσφυγες εργάζονταν στις οικοδομικές κατασκευές των διαφορετικών συνοικισμών, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό εντάσσεται στο μικρεμπόριο. Άλλοι, στρέφονται στην παροχή υπηρεσιών. Πολλοί ασχολούνται με την κτηνοτροφία, την αλιεία, άλλοι γίνονται εργάτες ντόπιων γαιοκτημόνων, ενώ αργότερα εμφανίζονται μικρές επιχειρήσεις όπως φούρνοι, μπακάλικα, καφενεία, ταβέρνες αλλά και παραδοσιακά επαγγέλματα όπως γαλατάδες, πλανόδιοι ζαχαροπλάστες, πηγαδάδες και πλανόδιοι μανάβηδες (Παλούκης, 2011: 109).

Παράλληλα, δημιουργούνται δύο είδη επιχειρήσεων. Οι πρώτες αφορούσαν βιοτεχνικούς κοινοτικούς συνεταιρισμούς προσφύγων που δημιουργήθηκαν από την ανέγερση κτιρίων από την ΕΑΠ, στα οποία τοποθετήθηκαν αργαλειοί για την παραγωγή χαλιών. Οι ίδιοι οι πρόσφυγες διάλεξαν ένα διευθυντή από τις τάξεις τους και μοιράζονταν τα κέρδη της επιχείρησης. Στο δεύτερο είδος επιχείρησης η ΕΑΠ νοίκιαζε το εργοστάσιο σε κάποιον πρόσφυγα που θεωρούσε ικανό, ο οποίος το διαχειριζόταν ως ιδιωτική επιχείρηση. Και στους δύο τύπους επιχειρήσεων φαίνεται να προτιμώνται γυναίκες, και ειδικότερα χήρες και ορφανά, ενώ οι μισθοί παρά το γεγονός ότι τα εργοστάσια προσφέρουν όσο πιο υψηλούς μισθούς μπορούν, είναι αρκετά χαμηλοί (Παλούκης, 2011: 110, 113-114 & Morgenthau, 1994: 347-348).

Ακόμα, με την έλευση των προσφύγων στην Ελλάδα αναπτύσσεται η καπνοπαραγωγή (κυρίως στη Μακεδονία και τη Θράκη), η εκτροφή μεταξοσκωλήκων για την κατασκευή μεταξωτών, καθώς και η κατασκευή κεραμικών. Ιδιαίτερα πολυάριθμοι ήταν οι αργυροχόοι, οι χαλκωματάδες και οι βυρσοδέψες (αν και δεν προωθήθηκαν στη μαζική παραγωγή), τους οποίους και βοήθησε η ΕΑΠ προσφέροντάς τους εργαλεία (Παλούκης, 2011: 111, Hirschon, 2006: 168 & Morgenthau, 1994: 349,355-356). Ωστόσο, όπως ακριβώς συνέβη με την εκβιομηχάνιση, η αγροτική οικονομία περνά εξίσου από κρίση, καθώς η αποδοτικότητα των εκτάσεων δεν αυξάνεται παρά την αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Επομένως, παρά την διαθεσιμότητα σε εξειδικευμένο εργατικό προσωπικό, η επίδραση των προσφύγων και στους δύο χώρους δεν ήταν τόσο σημαντική και αυτό γιατί η οικονομία της χώρας είχε ήδη επιβαρυνθεί όχι μόνο από τις προηγούμενες πολεμικές συγκρούσεις, αλλά και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (Κωστής, 1993: 39-43). Παράλληλα, σύμφωνα με τον Τσουκαλά (1981: 35), οι αργοί ρυθμοί προόδου που

παρουσίαζε η αγροτική οικονομία οφείλονταν και στις κακές σοδειές κατά τα έτη 1929-1931, σε συνδυασμό με την έλλειψη ζήτησης ελληνικών εξαγωγών από τη διεθνή αγορά.

Ακόμη, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό εργαζόταν σε βιομηχανίες χημικών λιπασμάτων, μηχανημάτων και γεωργικών εργαλείων, άλλοι στην παραγωγή οικοδομικών υλικών, ενώ δεν ήταν λίγοι όσοι έβγαζαν μεροκάματο δουλεύοντας στα δημόσια έργα της εποχής (Κατσάπης, 2002β).

Τέλος, όσον αφορά τις εργασιακές συνθήκες, σύμφωνα με τον Ρηγίνο, αυτές είναι πολύ κακές είτε αφορούν μεγάλα εργοστάσια είτε βιοτεχνικά εργαστήρια, γεγονός που οφείλεται στους ακατάλληλους χώρους εργασίας αλλά και στις ανθυγιεινές καταστάσεις που επικρατούσαν εκεί λόγω της οικονομικής στενότητας και του γεγονότος πως τα περισσότερα εργαστήρια είχαν εγκατασταθεί σε υπόγειους χώρους (Πάνου, 2017: 55). Αν και κατά τη Βενιζελική περίοδο διακυβέρνησης αλλά και την περίοδο δικτατορίας του Μεταξά έγιναν προσπάθειες για την εγκαθίδρυση κάποιων βασικών προδιαγραφών που αφορούσαν τόσο την υγιεινή όσο και την ασφάλεια στους εργασιακούς χώρους, όλες αυτές οι νομοθετικές πρωτοβουλίες έπεσαν στο κενό, αφού υπερίσχυσαν τα εργοδοτικά συμφέροντα (Πάνου, 2017: 59-60).

1.1.2. Διάκριση μεταξύ αποκατάστασης και αποζημίωσης

Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λωζάνης, οι ανταλλάξιμοι είχαν τη δυνατότητα να πάρουν μαζί τους την κινητή περιουσία τους και να πάρουν ως αποζημίωση από το κράτος στο οποίο θα εγκαθίσταντο περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν. Πάραυτα, εξαιτίας του φόβου, οι Μικρασιάτες πρόσφυγες εγκατέλειψαν την πατρίδα τους χωρίς αντικείμενα αξίας (Tolleshaug, 2012: 122-123). Όσον αφορά τα ακίνητα περιουσιακά τους στοιχεία, η εκτίμηση της αξίας των περιουσιών αυτών ανατέθηκε στη Μικτή Επιτροπή, η οποία αποτελούνταν από 11 μέλη: 4 Έλληνες, 4 Τούρκους και 3 μέλη που ορίζονταν από την ΚΤΕ, που ήταν πολίτες ουδέτερων κρατών κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιθέτως, η αποκατάσταση σχετίζεται με την κατανομή αστικής και αγροτικής περιουσίας ή στη χρήση περιουσιακών δανείων που χορηγήθηκαν από το κράτος στους πρόσφυγες και κατ' επέκταση, αναφέρεται στο χρέος των προσφύγων προς τη χώρα εγκατάστασής τους.

Αν και οι δύο πρακτικές για την αποκατάσταση των προσφύγων θεωρητικά δεν ήταν αντικρουόμενες, στην πράξη τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Για τους περισσότερους πρόσφυγες

το χρέος στα νέα εδάφη εγκατάστασης υπερέβαινε κατά πολύ όποια αποζημίωση κατάφεραν να πάρουν για αυτά που άφησαν υποχρεωτικά πίσω. Αυτό οφειλόταν όχι μόνο στο γεγονός ότι οι μουσουλμανικές εκτάσεις ήταν πολύ λιγότερες, αλλά και στο ότι η ίδια η διαδικασία της αποζημίωσης ήταν μια πολύ δύσκολη και οδυνηρή γραφειοκρατική διαδικασία για τους Μικρασιάτες. Έτσι, πολλές φορές οι πρόσφυγες δεν ακολουθούσαν ή δεν ήθελαν να βάλουν τον εαυτό τους σε αυτήν τη διαδικασία.

Σε όλες τις περιπτώσεις όμως η διαδικασία προχωρούσε πολύ αργά. Πολλοί πρόσφυγες αδυνατούσαν να αποδείξουν ποιες περιουσίες άφησαν πίσω, ενώ το τουρκικό κράτος δεν συνεργαζόταν, επιδιώκοντας να απαλλαγεί από την υποχρέωσή του να δώσει οποιαδήποτε αποζημίωση. Προκειμένου να αποκλιμακωθεί το κλίμα δυσαρέσκειας των προσφύγων, υιοθετήθηκε η λύση της προσωρινής εκτίμησης, με την απόδοση μιας μικρής προκαταβολής από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.

Γενικότερα πάντως, η αποζημίωση αφορούσε μόνο ένα μικρό μέρος της εκτιμημένης χαμένης περιουσίας των ανταλλάξιμων, με το ένα τέταρτο της αποζημίωσης να παρέχεται σε μετρητά και τα υπόλοιπα σε ομόλογα, τα οποία μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν είτε για επιπλέον δάνεια είτε για ανταλλαγή με διαθέσιμη περιουσία. Αυτός φαίνεται να είναι λοιπόν ο λόγος που το ζήτημα της αποζημίωσης συνδέθηκε άρρηκτα με το ζήτημα της ανταλλαγής περιουσιών.

Τέλος, η υπογραφή τον Ιούνιο του 1930 του Σύμφωνου Φιλίας στην Άγκυρα μεταξύ Βενιζέλου και Ατατούρκ έβαλε τέλος στις ελπίδες των προσφύγων να λάβουν από την Τουρκία αποζημίωση για τις περιουσίες τους, αφού αποδεχόταν να περιέλθουν οι περιουσίες στην απόλυτη κυριαρχία των δύο κυβερνήσεων. Αυτή η εξίσωση των περιουσιών μαζί με τη συνειδητοποίηση ότι δε θα επέστρεφαν ποτέ ξανά στον τόπο τους (Γκιζέλη, 1993: 65) προκάλεσε δυσαρέσκεια από τη μεριά των αδικημένων προσφύγων και είχε ως αποτέλεσμα την αποστροφή σημαντικής μερίδας από το κόμμα των Φιλελευθέρων. Έτσι, στις εκλογές του 1932 ανέλαβε την εξουσία το Λαϊκό Κόμμα, ενώ οι κομμουνιστές τριπλασίασαν τις ψήφους τους στις προσφυγικές περιοχές, όπως η Μυτιλήνη (Αλβανός, 2011: 51-52, Βουτυρά, 2006: 243-244 & Yildirim, 2006: 75).

1.2. Ιστορική αναδρομή στην εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων και στα πεδία αντιπαραθέσεων με τον ντόπιο πληθυσμό στα νησιά του Αιγαίου

1.2.1. Η κατάσταση στην Νάξο: άφιξη, εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις με τον γηγενή πληθυσμό

Αφιξη

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1922 όλοι οι Έλληνες της Τουρκίας πρέπει να έχουν εγκαταλείψει την πατρίδα τους. Όσοι έχουν επιζήσει, πρέπει να πάνε στην Καραντίνα προκειμένου να επιβιβαστούν στα πλοία. Εκεί γινόταν ξεδιάλεγμα. Οι Τούρκοι άφηναν μόνο τα γυναικόπαιδα περάσουν προς τα πλοία, ενώ όλοι οι άντρες μεταξύ 17 έως 60 ετών στρατεύονται (Ναυπλιώτης, 2008: 107,170-171 & Ανδριώτης, 1998: 35). Ελάχιστοι από τους στρατεύσιμους κατορθώνουν να επιβιώσουν, ενώ όσοι καταφέρνουν να μην στρατευτούν τελικώς, είναι άτομα μεγάλης ηλικίας που έχουν την οικονομική δυνατότητα να πληρώσουν προκειμένου να αποφύγουν την στράτευση, κάτι που φυσικά λαμβάνει χώρα πάνω από μια φορά (Καραμπλιάς, 1950: 161,177). Η κατάσταση στα λιμάνια της Σμύρνης ήταν εξίσου τραγική, καθώς μόνο οι εύποροι Μικρασιάτες ήταν σε θέση να βρουν κάποιο κατάλυμα για να στεγαστούν μέχρι να φύγουν. Για τους υπόλοιπους, που είναι και οι περισσότεροι, δεν υπήρχε καν η δυνατότητα να αγοράσουν φαγητό, αφού όλα τα τιμαλφή και τουρκικά νομίσματα κρατήθηκαν στην Μικρά Ασία. Οι πρόσφυγες μπορούσαν να μεταφέρουν μόνο ελληνικά νομίσματα, ενώ όσοι είχαν καταφέρει να σώσουν έστω και ένα μικρό μέρος των περιουσιών τους, έρχονταν αντιμέτωποι είτε με κλοπή είτε αναγκάζονταν να πληρώσουν για να σωθούν (Καραμπλιάς, 1950: 168-169, 180).

Μόλις έφταναν αυτοί οι εξαθλιωμένοι άνθρωποι στα λιμάνια προορισμού έπρεπε να εξετασθούν για λόγους προφύλαξης του πληθυσμού από μολυσματικές νόσους. Αυτή η διαδικασία κρατούσε μέρες ολόκληρες και μέχρι να ολοκληρωθεί οι πρόσφυγες τίθονταν είτε υπό περιορισμό, είτε ήταν αναγκασμένοι να παραμένουν στα πλοία. Μάλιστα, όσοι μετά τον έλεγχο σκόπευαν να επιβιβαστούν ξανά στα πλοία προκειμένου να εγκατασταθούν σε κάποιο νησί, όταν αποβιβάζονταν θύμιζαν φαντάσματα από τις δυσκολίες που είχαν περάσει (Ναυπλιώτης, 2008: 353). Για όσους καταφέρουν να σωθούν από τους Τούρκους και τις κακουχίες, η Σάμος αποτελεί μια καλή επιλογή δεδομένων των προϊόντων της, αλλά και του εύφορου κλίματος (Ναυπλιώτης, 2008: 96). Παρόλα αυτά, οι περισσότεροι αργότερα θα εγκαταλείψουν το νησί αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον, κατευθυνόμενοι κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, αφού εκεί έδιναν περιουσίες (Ναυπλιώτης, 2008: 157,382).

Εγκατάσταση

Όσον αφορά την εγκατάσταση, για όσους είχαν συγγενείς ή γνωριμίες στο νησί, τα πράγματα ήταν κάπως καλύτερα αφού δεν ταλαιπωρήθηκαν (Ναυπλιώτης, 2008: 229) όπως οι

άλλοι πρόσφυγες που αναγκάστηκαν να μείνουν σε εκκλησίες και άλλους δημόσιους χώρους παλεύοντας να επιβιώσουν έως ότου να αποκτήσουν μόνιμη στέγη στον συνοικισμό που δημιούργησε το κράτος (Ναυπλιώτης, 2008: 172, 309).

Ένα μεγάλο μέρος όσων φτάνουν στο νησί εγκαταστάθηκαν κυρίως στα πεδινά χωριά, τις Τρίποδες και το Αγερσανί (Ναυπλιώτης, 2008: 71), όπου και απασχολούνται με την καλλιέργεια καπνού, η οποία με την άφιξη των προσφύγων και την παρουσία φτηνού εργατικού δυναμικού, γνώρισε μεγαλύτερη ανάπτυξη (Ναυπλιώτης, 2008: 127). Οι γηγενείς εκεί, προσπάθησαν να βοηθήσουν όσο περισσότερο μπορούσαν τους πρόσφυγες προσφέροντας τρόφιμα, ρούχα ή ακόμη και μέρη για να στεγαστούν, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που οι Τριποδιώτες παραχωρούσαν κτήματα στους πρόσφυγες προκειμένου να καλλιεργήσουν καπνά (Ναυπλιώτης, 2008: 279-280).

Φυσικά για όσους δεν είχαν τη δυνατότητα να νοικιάσουν κάποιο σπίτι ή να φιλοξενηθούν, τα πράγματα ήταν πολύ πιο δύσκολα, αφού η οικοδόμηση του οικισμού, γνωστού και ως «Οι Παράγκες», αργούσε (Ναυπλιώτης, 2008: 309). Τελικά, ο οικισμός δημιουργείται μεταξύ 1927-1928, όπου κάθε συγκρότημα αποτελείται από μια σειρά συνεχιζόμενων δωματίων, σε κάθε ένα εκ των οποίων κατοικεί μια πολυμελής οικογένεια. Όπως συνέβη και με τους οικισμούς της Αθήνας, οι κατασκευές είναι πρόχειρες, αποτελούμενες από ξύλο, ανίκανες να προστατέψουν τους κατοίκους από ανέμους και βροχή, ενώ στερούνται τις βασικές προϋποθέσεις ανθρώπινης διαβίωσης. Ο οικισμός αποτελούνταν από δύο οικοδομικές σειρές, ενώ ενδιάμεσα υπήρχαν οι κοινόχρηστοι χώροι, δηλαδή τα μαγειρεία αλλά και οι τουαλέτες, κάθε μια εκ των οποίων αντιστοιχούσε σε τέσσερις οικογένειες. Όσο για το πλύσιμο των ρούχων αυτό δυσκόλευε αρκετά τις γυναίκες, αφού δεν υπήρχε ούτε χώρος, ούτε νερό εκεί κοντά. Η λύση δόθηκε αργότερα, με τη χρηματοδότηση από το Ίδρυμα Ροκφέλερ ώστε να βαθύνει το πηγάδι και να παρέχει περισσότερο νερό, ενώ οι πλύστρες ξαναφτιάχτηκαν και ο χώρος καλύφθηκε από οροφή για να έχουν κάποιο μέρος να ακουμπούν οι γυναίκες τα πλυμένα τους (Ναυπλιώτης, 2008: 313-317).

Σε αυτό το σημείο μάλιστα αξίζει να σημειωθεί πως το 1968, οι πρόσφυγες είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν από το Δήμο, τα οικόπεδα στις παράγκες, με την αξία που είχαν τη χρονιά που εγκαταστάθηκαν. Οι μηχανικοί και οι άδειες ήταν δωρεάν. Αν και οι περισσότεροι έπρεπε να πάρουν κάποιο δάνειο, τώρα πια μπορούσε κάθε πρόσφυγας να έχει το σπίτι του (Ναυπλιώτης, 2008: 384).

Επαγγελματική αποκατάσταση

Η επαγγελματική αποκατάσταση του προσφυγικού πληθυσμού σχετιζόταν περισσότερο με τον τόπο προέλευσής του. Έτσι, οι κάτοικοι του Τσεσμέ, που ήταν ναυτικοί και ψαράδες στο επάγγελμα, ενώ δεν ήταν λίγοι που καλλιεργούσαν τη γη και ασχολούνταν με την αμπελουργία και την καπνοπαραγωγή, ασχολήθηκαν με αντίστοιχα επαγγέλματα. Αξίζει μάλιστα να ειπωθεί, πως λόγω της γεωγραφικής θέσης του Τσεσμέ, που αποτελούσε κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, πολλοί ήταν έμποροι, επάγγελμα που ακολούθησαν και στη Νάξο (Ναυπλιώτης, 2008: 144, 152, 154, 388). Από την άλλη, οι Βουρλιώτες επειδή ήταν αμπελουργοί στράφηκαν προς την ανάπτυξη της καλλιέργειας στα χωράφια που ανήκαν στους ανταλλάξιμους Τούρκους, γι' αυτό και εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Κρήτη, την Μακεδονία, τη Σάμο, την Αττική και την Πάτρα (Ναυπλιώτης, 2008: 96 & Ανδριώτης, 1998: 30). Οι Σπαρταλήδες πάλι, που προέρχονταν από ονομαστό ταπητουργικό κέντρο, όταν ήλθαν στη Νάξο και στα άλλα νησιά, τα οποία αργότερα εγκατέλειψαν, προκειμένου να εγκατασταθούν στη σημερινή Νέα Ιωνία, ανέπτυξαν ένα νέο βιομηχανικό κλάδο στην Ελλάδα, αυτόν της ταπητουργίας (Ναυπλιώτης, 2008: 395).

Κυρίως όμως, όσοι παρέμειναν στη Νάξο ασχολήθηκαν με τα καπνά (Ναυπλιώτης, 2008: 172), αφού ιδιαίτερα την περίοδο της καλλιέργειας των καπνών όλοι μπορούσαν να βρουν εργασία, καθώς σε όλο το νησί δεν υπήρχε μέρος που να μην καλλιεργούσαν καπνά (Ναυπλιώτης, 2008: 264). Αν και οι αγροτικές εργασίες ήταν πιο επίπονες, ήταν η μόνη εργασία που μπορούσαν να βρουν και να κάνουν προκειμένου να βιοπορευθούν, ενώ οι εικόνες των φυτειών της Νάξου τους θύμιζαν την χαμένη τους πατρίδα (Ναυπλιώτης, 2008: 270).

Όσον αφορά τις γυναίκες, εκείνες είχαν το μεγαλύτερο βάρος αφού όταν έφτασαν στο νησί, οι άντρες ήταν λιγιστοί. Είχαν εξοντωθεί από τους Τούρκους. Όσοι κατόρθωσαν να σωθούν ήταν ηλικιωμένοι και παιδιά. Αν και για αυτές η καπνοκαλλιέργεια αποτέλεσε διέξοδο, έναν άλλο πόρο αποτελούσε το νεροκουβάλημα, όπου κουβαλούσαν και μετέφεραν τις στάμνες από το πηγάδι της Φουντάντας, για δύο δραχμές (Ναυπλιώτης, 2008: 399,402). Μάλιστα δεν ήταν λίγες αυτές που ξενοδούλευαν και ντάντευαν ξένα παιδιά (Ναυπλιώτης, 2008: 257). Άλλες πάλι, που ήταν προικισμένες από το σπίτι τους, η γνώση της ραπτικής τις βοήθησε να γίνουν άριστες μοδίστρες (Ναυπλιώτης, 2008: 48), ενώ άλλες που είχαν κλίση στο μαγείρεμα και την παρασκευή γλυκών, εξελίχθηκαν σε πολύ καλές επιχειρηματίες και αργότερα δημιούργησαν μεγάλες επιχειρήσεις με τους άντρες τους (Ναυπλιώτης, 2008: 288,359).

Σε γενικές γραμμές πάντως, επειδή οι περισσότεροι πρόσφυγες που έφτασαν στη Νάξο προέρχονταν από αγροτοεργατικές οικογένειες και δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα, δεν

κατάφεραν να εξελιχθούν κοινωνικά και οικονομικά, ενώ οι ελάχιστοι που ασχολήθηκαν με το εμπόριο περιορίστηκαν σε δουλειές του ποδαριού. Μόνο οι πιο ευκατάστατοι, που προέρχονταν από τις μεγάλες πόλεις της Μικράς Ασίας και είχαν καταφέρει να διασώσουν μέρος των χρημάτων τους, κατόρθωσαν να ορθοποδήσουν δημιουργώντας εκ νέου τις επιχειρήσεις τους (Ναυπλιώτης, 2008: 406-407).

Σχέσεις με τον γηγενή πληθυσμό

Οι αυτόχθονες έβλεπαν με μια συμπάθεια τον προσφυγικό πληθυσμό, αν και η προθυμία τους να βοηθήσουν δεν ήταν ικανή να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του εξαθλιωμένου λαού, αφού και στη Νάξο το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ήταν φτωχό. Από την άλλη όμως, είναι αλήθεια πως οι ντόπιοι απέφευγαν να παίρνουν στα σπίτια τους πρόσφυγες, γιατί υπήρχε ο κίνδυνος μετάδοσης κάποιας μολυσματικής ασθένειας, παρά το γεγονός πως πριν περάσει ο πληθυσμός στις πόλεις περνούσε από την Καραντίνα (Ναυπλιώτης, 2008: 228). Συχνά μάλιστα έδειχναν ψυχρότητα και αδιαφορία αλλά και περιφρόνηση προς τους πρόσφυγες (Ναυπλιώτης, 2008: 291).

Σε χειρότερη μοίρα φαίνεται να ήταν οι κάτοικοι του οικισμού, οι οποίοι καθώς προέρχονταν από τουρκόφωνες περιοχές, ήταν γνωστοί ως «οι πρόσφυγες» (Ναυπλιώτης, 2008: 285,322) και κάθε φορά που έλεγαν κάποια λέξη λάθος, προκαλούσαν το γέλιο και τον χλευασμό των ντόπιων (Ναυπλιώτης, 2008: 403). Ακόμη, οι παλαιοελλαδίτισσες χαρακτήριζαν ως παστρικές τις γυναίκες των λαϊκών τάξεων και περισσότερο όσων είχαν καταγωγή από τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη, θέλοντας να τις κατηγορήσουν για χαλαρά ήθη (Ναυπλιώτης, 2008.: 52), ενώ είναι γνωστό πως οι Νιοχωρίτισσες, με την παραμικρή αφορμή προχωρούσαν στον πικρόχολο σχολιασμό των γυναικών του προσφυγικού πληθυσμού (Ναυπλιώτης, 2008: 404). Ακόμη, δεν ήταν σπάνιο οι εργάτριες και οι οικιακές βοηθοί να αποκαλούνται από τα αφεντικά τους «δούλες» και «παλιοδουλάρες» (Ναυπλιώτης, 2008: 274). Γενικότερα, οι Μικρασιάτες είχαν έντονο το αίσθημα της αλληλεγγύης, σε αντίθεση με τους χαλαρούς δεσμούς που είχαν αναπτύξει μεταξύ τους οι ντόπιοι, γεγονός που αποτέλεσε αφορμή για κάποιους να ισχυρίζονται πως οι καλοί τρόποι των προσφύγων ήταν αποτέλεσμα της μακροχρόνιας υποταγής του πληθυσμού στους Τούρκους (Ναυπλιώτης, 2008: 403).

Σε όλα τα παραπάνω δε θα μπορούσαν να μην αναφερθούν και οι πολιτικές διαφορές μεταξύ των δύο πληθυσμών εξαιτίας του πολιτικού διχασμού που κυριαρχούσε σε όλη τη χώρα.

Φυσικά όμως δεν ήταν λίγες και οι περιπτώσεις όπου οι χωρικοί προκειμένου να βοηθήσουν τους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στα χωριά, τους παραχώρησαν εκτάσεις γης για καλλιέργεια, χωρίς να ζητήσουν πληρωμή (Ναυπλιώτης, 2008: 405). Ακόμη βέβαια και όταν τους βοηθούσαν, οι πρόσφυγες δεν έπαυαν να νιώθουν ξένοι και πως θεωρούνταν άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας από την πλειοψηφία (Ναυπλιώτης, 2008: 280).

Όλα τα παραπάνω φαίνεται να ήταν και ο λόγος που κατά τον πόλεμο και την Κατοχή οι πρόσφυγες έδωσαν το εθνικό «παρών» από τους πρώτους, ως απάντηση στη συμπεριφορά των ντόπιων που δεν δίσταζαν να τους αποκαλούν «τουρκόσπορους» (Ναυπλιώτης, 2008: 253).

1.2.2. Η κατάσταση στην Πάρο: πρώτες μέρες στο νησί, εγκατάσταση, εργασία και σχέσεις των δύο πληθυσμιακών ομάδων

Πρώτες μέρες στο νησί

Δεν ήταν λίγοι οι Μικρασιάτες που έπειτα από ένα περιπετειώδες ταξίδι αποφάσισαν να καταφύγουν στην Πάρο προκειμένου να βρουν κάποιο μέρος να εγκατασταθούν (Ναυπλιώτης, 2008: 240). Το νησί δέχεται τους πρόσφυγες σε δύο περιόδους: ένα μικρό ποσοστό κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και αργότερα το μεγάλο κύμα Μικρασιατών που εγκαταλείπουν την πατρίδα τους εξαιτίας της Μικρασιατικής Καταστροφής. Αν και οι αυτόχθονες φέρθηκαν με κάποια ψυχρότητα στους πρώτους πρόσφυγες εξαιτίας του φόβου τους για αλλοίωση του πληθυσμού, μπροστά στην τεράστια καταστροφή που βρήκε τους συνανθρώπους τους, βοηθούν όσο περισσότερο μπορούν.

Οι γηγενείς προσφέρουν ρούχα, τρόφιμα, κλινοσκεπάσματα και ηθική συμπαράσταση στον εξαθλιωμένο λαό, ενώ δεν είναι λίγοι όσοι όντες έγγαμοι άτεκνοι, φιλοξένησαν στα σπίτια τους ορφανά, τα οποία αργότερα και υιοθέτησαν (Ναυπλιώτης, 2008: 245).

Τεράστια φαίνεται να ήταν και η συμβολή της Ιεράς Μονής Λογγοβάρδας στην περίθαλψη του πληθυσμού, η οποία έδινε φαγητό καθημερινά περίπου σε 150 άτομα, βοηθώντας τα να σωθούν από την πείνα (Ναυπλιώτης, 2008: 243), ενώ την ίδια στιγμή εκκλησίες και σχολεία στεγάζουν τον προσφυγικό πληθυσμό (Ναυπλιώτης, 2008: 245).

Εγκατάσταση

Όπως αναφέρθηκε, οι γηγενείς προσπάθησαν να βοηθήσουν όσο περισσότερο μπορούσαν. Έτσι, όσον αφορά τη στέγαση, δεν ήταν λίγοι και αυτοί που έδωσαν σπίτια στον ταλαιπωρημένο πληθυσμό (Ναυπλιώτης, 2008: 240, 244-245). Σε γενικές γραμμές πάντως, όπως και στη Νάξο, η δημιουργία του οικισμού, που αφορούσε και τους περισσότερους Μικρασιάτες, καθυστέρησε αφού αδυνατούσαν να επιλέξουν το χώρο που θα χτιζόταν. Ως αποτέλεσμα, ο προσφυγικός πληθυσμός φιλοξενείται για πολλά χρόνια σε παρεκκλήσια και πρόχειρους καταυλισμούς (Ναυπλιώτης, 2008: 212). Ο οικισμός τελικά πραγματοποιείται περίπου την ίδια χρονική περίοδο με αυτόν της Νάξου (1927-1928), με τη διαφορά ότι τα σπίτια αυτά ήταν αυτοτελή, ενώ διέθεταν και την δική τους αυλή. Οι διαφορές αυτές στην κατασκευή, αλλά και στον τρόπο στέγασης του νέου πληθυσμού, οφείλονται στην διαφορά του χρόνου κατασκευής του εκάστοτε οικισμού. Όσο πιο γρήγορες ήταν οι διαδικασίες στέγασης, τόσο πιο πρόχειρες ήταν οι κατασκευές. Σύμφωνα με αυτό λοιπόν, μπορούμε να πούμε πως ο οικισμός στη Σύρο κατά τα έτη 1930-1931, εξασφάλιζε στους Μικρασιάτες καλύτερες και πιο ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης (Ναυπλιώτης, 2008: 313).

Εργασία

Κύρια απασχόληση για τους Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Πάρο αποτέλεσε η καπνοκαλλιέργεια, αφού στις Κυκλάδες λόγω του εδάφους και του κλίματος τα καπνά ευδοκίμουν, γεγονός που οδήγησε όχι μόνο στην αύξηση των καλλιεργειών, αλλά και στην ανάπτυξη του καπνεμπορίου (Ναυπλιώτης, 2008: 264, 267). Άλλη μερίδα του πληθυσμού, εργάστηκε για εύπορες οικογένειες, με τις γυναίκες να προσλαμβάνονται ως οικιακοί βοηθοί και τους άντρες ως κηπουρούς ή υπεύθυνους για ποικίλες αγροτικές και αστικές δουλειές (Ναυπλιώτης, 2008: 245).

Σχέσεις των δύο πληθυσμιακών ομάδων

Όσον αφορά τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ γηγενών και προσφύγων, δεν υπάρχουν πολλές μαρτυρίες. Δεν είναι λίγες οι φορές που, όπως προαναφέρθηκε, ο ντόπιος πληθυσμός φέρεται στοργικά στον εκπατρισμένο πληθυσμό προσφέροντας τροφή και ρουχισμό (Ναυπλιώτης, 2008: 243). Από την άλλη πάλι πλευρά, ούτε οι προκαταλήψεις προς τους Μικρασιάτες ήταν σπάνιες, οι οποίοι συχνά αποκαλούνταν «τουρκομερίτες», «τουρκοσπορίτες», «πρόσφυγες». Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν και οι μνήμες του Μιχάλη Χούμα (Ναυπλιώτης, 2008: 241), ο οποίος θυμάται τις μανάδες να απειλούν τα παιδιά τους πως αν δεν

σταματήσουν να κλαίνε θα τους φάει κάποιος πρόσφυγας, αλλά και τη στάση συμμαθητών και δασκάλων του στο σχολείο, οι οποίοι δεν δίσταζαν να τον κατηγορήσουν για οτιδήποτε.

1.2.3. Η κατάσταση στη Χίο: άφιξη, εγκατάσταση και εργασία, σχέσεις γηγενών-προσφύγων

Άφιξη

Η Χίος αποτέλεσε σταθμό προσφυγιάς ή τόπο εγκατάστασης για τους Μικρασιάτες πρόσφυγες ήδη από τον πρώτο διωγμό (1914-1918) από τη χερσόνησο της Ερυθραίας. Οι πρώτοι αυτοί πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως στο Κάστρο, όπου υπήρχαν οι εγκαταλελειμμένες περιουσίες των μουσουλμάνων κατοίκων και σταδιακά εντάχθηκαν ομαλά στην τοπική κοινωνία. Το δεύτερο ρεύμα προσφύγων, που αποτέλεσε και το μεγαλύτερο, έλαβε χώρα με την κατάρρευση του μετώπου.

Κατά τη διάρκεια εκείνων των ημερών, χιλιάδες Μικρασιάτες κατέφτασαν στο νησί με κάθε δυνατό τρόπο και εγκαταστάθηκαν σε κάθε χώρο της πόλης αλλά και στα χωριά, διαμένοντας τις περισσότερες φορές στην ύπαιθρο απροστάτευτοι υπό άθλιες συνθήκες. Πάνω από το 60% του προσφυγικού πληθυσμού είχε φυματίωση, ενώ πολύ συχνές ήταν οι μολύνσεις στα μάτια. Την ίδια στιγμή, τα μέτρα περίθαλψης του νησιού δεν ήταν ικανά να ανταπεξέλθουν στις αυξημένες ανάγκες του πληθυσμού λόγω του τεράστιου όγκου του πληθυσμού. Έτσι, οι περισσότεροι πρόσφυγες αναγκάζονται σύντομα να δοκιμάσουν την τύχη τους σε άλλα μέρη (Βαρλάς & Μισαηλίδου, 2005 & Argenti, 1933: 51). Μέσα στα επόμενα χρόνια (1923-1928) ο αριθμός των Μικρασιατών προσφύγων μειώνεται αισθητά σε όλο τον νομό Χίου, με το ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού να μειώνεται από τις 28.312 στις 13.900 μέσα σε 5 χρόνια, έπειτα από προσπάθειες των αρχών να αποσυμφορήσουν κάπως το νομό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των παραπάνω αποτελεί και η διαταγή που δόθηκε το 1928 να μετοικήσουν 53 οικογένειες προσφύγων που ασχολούνταν με τη γεωργία στο Άργος, στο συνοικισμό της Νέα Κίου (Ανδριώτης, 1998: 50).

Εγκατάσταση και εργασία

Όσοι Μικρασιάτες παρέμειναν στο νησί εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Χώρα της Χίου (πόλη), αλλά και σε μεγάλα χωριά όπως τα Καρδάμυλα, η Καλαμωτή, τα Νένητα, ο Βρόνταδος, τα Μαστιχοχώρια και η Βολισσός. Παράλληλα, εκτός από το Κάστρο, δημιουργήθηκαν –κυρίως

με τη συμβολή ιδιωτικών κεφαλαίων και όχι του κράτους- συννοικισμοί εκτός της πόλης, στο Βαρβάσι και στη σημερινή Αγία Παρασκευή (Βαρλάς & Μισαηλίδου, 2005 & Κάμπουρα, 2014: 14-15).

Όσον αφορά την εργασία στο νησί, πρέπει να σημειωθεί ότι η οικονομία του νησιού βασιζόταν κυρίως στην ναυτιλία, κυρίως για την εξαγωγή των τοπικών προϊόντων. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Argenti (1933: 47-56), παραπάνω από το μισό νησί ήταν να αδύνατο να καλλιεργηθεί. Στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, οι κάτοικοι καλλιεργούσαν δημητριακά, όσπρια, εποχιακά φρούτα και λαχανικά, καπνό. Ωστόσο, παρά την αύξηση καλλιέργειας των προαναφερθέντων, τα παραγόμενα προϊόντα εξακολουθούσαν να αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες του πληθυσμού. Έτσι, πολλές αγροτικές προσφυγικές οικογένειες αναγκάστηκαν να στραφούν προς αστικά επαγγέλματα, και κυρίως τη βυρσοδεψία (αν και τα πρώτα χρόνια απασχολούσε κυρίως γηγενείς, εξαιτίας της έλλειψης εμπειρίας από τους Μικρασιάτες), την υφαντουργία και την παραγωγή κατασκευαστικών υλικών (πλακάκια, τούβλα). Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό του πληθυσμού (9/10 πρόσφυγες) ασχολούνταν όπως προαναφέρθηκε με την εξαγωγή των τοπικών προϊόντων σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

Πέρα από τα παραπάνω, μια μερίδα προσφύγων εργάστηκε ως έμποροι, παντοπώλες, υπάλληλοι, γιατροί, άλλοι ως μικρέμποροι, χτίζοντας μικρές παράγκες που μετέτρεπαν σε μαγαζιά, ενώ άλλοι στράφηκαν στην αλιεία, με τους περισσότερους να μην έχουν εγκατασταθεί οριστικά στο νησί, αλλά να γυρνούν γύρω από την Εύβοια για να μπορέσουν να εργαστούν. Το μεγαλύτερο πάντως βάρος έπεφτε στις γυναίκες, αφού πάνω από το μισό του προσφυγικού πληθυσμού αποτελούνταν από παιδιά και ανίκανους να εργαστούν ανθρώπους. Η πλειοψηφία εργαζόταν στην παραγωγή υφασμάτων, μάλλινων ενδυμάτων και την παραγωγή κομπόστας και μαρμελάδας. Και πάλι όμως, οι θέσεις εργασίας δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες του τεράστιου και εξασθενημένου πληθυσμού, με αποτέλεσμα πολλές κοπέλες να εργάζονται από το σπίτι και να επικρατεί μια γενικότερη ανάγκη για δημιουργία νέων βιοτεχνιών.

Σχέσεις γηγενών-προσφύγων

Όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση της Χίου, το κράτος έβαλε ελάχιστα μέσα για την αποκατάσταση και ενσωμάτωση του προσφυγικού πληθυσμού. Οι μουσουλμανικές εκτάσεις που βρίσκονταν στο Κάστρο ήταν ελάχιστες, ενώ η ενοικίαση των χωραφιών για την καλλιέργεια των εκτάσεων ήταν σχεδόν αδύνατη για τους πρόσφυγες (Argenti, 1933: 53). Η δημιουργία τόσο των

συννοικισμών όσο των σχολείων και του ορφανοτροφείου έλαβαν χώρα μετά από χορηγίες ντόπιων εφοπλιστών (Κάμπουρα, 2014: 16). Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης λίγα χρόνια πριν, που σήμαινε πως δεν θα γυρνούσαν ποτέ πια στην πατρίδα τους, είχε ως αποτέλεσμα την αγανάκτηση των Μικρασιατών, οι οποίοι πραγματοποίησαν προσφυγική διαδήλωση στο κέντρο της Χώρας και προχώρησαν στη δημιουργία κατά τόπων συλλόγων προκειμένου να παλέψουν για τα δικαιώματά τους για ίση κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή, αλλά και για να διατηρήσουν με κάποιο τρόπο την ταυτότητά τους (Κάμπουρα, 2014: 14).

Οι Μικρασιάτες ζούσαν πια περιθωριοποιημένοι, έπειτα από μια αναγκαστική μετανάστευση και αποτελούσαν συχνά θύματα αδικιών από τους γηγενείς, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το γεγονός ότι προκειμένου να τους δοθούν οι απαραίτητες προμήθειες από τους ναύτες που εργάζονταν στα πλοία που τους μετέφεραν, ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν (James, 2001: 4). Αυτό που αξίζει ωστόσο να αναφερθεί είναι ότι παρά τις δυσκολίες που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν και παρά το γεγονός πως είχαν χάσει τις περιουσίες τους, εξακολουθούσαν να θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους πολιτισμικά, αφού προέρχονταν από τη Σμύρνη και τη Κωνσταντινούπολη που θεωρούνταν κοσμοπολίτικα κέντρα (James, 2001: 6).

Τέλος, ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποκαλύπτει τις σχέσεις των δύο λαών, αποτελεί για ακόμα μια φορά το ζήτημα του γάμου. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την James (2001, 5), οι Μικρασιάτες προτιμούσαν να συνάπτουν γάμους με Μικρασιάτες, προκειμένου να διατηρήσουν τόσο την ταυτότητά τους όσο και τα έθιμά τους.

1.2.4. Η κατάσταση στις Οινούσσες Χίου: άφιξη, αποκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις Μικρασιατών με τους ντόπιους

Άφιξη

Η μετάβαση των προσφύγων από τις απέναντι περιοχές στις Οινούσσες υπήρξε πιο εύκολη σε σχέση με αυτή των υπόλοιπων προσφύγων που κατέφυγαν στην Ελλάδα την ίδια περίοδο. Αυτό οφείλεται κυρίως στη μικρή απόσταση (Ανδριώτης, 1998: 53), αλλά και στην ύπαρξη μεγάλου αριθμού καϊκιών που διευκόλυναν την μεταφορά τόσο των ανθρώπων όσο και των περιουσιών τους. Σημαντικός παράγοντας βέβαια φαίνεται να υπήρξε και η αργή προέλαση των τουρκικών στρατευμάτων στην Ερυθραία, καθώς και η έλλειψη καταδιωκτικών πλοίων της Τουρκίας. Έτσι, οι περισσότεροι κατόρθωσαν να μεταφέρουν αντικείμενα που θα εξασφάλιζαν τον βιοπορισμό

τους, διαδικασία που για όσους είχαν φύγει νωρίς, έλαβε χώρα πολλές φορές (Ανδριώτης, 1998: 45-46). Αυτή η εγγύτητα φαίνεται να δικαιολογεί το γεγονός πως οι Οινούσες συγκεντρώνουν το υψηλότερο ποσοστό προσφύγων που βρίσκονται σε ελληνικό νησί το 1928, παρά το γεγονός ότι στις Οινούσες και στη Χίο δεν υπήρχαν προς διάθεση μουσουλμανικές περιουσίες (Ανδριώτης, 1998: 51-53,61). Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι δεν ήταν λίγοι αυτοί που δεν υπολόγισαν σωστά την κατάσταση και ως συνέπεια, άφησαν στις πατρίδες τους περιουσίες και γνωστούς τους (Ανδριώτης, 1998: 46).

Αποκατάσταση

Όσοι από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες ήταν εύποροι, νοίκιαζαν ή έκτιζαν σπίτια, ενώ οι υπόλοιποι που αποτελούσαν και την πλειοψηφία, εγκαταστάθηκαν μόνιμα στις προσωρινές κατοικίες. Πολλοί ζούσαν κάτω από άθλιες συνθήκες στα κατώγια των σπιτιών του γηγενή πληθυσμού, ερχόμενοι αντιμέτωποι με το νερό που πλημμύριζε το χώρο σε κάθε βροχή, αλλά και την υγρασία (Ανδριώτης, 1998: 68).

Εξαιτίας της έλλειψης των μουσουλμανικών περιουσιών που προαναφέρθηκε, από τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης των προσφύγων στις Οινούσες δημιουργήθηκαν προστριβές μεταξύ των Μικρασιατών και των ντόπιων για την ιδιοκτησία της γης. Πιο συγκεκριμένα, οι γηγενείς διεκδικούσαν τις εκτάσεις αυτές ως ιδιοκτησία τους, ενώ από την άλλη, οι πρόσφυγες θεωρούσαν ότι ένα τμήμα της Οινούσας αποτελούσε κοινοτική ιδιοκτησία, ενώ τα νησιά του Πασά ή της Παναγιάς, της Βάτου, του Γαϊδουρονησίου, του Ποντικονησίου και του Αρχοντονησίου αποτελούσαν ιδιοκτησία της Εθνικής Αεράμυνας.

Αν και ο προσφυγικός πληθυσμός ασκούσε πίεση για την αποκατάστασή του, όσες προσπάθειες γίνονται κατά τα έτη 1927-1929 δεν είχαν συνέχεια. Τελικά, η διαδικασία για τη δημιουργία του οικισμού ξεκινά τον Ιούνιο του 1930, ενώ τον Οκτώβριο του 1931 προβλέπεται η αναγκαστική απαλλοτρίωση 16.000 τετραγωνικών μέτρων για την αστική εγκατάσταση των προσφύγων από το υπουργείο Γεωργίας και Πρόνοιας (Ανδριώτης, 1998: 63). Ο οικισμός τελικά ολοκληρώνεται τον Ιανουάριο του 1934 και αποτελείται από είκοσι οκτώ σπίτια, τα οποία είχαν ένα δωμάτιο, μια κουζίνα και μια τουαλέτα έκαστο. Ωστόσο, η διανομή των σπιτιών άργησε ακόμα περισσότερο με αποτέλεσμα να υπάρχουν συχνές καταπατήσεις από τους πρόσφυγες (Ανδριώτης, 1998: 64).

Ακόμα όμως και μετά την διανομή όλων των κατοικιών στους πρόσφυγες, οι οποίοι καλούνταν να πληρώσουν 6.000 δραχμές σε δόσεις για κάθε σπίτι, τα σπίτια ήταν πολύ λίγα για να καλύψουν τις στεγαστικές ανάγκες του πληθυσμού. Αυτός ήταν και ο λόγος που το 1936 το ελληνικό κράτος έδωσε δάνειο 5.000 δραχμών σε 20 οικογένειες προκειμένου να χτίσουν σπίτι ανάμεσα στον προσφυγικό οικισμό και τον οικισμό των Οινουσσών, οικισμός που έγινε γνωστός ως «δεύτερος συνοικισμός». Και πάλι όμως, μόνο ένα μικρό ποσοστό κατάφερε τελικώς να στεγαστεί (Ανδριώτης, 1998: 67).

Επαγγελματική αποκατάσταση

Στην περίπτωση των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στις Οινούσσες, αν και στην πλειονότητά τους ήταν γεωργοί, θεώρησαν πως η απόκτηση γης προς καλλιέργεια αποτελούσε τον καλύτερο τρόπο για να ορθοποδήσουν (Ανδριώτης, 1998: 67). Τελικώς, τα αιτήματά τους εισακούστηκαν και τον Απρίλιο του 1932 πάρθηκε η απόφαση για την απαλλοτρίωση εκτάσεων γης, η οποία έφτανε τα 10.500 στρέμματα: 9.011 μοιράστηκαν σε κλήρους, 500 αποτέλεσαν συνεταιριστικό κλήρο, ενώ τα υπόλοιπα 989 στρέμματα παρέμειναν ως αδιάθετη έκταση. Φυσικά, το παραπάνω γεγονός δημιούργησε τις αντιδράσεις των ντόπιων, με αποτέλεσμα οι εκτάσεις γης προς απαλλοτρίωση τελικά να μειωθούν περίπου σε 9.716 στρέμματα.

Όσον αφορά το μέγεθος των κλήρων, αυτό σχετιζόταν με τα μέλη των οικογενειών και όχι με την γονιμότητα του εδάφους. Κάθε κλήρος αποτελούνταν από ένα έως τρία στρέμματα γόνιμης γης, ενώ το υπόλοιπο ήταν άγονο. Μάλιστα, αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι το γεγονός ότι οι δικαιούχοι έπρεπε να πληρώσουν σε δόσεις την αξία των εκτάσεων που λάμβαναν, ενώ ο τίτλος κυριότητάς τους θα ήταν προσωρινός έως ότου αποπληρωθεί η γη (Ανδριώτης, 1998: 70-71). Η οριστική διανομή των εκτάσεων έλαβε χώρα 55 χρόνια αργότερα και όχι το 1930 όπως τους είχαν υποσχεθεί, ενώ σε πολλές περιπτώσεις, αν και οι εκτάσεις αυτές είχαν αποπληρωθεί, οι οριστικοί τίτλοι κυριότητας ακόμα δεν είχαν αποδοθεί στις οικογένειες των δικαιούχων έως τη δεκαετία του '90 (Ανδριώτης, 1998: 75).

Όπως είναι φυσικό, η πλειονότητα των προσφύγων ασχολήθηκε με την καλλιέργεια αμπελιών, τα οποία χρησίμευαν κυρίως για την παραγωγή επιτραπέζιων σταφυλιών, τα οποία αργότερα μεταφέρονταν με καΐκια σε άλλες περιοχές όπως η Χίος και η Μυτιλήνη, την παραγωγή σταφίδας σε μικρότερο όμως βαθμό, αλλά και την καλλιέργεια κριθαριού και καπνού (Ανδριώτης, 1998: 55-57,87). Ακόμα, συνεχίστηκαν και άλλες δραστηριότητες όπως η κτηνοτροφία, η

τουβλοποιΐα και η ασβεστοποιΐα, ενώ άλλοι δημιούργησαν μικρές επιχειρήσεις όπως καφενεΐα, παντοπωλεία κ.λ.π. Άλλοι πάλι, αγόρασαν καΐκια ή βάρκες για αλιεία ή μεταφορές, ενώ οι περισσότεροι, οι οποίοι συνήθως ήταν νεαρής ηλικίας, έγιναν ναυτικοί ακολουθώντας το παραδοσιακό επάγγελμα του νησιού (Ανδριώτης, 1998: 88).

Σχέσεις Μικρασιατών με τους ντόπιους

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι τριβές μεταξύ των γηγενών και των Μικρασιατών ξεκινούν με την διεκδίκηση των εκτάσεων γης που οι πρώτοι θεωρούσαν περιουσίες τους (Ανδριώτης, 1998: 67). Η ήδη τεταμένη κατάσταση γίνεται χειρότερη όταν, μετά την απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας, οι ντόπιοι εκφράζουν την δυσαρέσκειά με την άρνησή τους να προσλάβουν ως ημερομίσθιους εργάτες τους Μικρασιάτες, όπως λάμβανε χώρα έως τότε (Ανδριώτης, 1998: 81). Αυτές οι αντιδράσεις των γηγενών είναι που οδήγησαν άλλωστε και στον περιορισμό των εκτάσεων που είχε ορίσει το Υπουργείο Γεωργίας να απαλλοτριωθούν (Ανδριώτης, 1998: 70-71).

Το ζήτημα των απαλλοτριώσεων ήταν και η αιτία να αλλάξει η εκλογική συμπεριφορά των ντόπιων. Πιο συγκεκριμένα, στις εκλογές του Ιανουαρίου του 1932 οι εκλογές διεξάγονται με δύο χωριστά ψηφοδέλτια: γηγενών και προσφύγων (Ανδριώτης, 1998: 76). Το ψηφοδέλτιο των ντόπιων υπερισχύει, οι οποίοι αν και τα πρώτα χρόνια τάσσονται υπέρ του Βενιζέλου, στο δημοψήφισμα του Νοεμβρίου του 1935 σε μια απάντηση προς την υλοποίηση των απαλλοτριώσεων στρέφονται όλοι υπέρ της Βασιλείας (Ανδριώτης, 1998: 79-80). Η συνύπαρξη με τους γηγενείς και η ενασχόληση αρκετών προσφύγων με την ναυτιλία δεν ήταν αρκετή για να εξομαλύνει τις σχέσεις μεταξύ των δύο πληθυσμών, κυρίως λόγω των αντιπαραθέσεων λόγω της απαλλοτριώσεως εκτάσεων γης. Αυτός είναι και ο λόγος που οι περιπτώσεις μεικτών γάμων μέχρι τα χρόνια του πολέμου ήταν σπάνιες (Ανδριώτης, 1998: 95-96).

Τέλος, στους λόγους τριβών φαίνεται να εντάσσεται και το γεγονός πως μέχρι τα χρόνια της Κατοχής, οι πρόσφυγες εξακολουθούσαν να διατηρούν αυτούσια τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, δηλαδή τη γλώσσα, τα ήθη και έθιμα. Οι συνήθειες τους να γλεντούν, να τραγουδούν και να ανοίγουν τα σπίτια τους, αποτελούσαν αφορμή σχολιασμού. Οι πρόσφυγες θεωρούνταν άνθρωποι τελευταίας κατηγορίας, που απειλούσαν τα ήθη των παιδιών των γηγενών κοινοτήτων. Αργότερα πάντως, πολλά από τα χαρακτηριστικά αυτά των προσφύγων προσαρμόστηκαν στα έθιμα του τόπου (Ανδριώτης, 1998: 96-97).

1.2.5. Η κατάσταση στη Λέσβο: άφιξη και στέγαση, αγροτική αποκατάσταση, αποκατάσταση αστών προσφύγων, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις με τους γηγενείς

Άφιξη και στέγαση

Στα τέλη του Σεπτεμβρη και μέχρι το τέλος του Οκτώβρη, κύματα Μικρασιατών προσφύγων καταφτάνουν στον ελλαδικό χώρο. Από τις αρχές κιάλας του Οκτώβρη, στη Μυτιλήνη βρίσκονται 50.000 πρόσφυγες, κυρίως από το Αϊβαλί και τις Κυδωνιές, εξαιτίας της εγγύτητας του νησιού με τις χαμένες τους πατρίδες (Hirschon, 2007: 175). Αυτός φαίνεται να είναι και ο λόγος που κατά το 1928, οι πρόσφυγες ξεπερνούν και την αναλογία του προσφυγικού πληθυσμού στις Οινούσσες (Ναυπλιώτης, 2008: 52).

Η κατάσταση στο νησί ήταν τραγική. Οι ελληνικές αρχές είχαν λάβει ανεπαρκή μέτρα για την υποδοχή των προσφύγων με βάση τα προηγούμενα έτη, ενώ η αποβίβαση του πληθυσμού στα λιμάνια δεν ακολουθούσε κανένα σχεδιασμό. Το νησί αδυνατεί να ανταπεξέλθει στις ανάγκες των προσφύγων για παροχή στέγασης, τροφίμων και υγειονομικής περίθαλψης. Την ίδια στιγμή, χιλιάδες κόσμος καταφεύγει σε παλιές αποθήκες στο λιμάνι, στο γιαλό, στα ντόκια, σε χωράφια, τον Δημοτικό Κήπο, σχολεία και εκκλησίες, προκειμένου να λύσει προσωρινώς το ζήτημα της στέγασής του (Παναγιωταρέα, 1994: 116,118).

Οι συνθήκες αυτές σε συνδυασμό με τις κακουχίες και τις στερήσεις που βίωσαν, έχουν ως αποτέλεσμα την εξασθένηση του οργανισμού του προσφυγικού πληθυσμού. Έτσι, στους προσφυγικούς καταυλισμούς ξεσπούν παθήσεις ματιών, εντερικά και κρυολογήματα, τα οποία απειλούν τον γηγενή πληθυσμό. Ταυτόχρονα, κυριαρχεί η έλλειψη σε φάρμακα και ιατρική περίθαλψη, ενώ παρά την μετονομασία του Δημοτικού Νοσοκομείου του νησιού σε «Προσφυγικό», δεν δίνεται λύση στο τεράστιο αυτό πρόβλημα (Παναγιωταρέα, 1994: 116-117).

Η παρουσία του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού σε συνδυασμό με άλλες ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις, βοηθάει κάπως την κατάσταση εγκαθιστώντας πρόχειρα ιατρεία και παρέχοντας φάρμακα, προκειμένου να αποτραπεί η εξάπλωση επιδημιών σε όλο το νησί. Παράλληλα, οι ξένες αποστολές, αλλά και η αποστολή της ΚτΕ λίγο αργότερα, εξασφάλιζαν την παροχή φαρμάκων, τροφίμων και ρουχισμού στους πρόσφυγες, καθώς και την οικονομική

βοήθεια σε όσους αδυνατούσαν να εργαστούν, βοήθεια η οποία όμως διακόπηκε στις αρχές του καλοκαιριού του 1923 (Παναγιωταρέα, 1994: 118,140).

Για την άμεση στέγαση των προσφύγων χρησιμοποιήθηκαν τα μεγάλα σπίτια των ανταλλάξιμων Τούρκων και επιτάχθηκαν μερικά κενά αρχοντικά ντόπιων, όπου και στοιβάχθηκαν τέσσερις οικογένειες σε κάθε δωμάτιο. Ωστόσο, το πρόβλημα της αποκατάστασης ήταν τόσο μεγάλο που ακόμη και ο νόμος περί επιτάξεως ακινήτων για την εγκατάσταση των Μικρασιατών που αφορούσε μόνο τα ακατοίκητα σπίτια, αναγκαστικά έπρεπε να επεκταθεί ώστε να χρησιμοποιηθούν και όσα σπίτια κατοικούνταν από ολιγομελείς οικογένειες αλλά ήταν ευρύχωρα, κάτι που οδήγησε στην αντίδραση και της μεσαιάς τάξης.

Από το Δεκέμβρη του 1922, το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων προχώρησε στην κατασκευή πρόχειρων σπιτιών, που ήταν κτισμένα από ξύλο και πρισσόχαρτο και αποτελούνταν από ένα μόνο δωμάτιο. Μάλιστα, η υλοποίηση αυτού του έργου έλαβε χώρα έπειτα από τη συγκέντρωση 360.000.000 δραχμών από φόρους, δωρεές, εράνους και ενοίκια που κατέβαλαν όσοι είχαν καταφέρει μέχρι τότε να στεγαστούν (Γλεντή, 2015: 30-31).

Ωστόσο, ο περισσότερος προσφυγικός πληθυσμός εξακολουθούσε να παραμένει άστεγος (Παναγιωταρέα, 1994: 117). Δυστυχώς στη Μυτιλήνη η ΕΑΠ, υπό την επίβλεψη της ΚτΕ, δεν πρόλαβε να προχωρήσει στην υλοποίηση πολλών έργων, αφού έκτισε μόνο κάποια σπίτια στα χωριά Παναγιούδα και Σκάλα (Παναγιωταρέα, 1994: 145,160), ενώ το Ταμείο και το Υπουργείο λειτούργησαν έως το 1925. Αυτός υπήρξε και ο λόγος που ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό του προσφυγικού πληθυσμού στράφηκε στην «αυτοστεγαση», και χρησιμοποιώντας σανίδες, καφάσια, τενεκέδες και άλλα πρόχειρα υλικά, προχωρά στην δημιουργία καλύβας ή παράγκας προκειμένου να προστατευτεί από τις καιρικές συνθήκες (Γλεντή, 2015: 31-32).

Σύμφωνα με την Γλεντή (2015: 50), για την μόνιμη εγκατάσταση των Μικρασιατών, εκποιήθηκαν οι περιουσίες των μουσουλμάνων που αναγκάστηκαν να τις εγκαταλείψουν, δημιουργήθηκαν κρατικοί συνοικισμοί και οικοδομικοί συνεταιρισμοί, ενώ δόθηκαν οικόπεδα (με ή χωρίς δανειοδότηση) προκειμένου οι πρόσφυγες να αυτοστεγασθούν. Όσον αφορά τη διαχείριση των ανταλλάξιμων περιουσιών, αυτή τέθηκε υπό τον έλεγχο της Εθνικής Τράπεζας, ενώ το πρόγραμμα μόνιμης πια εγκατάστασης των προσφυγικών κυμάτων ανέλαβε η Υπηρεσία Προνοίας, η οποία ξεκίνησε το έργο της με την κατασκευή του πρώτου συνοικισμού Τζινάρ Τζαμί το 1927 και έληξε το πρόγραμμά της μετά από 45 περίπου έτη.

Ωστόσο, ακόμα και για αυτούς που εγκαταστάθηκαν στις ανταλλάξιμες περιουσίες και τον συνοικισμό του κράτους (κυρίως στο βόρειο τμήμα της πόλης, στην Επάνω Σκάλα), η κατάσταση δεν βελτιώθηκε, αφού σε κάθε δωμάτιο εγκαταστάθηκε πάνω από μια οικογένεια, με τα νοικοκυριά να χωρίζονται χρησιμοποιώντας κουβέρτες και κουρελούδες. Ολόκληρες οικογένειες αναγκάζονται να κοιμούνται στον ίδιο χώρο, ενώ δεν υπάρχει ιδιωτικότητα ούτε για τις βασικές βιολογικές ανάγκες, γεγονός που εκτός από «υγειονομική βόμβα» αποτελεί αφορμή για τον Τύπο της εποχής να κάνει λόγο για κίνδυνο «κατά της δημόσιας υγείας» και για «χαλάρωση των ηθών».

Για να γίνει περισσότερο κατανοητή η επικρατούσα κατάσταση, πρέπει να προστεθεί στα προαναφερθέντα και το γεγονός πως στις μουσουλμανικές περιουσίες υπήρχαν αρκετές φθορές, οι οποίες ήταν αδύνατο να επιδιορθωθούν είτε γιατί οι πρόσφυγες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα είτε διότι δεν είχαν τον τίτλο κυριότητας. Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι φορές που οικήματα κάηκαν ολόκληρα από φωτιές που άναβαν οι πρόσφυγες προκειμένου να μαγειρέψουν ή να ζεσταθούν.

Από τη μια πλευρά λοιπόν η Εθνική Τράπεζα καλούνταν να προχωρήσει σε περισσότερες εκποιήσεις, από την άλλη όμως, η ίδια δεν είχε κάποιο κέρδος από αυτή την κατάσταση, αφού οι πρόσφυγες δεν ήταν πρόθυμοι να πληρώσουν τα ενοίκια που της χρωστούσαν και ήταν υπαίτιοι για περισσότερες φθορές, οι οποίες «έριχναν» ουσιαστικά την αξία των κτιρίων. Συνεπώς, δεν άργησε η στιγμή που όλο και περισσότερα κτίρια κρίνονταν ως «ακατάλληλα» από την αρμόδια επιτροπή της τράπεζας, τα οποία και έπρεπε να εγκαταλείψουν οι πρόσφυγες καθώς έβγαιναν σε δημοπρασία (Γλεντή, 2015: 53-55).

Το παραπάνω όμως, δεν αποτέλεσε το μόνο πρόβλημα των Μικρασιατών με την Εθνική Τράπεζα, αφού η Ε.Τ.Ε. δεν εκτελούσε τις εντολές του κράτους, αλλά είχε εκείνη την κυριότητα της ακίνητης περιουσίας των προσφύγων και αξιοποιούσε τις προαναφερθείσες περιουσίες κατά βούληση, εξυπηρετώντας τα συμφέροντά της. Η διαδικασία που ακολουθούσε ήταν η εξής: η Εθνική Τράπεζα έπειτα από την εκτίμηση του σπιτιού, όριζε την τιμή αγοράς του. Προτεραιότητα αγοράς δινόταν σε αυτούς που είχαν εγκατασταθεί ήδη στο οίκημα. Αν ωστόσο, οι εγκατεστημένοι Μικρασιάτες αδυνατούσαν να προχωρήσουν στην αγορά του, έπεφταν θύματα εξώσεων, προκειμένου να ακολουθηθεί η πλειοδοτική δημοπρασία. Το ίδιο λάμβανε χώρα και στις περιπτώσεις μισθώσεων των ακινήτων. Μάλιστα, ακόμη και όσοι αγόραζαν τελικώς τα σπίτια, απειλούνταν εξίσου από έξωση, καθώς όχι μόνο τα αγόραζαν σε πάρα πολύ υψηλές τιμές, αλλά συχνά επειδή αδυνατούσαν να ξεπληρώσουν τα χρέη τους εξαιτίας των υψηλών τόκων (8 και

10%) και των οικοδομικών φορολογιών, έρχονταν πάλι αντιμέτωποι με τον κίνδυνο αναπλειστηριασμών (Γλεντή, 2015: 56-57).

Από την άλλη ωστόσο πλευρά, οι εύποροι πρόσφυγες, έχοντας βιώσει ξανά την προσφυγιά των προηγούμενων ετών (1917) και όντες ενημερωμένοι για την τροπή της κατάστασης, είχαν καλύτερη τύχη. Είχαν καταφέρει να μεταφέρουν μέρος της περιουσίας τους από τα τουρκικά εδάφη, και πλέον είχαν ήδη δικά τους ακίνητα στην Ελλάδα ή διατηρούσαν σχέσεις δοσοληψίας με τους γηγενείς (Παναγιωταρέα, 1994: 119).

Αγροτική αποκατάσταση

Βασικός στόχος του ελληνικού κράτους ήταν να μεταφερθούν οι πρόσφυγες στο πλησιέστερο, προς τα μικρασιατικά παράλια, ελληνικό έδαφος. Αν και οι περισσότεροι, γεωργοί και εργάτες, έμειναν στη Λέσβο, για τους αγρότες ήταν αδύνατο να βρεθεί τόπος εγκατάστασης με φυσικές συνθήκες αντίστοιχες με αυτές που είχαν αφήσει στα τουρκικά εδάφη. Αυτό έλαβε χώρα γιατί αφενός, στην πατρίδα τους καλλιεργούσαν τη γη με εκσυγχρονισμένα μέσα, ενώ τώρα πια καλούνταν να ζήσουν από τις σοδειές γης που είχαν εξασφαλίσει, αφού την είχαν καλλιεργήσει με πρωτόγονα μέσα. Αφετέρου, δεν κατόρθωσαν να φτιάξουν τις δικές τους κοινότητες, καθώς στις περιουσίες των ανταλλάξιμων Τούρκων, είχαν πλέον εγκατασταθεί οικογένειες Μικρασιατών που προέρχονταν από ποικίλες μικρασιατικές περιοχές. Σε αυτά τα χωριά μάλιστα, την πλειοψηφία αποτελούσαν οι γηγενείς και όχι οι ίδιοι (Παναγιωταρέα, 1994: 148-149).

Το βασικότερο ωστόσο πρόβλημα των αγροτικών οικογενειών όσον αφορά την εγκατάσταση δεν αποτέλεσε η προχειρότητα της εγκατάστασης, αλλά το γεγονός πως οι περισσότερες οικογένειες δεν είχαν προστάτη, αφού οι άνδρες είχαν κρατηθεί ως όμηροι από τους Τούρκους. Το βάρος της οικογένειας έπεφτε τώρα πια στις γυναίκες και τους γέροντες (Παναγιωταρέα, 1994: 120). Ωστόσο, οι γυναίκες δεν γνώριζαν τις αγροτικές δουλειές, αφού πίσω στην πατρίδα τους η χειρωνακτική εργασία των γυναικών έξω από το σπίτι ήταν ντροπή (Παναγιωταρέα, 1994: 155).

Την ίδια στιγμή, η διανομή των ανταλλάξιμων εκτάσεων γης, αποτελεί αφορμή για τριβές μεταξύ γηγενών και προσφύγων στα μεικτά χωριά. Από τη μια, οι ντόπιοι ακτήμονες είχαν περιφράξει και καλλιεργούσαν τη γη, πιστεύοντας ότι με αυτόν τον τρόπο αυτή θα ερχόταν στην κατοχή τους δικαιωματικά, ενώ από την άλλη, οι πρόσφυγες έπρεπε με κάποιον τρόπο να αποκατασταθούν. Μπροστά σε αυτό το ζήτημα, το ελληνικό κράτος προχώρησε στη δημιουργία

των Μεικτών Εκκλησιαστικών Συμβουλίων στα προσφυγικά κέντρα, για την εποπτεία των οποίων ήταν υπεύθυνη η Διεύθυνση Ανταλλαγής του Υπουργείου Γεωργίας. Ωστόσο, η γραφειοκρατία του ελληνικού δημοσίου ήταν μια διαδικασία που αποθάρρυνε τον προσφυγικό πληθυσμό και τους δημιουργούσε το αίσθημα της κατωτερότητας (Παναγιωταρέα, 1994: 156-157).

Το Μάιο του 1931, κύριο αίτημα των Μικρασιατών υπήρξε η παροχή και άλλων καλλιεργήσιμων εκτάσεων, αφού αυτό θα καθιστούσε τους προσφυγικούς οικισμούς της υπαίθρου βιώσιμους, στους οποίους κυριαρχούσε η απειλή της ανεργίας και τα ύποπτα συμφέροντα. Το αίτημά τους αυτό όμως ήταν αδύνατο να υλοποιηθεί αφού, όλα τα ανταλλάξιμα είχαν δοθεί στους πρόσφυγες αλλά και τους γηγενείς το χειμώνα του 1930 με απόφαση της κυβέρνησης του Βενιζέλου. Παρ' όλα αυτά, οι πρόσφυγες κατόρθωσαν τελικώς να ορθοποδήσουν και με τον μικρό κλήρο που πήραν από τα ανταλλάξιμα, έχοντας γνώσεις στην καλλιέργεια της ελιάς (Παναγιωταρέα, 1994: 159). Αυτό ίσως να οφείλεται και στη θέσπιση έκτακτης φορολογίας υπέρ του προσφυγικού πληθυσμού, στους οποίους εντάσσονταν και η φορολογία που επιβάλλονταν σε όσα προϊόντα εξάγονταν από τη Μυτιλήνη (Μιχελή, 1992β: 106).

Όταν στάθηκαν στα πόδια τους, τότε αντιμετώπισαν και το πρόβλημα της εύρεσης στέγης, αφού έως τότε είχαν εγκατασταθεί σε μικρά αγροτικά σπίτια ή στα καλοκαιρινά σπίτια των μπεήδων ή σε μικρά σπίτια που έφτιαζαν οι ίδιοι στα χωράφια που τους δόθηκαν κατά το 1923. Έτσι, ένα χρόνο αργότερα, οι πρόσφυγες στράφηκαν προς τις ελληνικές τράπεζες ζητώντας χορήγηση δανείων με ευνοϊκούς όρους, προκειμένου να διορθώσουν τα πρόχειρα καταλύματα στα οποία είχαν εγκατασταθεί τα προηγούμενα χρόνια.

Η αποκατάσταση των αγροτών υλοποιήθηκε μετά από μια δεκαετία περίπου (1922-1932), αφού απέκτησαν τη δική τους γη και το δικό τους σπίτι, και κατ' επέκταση άρχισαν να στέκονται στα πόδια τους και στράφηκαν στην εκπαίδευση των παιδιών τους και προχώρησαν στη δημιουργία εκκλησίας και νεκροταφείου, προκειμένου να συνεχιστούν οι θρησκευτικές τους παραδόσεις (Παναγιωταρέα, 1994: 161-162).

Αποκατάσταση αστών προσφύγων

Οι περισσότεροι αστοί πρόσφυγες Κυδωνιάτες, στην πλειονότητα μεγαλοκτηματίες, επαγγελματίες, επιχειρηματίες και επιστήμονες, στην αρχή παρέμειναν στο νησί ελπίζοντας πως, όπως και τις άλλες φορές (1821 και 1917), θα γύριζαν στην πατρίδα τους. Αργότερα όμως, όταν κατάλαβαν πως η επιστροφή τους θα παρέμενε απλά ένα όνειρο, αποφάσισαν να εγκατασταθούν

στην Αθήνα θεωρώντας πως η πόλη της Μυτιλήνης δεν θα τους επέτρεπε να αναπτύξουν επιχειρηματικές και επαγγελματικές δραστηριότητες ούτε θα έδινε στα παιδιά τους τη μόρφωση που επιθυμούσαν (Παναγιωταρέα, 1994: 163).

Από την άλλη, οι μικροαστοί που μαζί με τους αγρότες, τους εργάτες και τους μικροεπαγγελματίες πρόσφυγες που ονομάζονταν Αϊβαλιώτες, θεώρησαν πως στη Λέσβο επικρατούσαν συνθήκες, τόσο οικονομικές όσο και κοινωνικές, οι οποίες θα τους επέτρεπαν να προσαρμοστούν ευκολότερα σε σχέση με ένα μεγαλύτερο αστικό κέντρο. Σκέψη που αποδείχτηκε σωστή, αφού με την μόρφωση που είχαν λάβει στην πατρίδα τους, αλλά και την τεχνογνωσία τους, κατόρθωσαν να πάρουν άμεσα στα χέρια τους την αγορά του νησιού, προσφέροντας εξειδικευμένα χέρια με χαμηλό ημερομίσθιο. Μάλιστα, δεν ήταν λίγοι όσοι κατόρθωσαν να ανοίξουν τις δικές τους επιχειρήσεις, αντίστοιχες με αυτές που είχαν στην πατρίδα τους (Παναγιωταρέα, 1994: 164-165).

Ως χώρος ανέγερσης των σπιτιών, επιλέγονταν κυρίως οι παρυφές των πόλεων, αφενός διότι εκεί υπήρχαν διαθέσιμες εκτάσεις οι οποίες ήταν δυνατό να επεκταθούν και αφετέρου για να μην κυριαρχεί «ανομοιογένεια» στους συνοικισμούς (Γλεντή, 2015: 36). Δικαιούχοι αυτών των οικημάτων ήταν οι Μικρασιάτες που είχαν ταξινομηθεί ως «αστοί» και έμεναν σε πρόχειρες κατασκευές, επιταγμένα σπίτια ή ετοιμόρροπες ανταλλάξιμες περιουσίες. Επίσης, αυτό που αξίζει να τονιστεί είναι πως προτεραιότητα είχαν εξίσου οι οικογένειες στις οποίες δεν υπήρχε η παρουσία συζύγου/πατέρα, καθώς και οι ορφανές κοπέλες που ήταν σε ηλικία γάμου, αφού η κατοχή σπιτιού ως προίκα ήταν απαραίτητη για να παντρευτούν. Βασική επιδίωξη του κράτους αποτέλεσε η διανομή ενός μόνο σπιτιού σε κάθε οικογένεια, δεδομένης της τεράστιας ανάγκης για την εγκατάσταση των προσφύγων, γι' αυτό και το οικοδόμημα παραχωρούνταν στον αρχηγό κάθε οικογένειας, ο οποίος δεν είχε τη δυνατότητα να παραχωρήσει τη θέση του σε κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας. Παρ' όλα αυτά, η κατάσταση στους συνοικισμούς δεν είναι καλή, αφού τόσο οι κατασκευές της ΕΑΠ όσο και του ΤΠΠ, περιορίζονται μόνο στην κατασκευή οικημάτων, χωρίς να λαμβάνεται μέριμνα για ύδρευση, αποχέτευση και οδικό δίκτυο (Γλεντή, 2015: 38). Στα παραπάνω φυσικά, έρχονται να προστεθούν και άλλα ζητήματα, όπως αυτό της εργασίας και της εκπαίδευσης (Γλεντή, 2015: 39).

Μέχρι το 1925, οι αστοί και οι εργάτες που ζούσαν μέσα στη Μυτιλήνη ή τις περιφερειακές συνοικίες, κατάφεραν να είναι οικονομικά αυτόνομοι. Παρ' όλα αυτά, προκειμένου να λυθεί το ζήτημα της στέγασης χρειάστηκαν τουλάχιστον δέκα χρόνια, με αποτέλεσμα ο κόσμος στην πόλη

να ζει σε άθλια κατάσταση, με τις παράγκες να γκρεμίζονται από τις βροχές και τον κόσμο να πεθαίνει από φυματίωση (Παναγιωταρέα, 1994: 170). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνοικία «Χωράφια», όπου μέσα σε κάθε σπίτι στοιβάζονταν πολλά άτομα. Στον προσφυγικό συνοικισμό κυριαρχούσαν αρρώστιες και πείνα (Παναγιωταρέα, 1994: 160, 166).

Για να κατανοηθεί όμως πλήρως το πρόβλημα της στέγασης των αστών προσφύγων, αξίζει να σημειωθεί πως αν και από το 1923, όπου και συγκροτήθηκε το Συμβούλιο Στεγάσεως Προσφύγων Μυτιλήνης, οι διάφοροι φορείς που απάρτιζαν το συμβούλιο δεν είχαν καταφέρει να δώσουν λύση παίρνοντας κάποιο κρατικό δάνειο. Την επίλυση του προβλήματος πρόσφερε ο τραπεζίτης Κ. Χατζηχριστοφάς δωρίζοντας 1.200.000 δραχμές προκειμένου να επισκευαστούν τα σπίτια του Φρουρίου, ενώ τα επόμενα χρόνια προσέφερε και άλλα χρήματα προκειμένου να παραδοθούν παραπήγματα στον άστεγο πληθυσμό (Παναγιωταρέα, 1994: 167). Λίγο αργότερα η ΕΑΠ, ανοικοδόμησε κάποια σπίτια, ανέλαβε την κατασκευή της αγοράς του προσφυγικού πληθυσμού και προχώρησε στην δημιουργία μιας βιοτεχνίας και του Ορφανοτροφείου, όπου πολλά παιδιά βρήκαν καταφύγιο (Παναγιωταρέα, 1994: 168).

Τελικά η εύρεση στέγης για τους περισσότερους έγινε έπειτα από την πρωτοβουλία των ίδιων, με την αγορά οικοπέδων όπου και έχτισαν μικρά σπίτια ή με την πρόχειρη επισκευή οικιών που αγόρασαν από τους γηγενείς ή που τους δόθηκαν ως αποζημίωση από τα ανταλλάξιμα. Η απάντηση του ελληνικού κράτους μπροστά στο ζήτημα εύρεσης στέγης ήταν η παροχή δανείων με χαμηλό επιτόκιο στους δικαιούχους, η εξασφάλιση των οποίων αποτελούσε μια μακροχρόνια γραφειοκρατική διαδικασία (Παναγιωταρέα, 1994: 165, 171).

Τέλος, σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως σύμφωνα με την Μιχελή, οι περισσότεροι που έχασαν ό,τι είχαν στον τόπο τους και ζούσαν σε άθλιες συνθήκες, οι οποίοι αποτελούσαν και την πλειοψηφία, παρά τις προσπάθειές τους, δεν κατάφεραν ποτέ να σταθούν στα πόδια τους (Μιχελή, 1992β: 217).

Επαγγελματική αποκατάσταση

Όπως προαναφέρθηκε, επειδή οι περισσότερες οικογένειες προσφύγων δεν είχαν προστάτη, για τις κατώτερες τάξεις του προσφυγικού πληθυσμού το νησί της Λέσβου αποτελούσε τη μοναδική λύση επιβίωσης (Μιχελή, 1992β: 148). Τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα αποτελούνταν κυρίως από εργάτες, αγρότες, ψαράδες, μικρέμπορους και γυρολόγους, οι οποίοι προσπάθησαν να ασκήσουν το ίδιο επάγγελμα και στη Μυτιλήνη. Ωστόσο, ο περισσότερος

πληθυσμός εργάστηκε στα λιοχώραφα και τα μποστάνια προσφέροντας εξειδικευμένη εργασία με μισθούς πείνας (Μιχελή, 1992β: 120-121, 126). Η εξειδίκευση αυτή φαίνεται να οφείλεται στο γεγονός πως τα προηγούμενα χρόνια στο Αϊβαλί υπήρχαν πολλά ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία, αφού ο πληθυσμός ασχολούνταν κυρίως με την καλλιέργεια ελιάς (Μιχελή, 1992α: 82-86).

Όσον αφορά τις γυναίκες, εκτός από όσες εργάστηκαν στις εκτάσεις γης που τους δόθηκαν, πολλές εργάστηκαν στα σπίτια των γηγενών αστών ως τροφοί και παραδουλεύτρες, έπειτα από την λειτουργία του «Συνδέσμου παροχής εργασίας εις τας πρόσφυγας γυναίκας». Ακόμη, μεγάλη ήταν και η συμβολή των «Αμερικανών φίλων της Ελλάδος», οι οποίοι προχώρησαν στην ίδρυση εργαστηρίων, όπου 250 Μικρασιάτισσες εργάστηκαν φτιάχνοντας στον αργαλειό εργόχειρα, κεντήματα αλλά και ολόκληρες προίκες (Παναγιωταρέα, 1994: 171).

Σγέςεις με τους γηγενείς

Σύμφωνα με τη Γλεντή (2015: 39), μπροστά στις άμεσες ανάγκες του προσφυγικού πληθυσμού αντέδρασαν και σύλλογοι που είχαν οργανωθεί από τους ντόπιους προσφέροντας ρουχισμό, φάρμακα, σιτισμό καθώς και είδη πρώτης ανάγκης. Παράλληλα, μεγάλη φαίνεται να ήταν και η βοήθεια τόσο φιλανθρωπικών και φιλόπτωχων οργανώσεων που είχαν συσταθεί σε όλο το νησί, όσο και των «Συλλόγων Κυριών» που διοργάνωναν χοροεσπερίδες και εράνους προκειμένου να συγκεντρωθούν χρηματικά ποσά και είδη πρώτης ανάγκης. Ωστόσο, αυτό το κλίμα συμπάθειας και αλληλεγγύης δεν άργησε να αντικατασταθεί από φόβο και καχυποψία προς τους Μικρασιάτες, με τους γηγενείς να κλείνονται τον πρώτο καιρό μέσα στις ιδιοκτησίες τους.

Έτσι λοιπόν, μπορούμε να κατανοήσουμε πως οι τριβές μεταξύ του γηγενή και του προσφυγικού πληθυσμού ξεκίνησαν με την άφιξη των Μικρασιατών στη Λέσβο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως οι παντοπώλες του νησιού εκμεταλλεύτηκαν την τραγική κατάσταση του νεοαφιχθέντα πληθυσμού και την παντελή έλλειψη τροφίμων, διπλασιάζοντας και τριπλασιάζοντας τις τιμές των προϊόντων τους (Παναγιωταρέα, 1994: 117). Σύμφωνα μάλιστα με τον Παρασκευαΐδη (Γλεντή, 2015: 50), υπήρξαν και καταγγελίες για απώλειες αντικειμένων από κατοικίες γηγενών που κατοικούσαν πρόσφυγες, οι οποίες είχαν ως συνέπεια την έξωσή τους.

Οι τριβές αυτές όμως έλαβαν χώρα και στον επαγγελματικό τομέα, καθώς οι γηγενείς των κατώτερων κοινωνικών τάξεων ασκούσαν τα ίδια επαγγέλματα με τον αντίστοιχο πληθυσμό προσφύγων, γεγονός που κλονίζε τη σιγουριά των πρώτων (Μιχελή, 1992β: 217 & Salamone, 1987: 129). Μπροστά σε αυτόν τον ανταγωνισμό, οι επιστάτες που απασχολούσαν πρόσφυγες,

τους έδιναν το μισό μεροκάματο από αυτό που έδιναν στους ντόπιους, ενώ από την άλλη, οι ντόπιοι εργάτες έβριζαν και έδιωχναν τους Μικρασιάτες, κατηγορώντας τους πως ήρθαν να τους φάνε το ψωμί (Παναγιωταρέα, 1994: 121-122, 159).

Φυσικά, η επικρατούσα κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο μπροστά στις επιτάξεις των σπιτιών που οδήγησαν σε καταγγελίες εναντίον των Μικρασιατών από τους ιδιοκτήτες για φθορές ή για «προσβολή των ηθών» (Γλεντή, 2015: 30), αλλά και στο ζήτημα των ανταλλάξιμων, αφού όπως προαναφέρθηκε, οι γηγενείς είχαν κάνει καταλήψεις στις εκτάσεις των Τούρκων σε μια προσπάθεια να έρθουν στην κατοχή τους, ενώ οι Μικρασιάτες έπειτα από τον ξεριζωμό τους από την πατρίδα τους, θεωρούσαν πως αυτές οι εκτάσεις γης ήταν δικαιωματικά δικές τους (Παναγιωταρέα, 1994: 155). Αργότερα, όταν το ελληνικό κράτος παρέδωσε συμβόλαια ιδιοκτησίας εκτός από τους πρόσφυγες και στους ντόπιους, η απογοήτευση του μικρασιατικού πληθυσμού ήταν μεγάλη, αφού θεώρησε πως δεν βρήκαν συμπαράσταση. Αντίθετα, ήρθαν αντιμέτωποι με την κακοπιστία όχι μόνο των Μυτιληνίων αλλά και του ελληνικού κράτους (Παναγιωταρέα, 1994: 158).

Στην παραπάνω απογοήτευση με τη διαχείριση του προβλήματος από το ελληνικό κράτος εξίσου μεγάλο ρόλο έπαιξε και το Νομοσχέδιο του 1927 που στόχευε στην ιδιοκατοίκηση των αστών προσφύγων, σύμφωνα με το οποίο τα ακίνητα θα πωλούνταν άμεσα στους Μικρασιάτες που τα δικαιούνταν, ενώ τα σπίτια θα εξοφλούνταν με τοκοχρεολύσια εντός 15 ετών. Το προαναφερθέν πρόγραμμα στέγασης όπως είναι λογικό, ενέτεινε το αίσθημα αδικίας μεταξύ των λιγότερο προνομιούχων προσφύγων, οι οποίοι θεωρούσαν πως καθώς έχασαν όλες τις περιουσίες τους πίσω στην Τουρκία, θα έπρεπε να στεγασθούν δωρεάν. Αυτός είναι και ο λόγος που σε αρκετές περιπτώσεις συσπειρώθηκαν και κατέλαβαν με τη βία συνοικισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατάληψη οικημάτων στο συνοικισμό της Λαγκάδας το 1936 από 85 άπορες οικογένειες Μικρασιατών. Μπροστά σε αυτή την παραβατικότητα, το κράτος στεκόταν απέναντι από τους πρόσφυγες, ενώ οι τοπικές αρχές προσπάθησαν με κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο να απομακρύνουν τους καταληψίες (Γλεντή, 2015: 61-64).

Το παραπάνω, οδήγησε με τη σειρά του σε ιδεολογικές διαφορές, με τους γηγενείς να θεωρούν τους πρόσφυγες «βενιζελόμουτρα» και τους Μικρασιάτες να θεωρούν «υπαίτιους» της συμφοράς τους τους ντόπιους (Παναγιωταρέα, 1994: 123). Οι πρόσφυγες μεταξύ των Μυτιληνίων ήταν «πρό-σφιγγες», «τουρκόσποροι» και «ακρίδες» (Παναγιωταρέα, 1994: 122, 169), ενώ για τους Μικρασιάτες οι Μυτιληνιοί ήταν κατώτεροί τους. Στην πατρίδα τους η εκπαίδευση ήταν

υποχρεωτική κάτι που δεν λάμβανε χώρα στην Ελλάδα, ενώ η σύγκριση με τον γηγενή πληθυσμό ξεκινούσε από τον τρόπο που καλλιεργούσαν και κλάδευαν τις ελιές οι εξειδικευμένοι Μικρασιάτες μέχρι την νοικοκυροσύνη των γυναικών στις προσφυγικές παράγκες (Παναγιωταρέα, 1994: 125-126).

Για να γίνουν πιο κατανοητοί οι λόγοι αδυναμίας συνύπαρξης μεταξύ των δυο πληθυσμιακών ομάδων, πρέπει να αναφερθεί και ο προσδιορισμός των προσφυγικών μαζών ως «αντι-πολίτες» από τους γηγενείς, που βασίζεται στις συμπεριφορές τους που αποκλίνουν από τις αποδεκτές της τοπικής κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, ο τρόπος ζωής τους και η παρουσία τους στο δημόσιο χώρο ερχόταν σε αντιδιαστολή με τα κυρίαρχα πρότυπα της κοινωνίας, κάτι που στην ουσία υπήρξε και ο λόγος στιγματισμού τους. Σε αυτό τεράστιος ήταν φυσικά και ο ρόλος του τοπικού Τύπου, ο οποίος δεν δίσταζε να παρουσιάσει τον ανδρικό πληθυσμό ως «άεργο», «μέθυσο» και «τραμπούκο», ενώ τις γυναίκες ως «κοινές», «φωνακλούδες» και «καβγατζούδες», σε μια προσπάθεια να πιέσει την κατάσταση και να απομακρυνθεί ο Μικρασιατικός πληθυσμός από τις πόλεις. Βάση του παραπάνω φαίνεται να αποτέλεσε το επιχείρημα πως όσοι πρόσφυγες ήταν εγκατεστημένοι στις πόλεις χρησιμοποιούσαν τα λεφτά αποζημίωσης προκειμένου να διασκεδάσουν, σε αντίθεση με τους αγρότες, οι οποίοι ήταν παραγωγικοί και αυτάρκεις (Γλεντή, 2015: 90-91).

Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι εφημερίδες έκαναν λόγο για επεισόδια στα στέκια του συνοικισμού, αναφερόμενες σε ξυλοδαρμούς, πυροβολισμούς και μαχαιρώματα μεταξύ των θαμώνων εξαιτίας της μέθης, ενώ δεν δίσταζαν να κάνουν λόγο και για χαλαρότητα των ηθών των γυναικών. Αναλυτικότερα, πέρα από τον στιγματισμό του γυναικείου πλήθους εξαιτίας των συνθηκών συγκατοίκησης που έπρεπε να υποστούν προκειμένου να επιβιώσουν, ο Τύπος έκανε συχνά λόγο για τους καυγάδες μεταξύ των γυναικών, προσδίδοντάς τους αρρενωπά χαρακτηριστικά, αφού εξαιτίας της έλλειψης ενήλικων ανδρών, εκείνες αναλάμβαναν όλες τις δουλειές και ως συνέπεια, κινητοποιούνταν, διεκδικούσαν και αρκετές φορές αναγκάζονταν να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές με αυτοδικία. Τέλος, δεν ήταν ελάχιστες οι φορές που γινόταν αναφορά για συλλήψεις γυναικών που συλλαμβάνονταν να εκπορνεύονται στην Επάνω Σκάλα και τον Συνοικισμό, προκειμένου να επιβιώσουν εκείνες και οι οικογένειές τους. Πάντως, σε κάθε περίπτωση που λάμβανε χώρα κάποιο συμβάν που καλούνταν να πάρουν θέση οι τοπικές αρχές, ο Τύπος προχωρούσε στο δημόσιο στιγματισμό των εμπλεκόμενων, δίνοντας τα πλήρη στοιχεία τους και συχνά αναφέρονταν ως «πρόσφυγες», ενώ σε περιπτώσεις πορνείας, συχνά δίνονταν

ακραίοι χαρακτηρισμοί συνοδευόμενοι από αναφορές που χαρακτήριζαν τις γυναίκες αυτές ως πάσχουσες από αφροδίσια νοσήματα (Γλεντή, 2015: 92-96).

Ο τρόπος που έβλεπε η μια πλευρά την άλλη, γίνεται φανερό και στη σύναψη γάμου. Σύμφωνα με την Ε. Γονατά (Παναγιωταρέα, 1994: 180), πολλές αστές προσφυγοπούλες επέλεξαν να παραμείνουν ανύπαντρες στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, από τη μια δεν ήθελαν να ενωθούν με κάποιον πρόσφυγα κατώτερης τάξης γιατί θα «πέφτανε» στα μάτια της παροικίας και από την άλλη, ο γάμος με κάποιον Έλληνα δεν ήταν πάλι εφικτός, αφού ή θα ήταν κατώτερης τάξης ή ακόμη και σε περίπτωση ίδιας κοινωνικής τάξεως, οι κοινωνικές συναναστροφές μεταξύ προσφύγων και γηγενών ήταν περιορισμένες. Σύμφωνα με άλλη μαρτυρία, ούτε οι γηγενείς δεν ήθελαν κάποιο ξένο ανάμεσά τους. Προκειμένου μάλιστα να μη φύγουν τα κτήματα και τα χρήματα έξω από την εκάστοτε οικογένεια, πολλοί γάμοι γίνονταν μεταξύ μακρινών εξαδέλφων (Παναγιωταρέα, 1994: 194).

Προκειμένου να εξομαλυνθούν οι σχέσεις μεταξύ των δύο πληθυσμών έπρεπε να περάσει μια ολόκληρη γενιά, ενώ τεράστια συμβολή στην καλύτερευση των σχέσεων γηγενών και προσφύγων φαίνεται να είχε ο πόλεμος του '40, όπου όλοι πολεμούσαν τώρα πια για την κοινή τους πατρίδα (Παναγιωταρέα, 1994: 123).

1.2.6. Η κατάσταση στη Λήμνο: άφιξη και εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση, σχέσεις πληθυσμών

Άφιξη και εγκατάσταση

Σύμφωνα με τον Μπελίτσο (2004: 184), μετά το 1922 το νησί κατακλύστηκε από πρόσφυγες, ενώ μέσα στο επόμενο έτος, στον πληθυσμό της Λήμνου είχαν προστεθεί πάνω από 4.500 άτομα. Ο συνωστισμός που επικράτησε, σε συνδυασμό με τις άσχημες συνθήκες υγιεινής οδήγησε σε ξέσπασμα επιδημιών με πιο σοβαρή την επιδημία εξανθηματικού πυρετού που μεταδιδόταν μεταξύ του πληθυσμού από τις ψείρες.

Όταν έφτασαν οι πρώτοι πρόσφυγες, βρήκαν καταφύγιο σε δημόσια κτίρια, σχολεία και αποθήκες, ενώ η κατάστασή τους ήταν τόσο άθλια που πολλοί ζητιάνευαν για ένα κομμάτι ψωμί. (Tsimouris, 1997: 81). Η εγκατάσταση των προσφύγων στη Λήμνο βασίστηκε στον τόπο καταγωγής τους. Έτσι, οι Μικρασιάτες χωρίστηκαν σε 12 «ομάδες», εκ των οποίων οι μεγαλύτερες ήταν αυτές των «Ρεϊσντερειανών» και των «Κουταλιανών». Οι δύο αυτές «ομάδες»

δημιούργησαν καινούριες ξεχωριστές κοινότητες, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν σε μεικτές κοινότητες (Tsimouris, 1997: 86).

Στο χωριό του Αγίου Δημητρίου, όπου και εγκαταστάθηκαν οι περισσότεροι Μικρασιάτες από την περιοχή Ρεϊσντερε, μπορεί κανείς να διακρίνει και τις τρεις φάσεις των προσφυγικών οικισμών: «το παλιό χωριό» όπου υπήρχαν κατοικίες που είχαν αφήσει πίσω τους οι Τούρκοι ανταλλάξιμοι, «τα σπίτια του Εποικισμού», όπου η ΕΑΠ έφτιαξε μερικά μικρά σπίτια (ο οικισμός αυτός σηματοδοτεί την πρώτη περίοδο εγκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού), και «το νέο χωριό» ή αλλιώς «τα νέα σπίτια», τα οποία χτίστηκαν κατά τη διάρκεια του '60 από τους ίδιους τους πρόσφυγες (Tsimouris, 1997: 100, 102). Όσον αφορά μάλιστα τα σπίτια που δημιούργησε η ΕΑΠ στο τέλος του 1925 – αρχές 1926, αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τις προσπάθειές της να στεγαστούν ανά σπίτι δύο οικογένειες, οι πρόσφυγες τις απέρριψαν θεωρώντας πως κάτι τέτοιο θα παραβίαζε την οικιακή τους ιδιαιτερότητα (Tsimouris, 1997: 84).

Κατά τα χρόνια που πραγματοποιήθηκε η έρευνα του Τσιμούρη, τα πρώτα σπίτια που δόθηκαν στον προσφυγικό πληθυσμό (αυτά δηλαδή που δόθηκαν ως ανταλλάξιμα), δεν είχαν εγκαταλειφθεί πλήρως, αλλά χρησιμοποιούνταν ως καταφύγια για τα οικιακά ζώα. Μόνο ελάχιστα από αυτά τα οικήματα, όπως και κάποια σπίτια που δόθηκαν από την ΕΑΠ, κατοικούνταν ακόμη, κυρίως από χήρους και μόνους, που δεν είχαν άλλη εναλλακτική λύση (Tsimouris, 1997: 103).

Επαγγελματική αποκατάσταση

Το Ρεϊσντερε αποτελούσε αγροτική κοινότητα και οι κάτοικοι ασχολούνταν στην πλειοψηφία τους με την παραγωγή σταφυλιών, δημητριακών και καπνού. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που δούλευαν ως ψαράδες, ενώ δεν ήταν λίγοι όσοι αναγκάζονταν να δουλεύουν ως εποχιακοί εργάτες στα διπλανά χωριά προκειμένου να επιβιώσουν (Tsimouris, 1997: 67).

Όταν εγκαταστάθηκαν στο νησί λοιπόν, οι περισσότεροι ασχολήθηκαν με αγροτικές δουλειές, αφού και η οικονομία του νησιού ήταν αγροτική, με τους κατοίκους να καλλιεργούν κυρίως βαμβάκι, σιτηρά, σουσάμι, αμπέλια και καπνό (Μπελίτσος, 2004: 249, 163 & Tsimouris, 1997: 98). Στο παραπάνω μεγάλο ρόλο έπαιξε και η διανομή εκτάσεων γης στους πρόσφυγες ως αποζημίωση για τις ανταλλάξιμες περιουσίες που άφησαν στη Μικρά Ασία, κάτι που τους επέτρεψε αργότερα να σταθούν στα πόδια τους. Πάντως, η εποχική μετανάστευση σε περιοχές έξω από τη Λήμνο ήταν μια κοινή στρατηγική επιβίωσης όχι μόνο για τους άντρες αλλά και τις γυναίκες, οι οποίες είχαν φτάσει στο νησί χωρίς τους άντρες τους (Tsimouris, 1997: 92).

Σχέσεις πληθυσμών

Εξαιτίας της άφιξης τεράστιου αριθμού Μικρασιατών προσφύγων, αναπτύχθηκαν εχθρικά συναισθήματα μεταξύ των ντόπιων και των ανεπιθύμητων νεοαφιχθέντων προσφύγων. Εκτός από τις τριβές που δημιουργήθηκαν λόγω της διαφορετικής κουλτούρας, τεράστιο ρόλο έπαιξε και ο ανταγωνισμός γύρω από τα υλικά αγαθά.

Πιο συγκεκριμένα, οι τριβές μεταξύ των δύο ομάδων βασίστηκαν στις εκτάσεις γης που δόθηκαν στους Μικρασιάτες ως αποζημίωση. Από τη μια πλευρά λοιπόν, οι πρόσφυγες υποστήριζαν ότι η έκταση γης που τους δόθηκε δεν αντιστοιχούσε σε καμιά περίπτωση στις μεγάλες εκτάσεις που άφησαν στην πατρίδα τους, ενώ οι γηγενείς ένιωθαν πικραμένοι που δεν συμμετείχαν στη διανομή των περιουσιών που ανήκαν στους μουσουλμάνους και την εκκλησία, αφού αυτή αποδόθηκε μόνο στους πρόσφυγες. Οι τριβές αυτές έγιναν ακόμα πιο έντονες, όταν οι Μικρασιάτες θέλησαν να νοικιάσουν τη γη που τους διανεμήθηκε στους ντόπιους, εξαιτίας της έλλειψης γεωργικού εξοπλισμού. Αυτό εξόργισε ακόμη περισσότερο τους αυτόχθονες, αφού θα έπρεπε να πληρώσουν προκειμένου να καλλιεργήσουν μια έκταση γης, κάτι που δεν συνέβαινε πριν την άφιξη των Μικρασιατών. Άλλωστε, τόσο οι γηγενείς όσο και οι πρόσφυγες ήταν κυρίως μικρής κλίμακας αγρότες, επομένως η συνύπαρξή τους ήταν αδύνατο να μη χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις (Tsimouris, 1997: 41-42).

Όπως είναι γνωστό και από τη Συνθήκη της Λωζάνης, το μόνο κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων αποτέλεσε το θρήσκευμα. Όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της κουλτούρας των προσφύγων, όπως τα διαφορετικά έθιμα, η μαγειρική, οι καθημερινές συνήθειες και ο τρόπος ομιλίας τους, αποτελούσαν πρόβλημα στα μάτια των γηγενών, οι οποίοι δεν δίσταζαν να τους χαρακτηρίσουν ως «τουρκόσπορους», «τουρκόφωνους» ή «τουρκομερίτες» (Tsimouris, 1997: 48, 66).

Έναν ακόμη λόγο αντιπαράθεσων φαίνεται να αποτέλεσε και η επέκταση του χωριού τα τελευταία χρόνια, κατά την τρίτη φάση αποκατάστασης του μικρασιατικού πληθυσμού. Το μήλο της Έριδος φαίνεται να ήταν η απόφαση των Μικρασιατών να ξαναχτιστεί η εκκλησία του χωριού (Άγιος Δημήτριος), ως μια ένδειξη ευημερίας και ανωτερότητας, με το πρόσχημα ότι δεν αρμόζει στο χωριό μια τόσο μικρή εκκλησία, γεγονός που πίκρανε τους ντόπιους, αφού την είχαν κτίσει οι ίδιοι λίγα χρόνια πριν. Η κατάσταση έγινε χειρότερη, όταν στη μέση της κατασκευής οι εργασίες σταμάτησαν εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών πόρων (Tsimouris, 1997: 101). Σε αυτό το σημείο

μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι οι Μικρασιάτες έβλεπαν τον εαυτό τους ως καλύτερους χριστιανούς, γεγονός που γίνεται αντιληπτό και από τους μύθους που σώζονται μέχρι και σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Κουσκούσσαινα (πληροφοριοδότη του Τσιμούρη), ένας συμπατριώτης της, ο Γιομελάκης, ονειρεύτηκε την Παναγιά, η οποία τον πρόσταξε να σώσει την εικόνα της και να την πάρει μαζί του καθώς έφευγε από την χαμένη του πατρίδα και αυτή ως αντάλλαγμα τον βοήθησε να γλιτώσει από τους Τούρκους και να σωθεί (Tsimouris, 2004: 65).

Οι σχέσεις μεταξύ προσφύγων και γηγενών γίνονται αντιληπτές και στο ζήτημα του γάμου. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Τσιμούρη (Tsimouris, 1997: 42), το πρώτο διάστημα συνύπαρξης των δύο ομάδων υπήρξε μόνο μια περίπτωση μεικτού γάμου και αυτό μετά από αίτημα του ντόπιου πεθερού, σε μια προσπάθεια να παραμείνει η έκταση γης που κατείχαν στα χέρια τους, για να επιβιώσει η οικογένειά του.

Σταδιακά, τα επόμενα χρόνια οι πρόσφυγες αφομοιώνονται από τους γηγενείς (Μπελίτσος, 2004: 184). Ωστόσο, όσον αφορά τους Μικρασιάτες που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στον Άγιο Δημήτριο, παρατηρούμε πως ακόμα και σήμερα διατηρούν τη δική τους ξεχωριστή ταυτότητα, είναι Έλληνες αλλά άλλοι Έλληνες (Tsimouris, 1997: 40). Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως οι κάτοικοι από το Ρεϊσντερε «κλείστηκαν» στον οικισμό και τις παραδόσεις τους, σε μια προσπάθεια να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες τους και την εχθρότητα των ντόπιων (Tsimouris, 1997: 87).

1.2.7. Η κατάσταση στη Σύρο: άφιξη στο νησί και σχέσεις

Στο νησί της Σύρου έφτασαν 2.800 πρόσφυγες. Μπροστά στην έλευση αυτού του εξαθλιωμένου πληθυσμού, η πόλη προχώρησε σε εράνους, δωρεές αγαθών και εργαστήρια γυναικών προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι άμεσες ανάγκες (Λούκος, 1999: 206-207).

Πολλοί από τους Μικρασιάτες βρήκαν καταφύγιο σε δημόσια ή επιταγμένα κτίρια, ενώ για περίπου 100 οικογένειες το κράτος προχώρησε σε απαλλοτριώσεις στην περιοχή Ξηρόκαμπος, όπου και συγκροτήθηκε ο προσφυγικός οικισμός, βοηθώντας την ίδια στιγμή να καλυφθούν οι ανάγκες της βιομηχανίας του νησιού σε εργατικά χέρια (Λούκος, 1999: 208). Παράλληλα, τα πρώτα χρόνια δίνονταν προσφυγικά επιδόματα. Ωστόσο, η καταβολή τους συνήθως αργούσε, με αποτέλεσμα να υποφέρουν όσοι δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά.

Τεράστια φαίνεται να ήταν και η βοήθεια από την American East Relief, που το 1923 προχώρησε στην ίδρυση του Αμερικανικού Ορφανοτροφείου, όπου φιλοξενήθηκαν χιλιάδες ορφανά, ενώ παράλληλα δινόταν στους τρόφιμους η δυνατότητα να ασκήσουν πρακτική επαγγελματική εξάσκηση (Λούκος, 1999: 207).

Αυτό που αξίζει να αναφερθεί στην περίπτωση της Σύρου είναι ότι παρά την άμεση ανταπόκριση που είχε το νησί στις ανάγκες του προσφυγικού πληθυσμού, τα επόμενα χρόνια άλλαξε στάση, σταματώντας να τους αντιμετωπίζει ευνοϊκά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί και η υδροδότηση του προσφυγικού συνοικισμού, η οποία επιβάρυνε το δημόσιο. Ωστόσο το 1936 όταν η ροή σταμάτησε, ο δήμος αρνήθηκε να καταβάλει ο ίδιος το ποσό με τη δικαιολογία ότι και οι λοιποί συνοικισμοί υπέφεραν εξίσου από φτώχεια (Λούκος, 1999: 209).

Τέλος, παρά την έλλειψη στοιχείων που υπάρχουν για τους πρόσφυγες που έφτασαν στην Ερμούπολη της Σύρου και πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τις σχέσεις τους με τους γηγενείς, γίνεται πρόδηλο πως όπως και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο ο μικρασιατικός πληθυσμός φαίνεται να αντιμετωπίστηκε με εχθρότητα. Σύμφωνα λοιπόν με μαρτυρίες, δεν επιτράπηκε σε καράβι που μετέφερε ανθρώπους από την Μικρά Ασία να αγκυροβολήσει στη Σύρο και άλλα δύο νησιά, εξαιτίας των αντιδράσεων των ντόπιων (Tsimouris, 1997: 87).

1.2.8. Η κατάσταση στη Ρόδο

Σύμφωνα με τον Τσαλαχούρη (2002: 173), η Ρόδος υποδέχτηκε από τις 30 Σεπτεμβρίου έως τις 11 Δεκεμβρίου 1922 33.500 πρόσφυγες προερχόμενους από τη Μάκρη, το Μαρμαρά, την Αττάλεια, την Αλάγια, το Φοίνικα, τον Αντίφυλλο και τη Μερσίνα, οι οποίοι παρέμειναν στο νησί από κάποιες ώρες μέχρι αρκετές μέρες. Τα χωριά και οι κοινότητες της Ρόδου ανταποκρίθηκαν στις άμεσες ανάγκες του πληθυσμού προσφέροντας διάφορα τρόφιμα και ελαιόλαδο, αξίας 6.000 λιρέτων, ποσό στο οποίο αργότερα συμπληρώθηκαν 33.000 από έρανο που διεξήχθη από την Ιερά Μητρόπολη Ρόδου.

Μέσα στις επόμενες ημέρες, επιτάχθηκαν ατμόπλοια, για τα οποία διατέθηκαν 12.174 λιρέτες προκειμένου να καλυφθούν έξοδα ύδρευσης, ανθράκευσης και διάφορα λιμενικά, προκειμένου να μεταφερθεί ο προσφυγικός πληθυσμός σε άλλες περιοχές. Αναλυτικότερα, τους Μικρασιάτες από τη Ρόδο δέχτηκαν η Σάμος, η Κέα, η Ερμιόνη, η Άνδρος, η Πάρος, το Κατάκολο, η Κέρκυρα, το Γύθειο, η Νάξος, η Ικαρία, η Τήνος και ο Πειραιάς.

1.2.9. Η κατάσταση στην Αμμουλιανή: άφιξη και εγκατάσταση, επαγγελματική αποκατάσταση και σχέσεις μεταξύ των πληθυσμών

Άφιξη και εγκατάσταση

Οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Αμμουλιανή, προέρχονταν από τα νησιά του Μαρμαρά ή αλλιώς τα νησιά της Προποντίδος (Salamone, 1987: 96). Ωστόσο, πριν τελικά εγκατασταθούν στην Αμμουλιανή, οι κάτοικοι των νησιών αυτών πέρασαν από αρκετές φάσεις διασποράς και εγκατάστασης, ώσπου να δημιουργήσουν την κοινότητά τους το 1925-1926 (Salamone, 1987: 99-100). Κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων λοιπόν, οι κάτοικοι από τη Γαλιμή και το Πασαλιμάνι αν και αρχικά έφτασαν στη Θεσσαλονίκη, αποφάσισαν να μην εγκατασταθούν εκεί αλλά να δοκιμάσουν την τύχη τους αλλού. Έτσι, οι μεν δοκίμασαν να μείνουν στους Ωρεούς της Εύβοιας και μετέπειτα στην Ελευσίνα, ενώ οι δε μετακινήθηκαν στην πλειοψηφία τους εξαρχής στην Ελευσίνα, με λιγότερους να επιλέγουν τη Θάσο και την Καβάλα και άλλους το Βόλο, ενώ αργότερα ακολούθησαν και άλλες διασπάσεις (Salamone, 1987: 100-101,104).

Τελικά, εξαιτίας του κλίματος των περιοχών, το οποίο και έκανε ευνοϊκότερη την εξάπλωση ασθενειών εξαιτίας των ελών σε συνδυασμό με την αδυναμία εύρεσης εργασίας στον τομέα της αλιείας (Salamone, 1987: 103,107), οι Πασαλιμανιώτες αποφάσισαν να εγκατασταθούν στην Αμμουλιανή και να φωνάξουν τους συμπατριώτες Γαλιμήτες να τους ακολουθήσουν, καθώς εκεί το κλίμα ήταν όμοιο με αυτό της πατρίδας τους (κάτι που στην πραγματικότητα δεν ίσχυε), ενώ το νησί δεν κατοικούνταν από γηγενείς, γεγονός που καθιστούσε τα νερά της θάλασσας γεμάτα ψάρια και ανεκμετάλλευτα (Salamone, 1987: 108-109). Έτσι, έως το 1926 περίπου 900 με 1.000 πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία εγκαταστάθηκαν στο νησί.

Όταν έφτασαν στο νησί οι πρώην κάτοικοι της Γαλιμής, αντίκρυσαν κάτι διαφορετικό από αυτά που παρουσίαζαν οι Πασαλιμανιώτες. Όσον αφορά την εύρεση στέγης, στο νησί υπήρχαν περίπου 40 μικρά οικήματα, τα οποία είχαν κτιστεί για να εξυπηρετείται το Μοναστήρι του Βατοπεδίου στο όρος Άθως και τα οποία είχαν καταληφθεί από τους Πασαλιμανιώτες που είχαν φτάσει στην Αμμουλιανή πρώτοι. Έτσι, οι Γαλιμήτες έπρεπε να εγκατασταθούν στους ελάχιστους στάβλους και αποθήκες που υπήρχαν, αλλά και στο μικρό εκκλησάκι του νησιού. Για να κατανοηθεί πλήρως η κατάσταση, αξίζει να αναφερθεί ότι στο μεγάλο στάβλο της Αμμουλιανής, αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν περίπου 200 άτομα, ενώ γύρω στους 500 έπρεπε να ζήσουν και

πάλι σε σκηνές, κάτι που έλαβε χώρα έως το 1930. Μάλιστα, την κατάσταση αυτή έκανε χειρότερη το γεγονός ότι δεν υπήρχε υδροδότηση, ενώ τα 2 πηγάδια που υπήρχαν στο νησί ήταν μακριά από τα καταφύγια των προσφύγων (Salamone, 1987: 116).

Τελικά, η γη μοιράστηκε από το κράτος το 1935, όπου κάθε οικογένεια δικαιούνταν μια ίση έκταση γης εντός που χωριού προκειμένου οι πρόσφυγες να χτίσουν το δικό τους σπίτι. Παράλληλα, το κράτος προχώρησε και στην κατανομή άνισων εκτάσεων γης, το μοίρασμα των οποίων βασίστηκε στο επάγγελμα κάθε οικογένειας, αλλά και στο μέγεθός της. Αναλυτικότερα, δικαιούχοι αυτών των τμημάτων γης ήταν όσοι ανήκαν στις εξής κατηγορίες: α) αγρότες, β) αμπελουργοί, γ) έμποροι, ψαράδες και τεχνίτες, ενώ η 4^η κατηγορία σχετιζόταν με τη φροντίδα των ηλικιωμένων (Salamone, 1987: 120-121).

Επαγγελματική αποκατάσταση

Η Αμμουλιανή εκτός από την περίοδο μεταξύ 1941 και 1945, όπου το νησί υπήρξε σημαντικό για τις επιχειρήσεις της μαύρης αγοράς, χαρακτηριζόταν από μια αέναη οικονομική ύφεση και έλλειψη τεχνολογικής εξέλιξης. Αν και οι πρόσφυγες από τα νησιά του Μαρμαρά επέλεξαν το νησί θέλοντας να ασχοληθούν με την αλιεία, άργησαν να κατανοήσουν ότι η ενασχόληση με το ψάρεμα ήταν αδύνατη, αφού δεν υπήρχαν ούτε τόσα πολλά ψάρια, ούτε υπήρχαν οι αγορές που θα την ευνοούσαν, δεδομένου ότι εκείνοι αποτελούσαν τους πρώτους κατοίκους του νησιού (Salamone, 1987: 115).

Από την άλλη πλευρά, η καλλιεργήσιμη γη που υπήρχε ήταν ελάχιστη, ενώ υπήρχε έλλειψη νερού, κεφαλαίου και τεχνολογίας, με αποτέλεσμα ακόμα και όταν μια χρονιά ήταν καλή, η καλλιέργεια της γης να μπορούσε να προσφέρει στην οικογένεια που την καλλιεργούσε ψωμί που κάλυπτε τις ανάγκες μόνο του μισού έτους (Salamone, 1987: 118, 122). Έτσι, οι άνδρες του νησιού καταπιάνονταν με όποια εργασία μπορούσαν να βρουν, το οποίο σήμαινε στην πραγματικότητα πως μόνη λύση ήταν η εργασία στα μοναστήρια στο όρος Άθως, όπου θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν ένα πιάτο φαΐ για τους ίδιους και έπειτα από κάποιο διάστημα, να στείλουν κάτι και στις οικογένειές τους (Salamone, 1987: 118). Εκεί οι πρόσφυγες εργάζονταν για ένα με δυο μήνες, σκάβοντας τη γη για τη διατήρηση των αμπελοκαλλιεργειών του βουνού ή καλλιεργώντας τη γη ώστε να διασφαλίσουν την παραγωγή των δεντρουλλίων ελιάς, ενώ άλλοι ήταν υπεύθυνοι για τη μεταφορά ξύλων που κόβονταν στην πόλη της Ιερισσού και των γύρω χωριών (Salamone, 1987: 119-120).

Σχέσεις μεταξύ των πληθυσμών

Η Αμμουλιανή όπως προαναφέρθηκε δεν κατοικούνταν από γηγενή πληθυσμό. Οι μόνοι κάτοικοι του νησιού ήταν 4 ή 5 μοναχοί και 30-50 εποχιακοί εργάτες από την Ιερισσό που κατοικούσαν στο νησί διαφορετικές χρονικές περιόδους από την άνοιξη έως το φθινόπωρο (Salamone, 1987: 114). Αν και η παραμονή των προσφύγων στο νησί ήταν κατά κάποιο τρόπο αναγκαστική, αφού χτυπημένοι από την φτώχεια αδυνατούσαν να ξαναμετακινηθούν σε κάποια άλλη περιοχή, πρέπει να γίνει κατανοητή η ανάγκη τους να ζήσουν στη δική τους κοινότητα, διατηρώντας την παραδοσιακή κοινωνική τους αυτονομία (Salamone, 1987: 109,117).

Ίσως, αυτή τους η απόφαση να ζήσουν απομακρυσμένοι από τις γηγενείς κοινότητες να οφείλεται και στις κακές τους εμπειρίες από τους προηγούμενους τόπους εγκατάστασης. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια παραμονής των Γαλιμητών στην Εύβοια, όταν οι κάτοικοι του νησιού άνοιξαν τα σπίτια τους για να φιλοξενήσουν τους Μικρασιάτες, οι γηγενείς δεν ήταν καθόλου φιλόξενοι, αντιθέτως τους αποκαλούσαν «τουρκοσπέρματα». Από την άλλη πάλι, οι πρόσφυγες θεωρούσαν τους εαυτούς τους ανώτερους, τόσο στην νοικοκυροσύνη όσο και στο ντύσιμο, και κατ'επέκταση στον πλούτο της χαμένης τους πατρίδας (Salamone, 1987: 101-102).

Ίσως πάλι, για αυτή τους την απόφαση να ευθυνόταν και η κατάσταση που επικρατούσε στα μοναστηριακά κτήματα, όπου η επίβλεψη των μοναχών ήταν αυστηρή και τους φέρονταν σαν να ήταν τσιφλίκια, ενώ οι μισθοί ήταν πενιχροί και οι συνθήκες διαβίωσης άθλιες με τους πρόσφυγες να υποφέρουν από ψείρες και ενδημικά κουνούπια (Salamone, 1987: 119).

Κεφάλαιο 2^ο: Οι πρόσφυγες στη Μόρια της Μυτιλήνης σήμερα, στάσεις και αντιδράσεις των γηγενών

2.1. Η προσφυγική κρίση των τελευταίων ετών στα νησιά του Αιγαίου

Σύμφωνα με την έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας στην Ελλάδα το 2015, εξαιτίας της παγκόσμιας προσφυγικής κρίσης πάνω από 851.319 πρόσφυγες και μετανάστες έφτασαν στα νησιά του Αιγαίου μόνο κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους, διασχίζοντας τις θάλασσες, με μόνο το 3% εξ' αυτών να πέρασαν χερσαία τα σύνορα μέσω της Τουρκίας. Ταυτόχρονα, εκατοντάδες άνθρωποι, ανάμεσά τους και παιδιά, πνίγηκαν ή αγνοούνταν στο Αιγαίο. Στο τέλος

του 2017, στην έκθεση που δημοσιεύτηκε για τα έτη 2017-2018, αναφέρεται ότι 29,716 άνθρωποι κατέφτασαν στην Ελλάδα μέσω θαλάσσης από την Τουρκία (Κοσμόπουλος, 2006), εκ των οποίων σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, οι περισσότεροι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο προέρχονται από τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράν, το Ιράκ και την Παλαιστίνη, ενώ τα άτομα επικουρικής προστασίας προέρχονται κυρίως από το Αφγανιστάν, το Ιράκ, τη Σομαλία, τη Συρία και την Ουκρανία (για περισσότερες πληροφορίες, βλ. παράρτημα). Αν και ο αριθμός αυτός μειώθηκε σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια (Κοσμόπουλος, 2006), από τον Αύγουστο του 2019 ξεκίνησαν να καταφθάνουν νέες ροές προσφύγων και μεταναστών στα νησιά από την Τουρκία, καθιστώντας ακόμα πιο αποπνικτική στην κατάσταση στα ήδη υπερπλήρη ΚΥΤ και κέντρα κράτησης όλης της περιφέρειας. Αναλυτικότερα, σε άρθρο της εφημερίδας The National Herald από τους συντάκτες της εφημερίδας (2019) αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τις Αρχές μόνο μεταξύ 5-11 του μηνός έφτασαν 1.607 μετανάστες και αιτούντες άσυλο στα νησιά, με τον αριθμό των ατόμων που διαμένουν μόνο στις υποδομές των νησιών του Αιγαίου να αγγίζει τις 21.550. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να αποτελεί μια είσοδο στην Ευρώπη για χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες.

Τα τελευταία χρόνια λοιπόν γίνεται πρόδηλο ότι πρόκειται για τη χειρότερη προσφυγική κρίση στην ιστορία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με εκατομμύρια εξαθλιωμένους ανθρώπους να βρίσκονται σε μια διαδικασία αναγκαστικής μετακίνησης, ερχόμενοι καθημερινώς αντιμέτωποι με τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και τις κοινωνικές διακρίσεις (Κοσμόπουλος, 2006).

2.1.1. Διάκριση των όρων «πρόσφυγας» και «μετανάστης»

Τα τελευταία λοιπόν χρόνια, βλέπουμε ότι οι όροι «πρόσφυγας» και «μετανάστης» χρησιμοποιούνται εναλλάξ από τα ΜΜΕ και τη δημόσια συζήτηση, επομένως είναι χρήσιμο να διαχωριστούν οι δύο αυτές έννοιες.

Σύμφωνα με την Σύμβαση της Γενεύης το 1951, «Το άρθρο 1 της Σύμβασης καθορίζει ακριβώς το ποιος είναι ο πρόσφυγας. Είναι ένα άτομο που βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής του ή του τόπου κατοικίας του, έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω πολιτικών πεποιθήσεων και εξαιτίας αυτού του φόβου δίωξης αδυνατεί ή δεν επιθυμεί να απολαμβάνει την προστασία αυτής της χώρας ή την επιστροφή σ' αυτήν» (Υπατη Αρμοστεία, χ.χ.).

Σύμφωνα πάλι με άρθρο στην επίσημη ιστοσελίδα του Πρώην Υπουργείου Μεταναστευτικής πολιτικής επί της διαβούλευσης για την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη (2019), ως «μετανάστης» ορίζεται το άτομο που μετακινείται σε άλλη χώρα ή περιοχή προκειμένου να αναζητήσουν καλύτερες συνθήκες ζωής. Μάλιστα, αν οι συνθήκες που οδηγούν στη μετανάστευση είναι καθαρά οικονομικοί, τότε κάνουμε λόγο για «οικονομικούς μετανάστες». Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Andrew McConnell, ο όρος «μετανάστευση» αφορά μια εθελοντική διαδικασία, γεγονός που δεν ισχύει για τους πρόσφυγες, οι οποίοι αδυνατούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους με ασφάλεια και κατ' επέκταση χρειάζονται διεθνή προστασία (UNHCR/ McConnell, 2016).

Η βασική λοιπόν διαφορά μεταξύ των δύο ορισμών είναι πως οι πρόσφυγες χρειάζονται νομική προστασία, η οποία θα τους προστάτευε για παράδειγμα από την επαναπροώθησή τους και την ποινικοποίηση της παράτυπης εισόδου τους σε μια ασφαλή χώρα, ενώ μετά τη διαδικασία ταυτοποίησης/ αναγνώρισής τους δικαιούνται να λάβουν τριετή άδεια παραμονής στη χώρα υποδοχής (άσυλο) καθώς και ταξιδιωτικά έγγραφα για να ταξιδέψουν προς άλλους προορισμούς, για συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Από την άλλη, οι μετανάστες προστατεύονται μόνο από το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα (UNHCR/ McConnell, 2016 & Κοσμόπουλος, 2016).

2.1.2. Συνθήκες κράτησης παράτυπων μεταναστών στα κέντρα επαναπροώθησης της Μυτιλήνης (Μόρια)

Σύμφωνα με άρθρο του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες (2019), αν και βάσει νομοθεσίας οι χώροι κράτησης των αιτούντων άσυλο πρέπει να χαρακτηρίζονται από κάποιες προϋποθέσεις, όπως η ιατρική περίθαλψη και το δικαίωμά τους για νομική εκπροσώπηση, στην πραγματικότητα οι συνθήκες κράτησης των παράτυπων μεταναστών από τρίτες χώρες, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, δεν καλύπτουν αυτές τις προϋποθέσεις.

Αυτός ήταν και ο λόγος που τον Ιούνιο του 2017, η Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, έθεσε το ζήτημα βελτίωσης των συνθηκών, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών ιατρικής μέριμνας, σε όλες τις δομές όπου κρατούνταν όλος αυτός ο πληθυσμός. Πάραυτα, στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ/ CPT) τον Φεβρουάριο του 2019, οι συνθήκες κράτησης στους περισσότερους σταθμούς της αστυνομίας και των φρουριών για τη

διαφύλαξη των συνόρων παρέμεναν ακατάλληλες για την κράτηση ατόμων πάνω από 24 ώρες, ενώ εξακολουθούσαν να κρατούν τους παράτυπους μετανάστες για περισσότερο χρονικό όριο.

Αναλυτικότερα, οι συνθήκες παρέμεναν άθλιες στο κέντρο της Μόριας, με φράκτες από συρματόπλεγμα να βρίσκονται παντού, τα άτομα να βρίσκονται κλειδωμένα στα δωμάτιά τους περίπου 22 ώρες κάθε μέρα, χωρίς πρόσβαση στους εξωτερικούς χώρους, χωρίς ρουχισμό και είδη υγιεινής, με ελλιπή παροχή φαγητού και ιατρικού προσωπικού.

2.1.3. Συνθήκες διαβίωσης εντός του KYT/ hotspot της Μόριας

Όπως συμβαίνει και στα κέντρα επαναπροώθησης παράτυπων μεταναστών, οι συνθήκες διαβίωσης εντός του hotspot στη Μόρια είναι εξίσου τραγικές, με χιλιάδες άτομα να στοιβάζονται εντός και εκτός του καμπ με ανεπαρκή περίθαλψη και βοήθεια, ενώ όσο περνά ο καιρός η κατάσταση χειροτερεύει, αφού η Ελλάδα δεν ήταν -και εξακολουθεί να μην είναι- έτοιμη να δεχτεί ένα τόσο μεγάλο κύμα προσφύγων και μεταναστών.

Η ήδη υπάρχουσα κατάσταση άρχισε να παίρνει άλλη τροπή όταν τον Μάρτιο του 2016 επιβλήθηκε από τη Συμφωνία της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Τουρκία η πολιτική του γεωγραφικού περιορισμού των αιτούντων άσυλο, με τις ελληνικές αρχές να περιορίζουν τον πληθυσμό στα νησιά, μέχρι να εγκριθούν οι αιτήσεις ασύλου, μια διαδικασία αρκετά χρονοβόρα που μπορεί να διαρκέσει από ολόκληρους μήνες έως χρόνια. Αν και οι αιτούντες άσυλο που ανήκουν στις ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, όπως τα ασυνόδευτα, οι εγκυμονούσες, οι τραυματίες και τα θύματα πολέμου μπορούν να μετακινηθούν στην ηπειρωτική χώρα, η διεξαγωγή αξιολογήσεων ευαλωτότητας είναι αργή, ενώ την ίδια στιγμή δεν υπάρχουν υποδομές στέγασης στην ηπειρωτική χώρα, με αποτέλεσμα χιλιάδες άτομα να έχουν εγκλωβιστεί στο νησί (Human Rights Watch: 2018).

Ως συνέπεια του πολύμηνου εγκλωβισμού τόσων ανθρώπων στη Μυτιλήνη, με τους περισσότερους να παραμένουν έγκλειστοι σε ένα χώρο ο οποίος μπορούσε να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του μισού πληθυσμού, δεν άργησαν να ξεκινήσουν εξεγέρσεις και συγκρούσεις μεταξύ προσφύγων και μεταναστών που προέρχονταν από διαφορετικές εθνικότητες και αναγκάζονταν να συνυπάρξουν. Έτσι στις 18 Σεπτεμβρίου του 2016, όπως αναφέρει στο άρθρο του ο Στρατής Μπαλάσκας (Στρατής Μπαλάσκας/ΑΠΕ-ΜΠΕ, 2016), έπειτα από αντιπαραθέσεις εντός και εκτός του hotspot της Μόριας μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών εθνικοτήτων, άρχισαν να καίνε ο ένας

τις σκηνές του άλλου, με αποτέλεσμα οι φωτιές να εξαπλωθούν μετά από λίγο και εκτός του στρατοπέδου, καίγοντας παράλληλα τα κοντινά ελαιοκτήματα.

Όλος ο πληθυσμός διέφυγε προσπαθώντας να σωθεί. Άλλοι στράφηκαν προς την πόλη (κυρίως άτομα αραβικής καταγωγής), με την αστυνομία να τους σταματά στη διασταύρωση της Παναγιούδας, ενώ άλλοι κατευθύνθηκαν προς το χωριό της Μόριας προκειμένου να κατεβούν στο κέντρο της Μυτιλήνης. Ωστόσο, στην είσοδο του χωριού τους περίμεναν αστυνομικοί μαζί με γηγενείς, οι οποίοι και τους απαγόρευσαν να περάσουν μέσα από το χωριό. Έτσι, πολλοί αναγκάστηκαν να κινηθούν προς τη Μυτιλήνη μέσω της εθνικής οδού στη Λάρσο, περπατώντας περίπου 25 χιλιόμετρα. Τελικώς οι φωτιές έσβησαν κοντά στα μεσάνυχτα της ίδιας μέρας.

Την επόμενη μέρα, οι κάτοικοι της Μόριας πραγματοποίησαν πορεία στο κέντρο της Μυτιλήνης διαμαρτυρόμενοι για το μεταναστευτικό, αφού έως τότε ο πληθυσμός που ήταν εγκλωβισμένος στο νησί έφτανε τις 5.264, με αυτόν των Μοριανών να μην ξεπερνά τους 1.200. Την ίδια στιγμή, επεισόδια έλαβαν χώρα και στο hotspot της Μόριας, με αφορμή τη φήμη που κυκλοφόρησε σχετικά με ομαδικές επαναπροωθήσεις στην Τουρκία. Περίπου 300 διαμένοντες στο hotspot, αφού υποχρεώθηκαν από τις αρχές να εγκαταλείψουν την προσπάθειά τους να πραγματοποιήσουν πορεία διαμαρτυρίας στην πόλη για τις συνθήκες διαβίωσής τους, επέστρεψαν στον καταυλισμό, όπου και ξεκίνησαν εκ νέου πυρκαγιές περιμετρικά του hotspot.

Ένα χρόνο αργότερα, η κατάσταση παραμένει η ίδια, αφού σε άρθρο της Eva Cossé στο Human Rights Watch (2017), οι άνθρωποι αυτοί εξακολουθούν να είναι εκτεθειμένοι στις άσχημες καιρικές συνθήκες, ενώ μεταξύ τις 24 και τις 30 Ιανουαρίου του ίδιου έτους, τρεις άνδρες έχασαν τη ζωή τους από την εισπνοή μονοξειδίου του άνθρακα από χρήση αυτοσχέδιων συσκευών προκειμένου να προστατευτούν από το κρύο. Την ίδια στιγμή μάλιστα υπάρχουν άτομα που προχωρούν στην αυτοκτονία αφού δεν τους παρακολουθούν ειδικοί, ενώ είναι εγκλωβισμένοι σε αυτές τις συνθήκες διαβίωσης για μήνες με τις αιτήσεις ασύλου να καθυστερούν.

Σύμφωνα με άρθρο της ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (UNHCR), το 2018 βρίσκει το hotspot της Μόριας να φιλοξενεί ακόμα περισσότερους πρόσφυγες και μετανάστες (περίπου 6.500 άτομα), ενώ γύρω στους 2.000 αιτούντες άσυλο έχουν βρει καταφύγιο στους ελαιώνες γύρω από το KYT (UNHCR, 2018). Μάλιστα, σε άλλο άρθρο αναφέρεται ότι τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους η Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου δήλωσε πως ο καταυλισμός της Μόριας απειλεί τη δημόσια υγεία και το περιβάλλον εξαιτίας του υπερπληθυσμού, των διαρροών λυμάτων και γενικότερα των κακών συνθηκών υγιεινής (Human Rights Watch, 2018).

Γίνεται πρόδηλο δηλαδή ότι ο υπερπληθυσμός εξακολουθεί να αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημα, αφού οι αφίξεις ξεπερνούν κατά πολύ τον αριθμό μετακινήσεων, καθώς χιλιάδες άνθρωποι που έχουν χαρακτηριστεί ως «ευάλωτοι» και πρέπει να μεταφερθούν στην ηπειρωτική χώρα, παραμένουν στα νησιά. Αυτές οι συνθήκες στη Μόρια παραβιάζουν τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ελλάδας που υποχρεώνουν την δεύτερη να παρέχει αρμόζουσες συνθήκες διαβίωσης στον πληθυσμό αυτό, προστατεύοντας τη σωματική και ψυχική τους υγεία (Human Rights Watch, 2018).

Για να γίνει πιο κατανοητή η δραματική κατάσταση που επικρατεί στο hotspot όλο αυτό το διάστημα, δεν θα μπορούσαμε παρά να αναφερθούμε και στις πιο πρόσφατες εξελίξεις. Πιο συγκεκριμένα, οι ροές μεταναστών και προσφύγων που έφτασαν στο νησί μόνο τον Αύγουστο του 2019, θυμίζουν τις πρώτες αφίξεις πληθυσμών το 2015. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα εβδομαδιαία στοιχεία της Έπαυσης Αρμοστικής, από τις 26 Αυγούστου έως την 1^η Σεπτεμβρίου 2019, έφτασαν στη Λέσβο 1.643 άτομα (UNHCR, 2019). Όπως αναφέρει άρθρο της ΕΡΤ (ΕΡΤ-Β. Αιγαίο, 2019α), μόνο στις 29 του μηνός έφτασαν στην περιοχή της Σκάλας Σκαμιάς 13 βάρκες με 500 άτομα, ενώ άλλες τρεις έφτασαν τις πρωινές ώρες σε διάφορα σημεία της ανατολικής ακτογραμμής. Εξαιτίας όμως του υπερπληθυσμού στο ΚΥΤ Μόριας, όπου ο πληθυσμός έχει ξεπεράσει τις 10.000 άτομα, το hotspot της Μόριας δέχτηκε μόνο περίπου 100 άτομα, ενώ ο υπόλοιπος πληθυσμός διανυκτέρευσε στην δομή πρώτης υποδοχής στην Σκάλα Σκαμιά. Μόλις πριν από τέσσερις μέρες (25/09), είχε χάσει τη ζωή του ένας ανήλικος πρόσφυγας έπειτα από συμπλοκή ανήλικων ατόμων εντός της ασφαλούς προστατευόμενης ζώνης (safe zone) ανήλικων της Μόριας. Σύμφωνα με άρθρο της ΕΡΤ (ΕΡΤ-Β. Αιγαίο, 2019β), η πτέρυγα στην οποία έλαβε χώρα το τραγικό συμβάν βρίσκεται στο βόρειο τομέα της Μόριας και φιλοξενεί 62 ανήλικους πρόσφυγες, ενώ συνολικά το ΚΥΤ φιλοξενεί αυτή τη στιγμή 615 προσφυγόπουλα σε τρεις διαφορετικές ζώνες: την πτέρυγα Α', την πτέρυγα Β' και στη safe zone, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών (250 ανήλικοι) είναι τοποθετημένοι στο χώρο πρώτης υποδοχής.

Τέλος, οφείλει να γίνει λόγος και για τα προβλήματα που προκύπτουν από αυτόν τον συνωστισμό εντός του ΚΥΤ. Πιο συγκεκριμένα, σε άρθρο της Human Rights Watch (2016) αναφέρεται ότι οι συγκρούσεις μεταξύ ατόμων διαφορετικών εθνοτήτων είναι σχεδόν καθημερινό φαινόμενο εξαιτίας κυρίως της συμβίωσης διαφορετικών εθνοτήτων, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις γίνεται λόγος για περιστατικά τόσο σωματικής όσο και σεξουαλικής κακοποίησης, αφού δεν υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ ανδρών, γυναικών και παιδιών, με τις ελληνικές αρχές να μην

παίρνουν θέση. Αυτός φαίνεται να είναι και ο λόγος που ήδη από τις αρχές του Σεπτεμβρίου του 2019 λαμβάνουν χώρα εξεγέρσεις στο hotspot από ανήλικους πρόσφυγες και μετανάστες, οι οποίοι διαμαρτύρονται για τις συνθήκες διαβίωσης και ζητούν να ενταχθούν στις λίστες με όσους έχουν άρση του γεωγραφικού τους περιορισμού και θα αναχωρήσουν για την ηπειρωτική χώρα στο πλαίσιο αποσυμφόρησης του ΚΥΤ στη Μόρια (ΑΠΕ-ΜΠΕ/ Μπαλάσκας, 2019).

2.1.4. Προηγούμενες έρευνες για τον τρόπο αντιμετώπισης του προσφυγικού ζητήματος από τις γηγενείς κοινότητες της Μυτιλήνης

Σύμφωνα με την έρευνα των Ρόντου, Ναγόπουλου και Πανάγου (2017: 71-72) σχετικά με το κατά πόσο έχει επηρεαστεί η ζωή των γηγενών της Λέσβου από την τεράστια εισροή μεταναστών και προσφύγων στο νησί, το 44,5 % θεωρεί πως η καθημερινότητά τους έχει γίνει δύσκολη έως και αφόρητη τα τελευταία χρόνια, το 35,3 % θεωρεί πως επηρεάστηκε σε μικρό βαθμό, ενώ μόνο το 20,2 % πιστεύει πως η καθημερινή του ζωή δεν επηρεάστηκε καθόλου.

Όσον αφορά την επίδραση αυτής της ροής στην τοπική οικονομία, το 56,9 % θεωρεί ότι η επίδραση είναι πολύ θετική, με το 20,8 % να θεωρεί ότι η επίδραση αυτή είναι αρνητική (Ρόντου, Ναγόπουλου & Πανάγου, 2017: 74). Παράλληλα, η έρευνα αποκαλύπτει πως το 61,6 % των ντόπιων θεωρεί πως βρίσκεται υπό απειλή, με το 28% εξ αυτών να θεωρεί πως απειλείται η υγεία του και το 23,2 % αντιστοίχως να δηλώνει πως δεν νιώθει ασφάλεια (Ρόντου, Ναγόπουλου & Πανάγου, 2017: 76).

Σχετικά με την στάση του πληθυσμού απέναντι στο ρεύμα προσφύγων – μεταναστών, η πλειοψηφία (56,6 %) θεωρεί πως στην ανθρωπιστική αντιμετώπιση του ζητήματος θα πρέπει να υπάρχει διαχωρισμός των μεταναστών από τους πρόσφυγες. Την ίδια στιγμή, παρατηρείται διαφοροποίηση και ως προς τα συναισθήματα των γηγενών μπροστά στη μάζα μεταναστών και προσφύγων. Αναλυτικότερα, οι κάτοικοι φαίνεται να βλέπουν με πάρα πολύ έως αρκετή συμπάθεια τους πρόσφυγες, κάτι που δεν συμβαίνει όμως και με τους μετανάστες (Ρόντου, Ναγόπουλου & Πανάγου, 2017: 77-78).

Ταυτόχρονα, το 60,5 % των ερωτηθέντων έχουν εκφράσει ενεργά την αλληλεγγύη τους απέναντι στους πληθυσμούς, με το 43,5 % να έχει προσφέρει ενδύματα και το 32,8 % είδη τροφίμων. Ωστόσο, σχετικά με το ενδεχόμενο μόνιμης παραμονής προσφύγων στο νησί, η πλειοψηφία (61,9 %), τάχθηκε κατά, κάτι που συμβαίνει και στο ζήτημα φιλοξενίας του

πληθυσμού στο σπίτι, με το 72,2 % να απαντά αρνητικά (Ρόντου, Ναγόπουλου & Πανάγου, 2017: 81-85).

Τέλος, σχετικά με τη συχνότητα επαφής μεταξύ ντόπιων και προσφύγων – μεταναστών, το 38 % των ερωτηθέντων ανέφεραν μικρή συχνότητα επαφής και το 29 % δήλωσε μηδενική. Αυτό που αξίζει ωστόσο να σημειωθεί είναι ότι από το 33 % που είχε επαφές με μετανάστες και πρόσφυγες, βλέπουμε πως όσο μεγαλύτερη η επαφή μεταξύ των δύο πληθυσμών, τόσο μεγαλύτερο είναι και το αίσθημα συμπάθειας (Ρόντου, Ναγόπουλου & Πανάγου, 2017: 85-89).

2.2. Παρατήρηση

Σύμφωνα με την παρατήρηση που πραγματοποιήθηκε στο χωριό κατά τη διάρκεια της έρευνας, αυτή εστιάστηκε στις σχέσεις μεταξύ του γηγενή πληθυσμού και των προσφύγων/μεταναστών. Παρατηρήθηκε πως κυριαρχούν η ξеноφοβία και γενικότερα μια αρνητικότητα από τη μεριά των ντόπιων, οι οποίοι δεν διστάζουν να αναφερθούν στον ξένο πληθυσμό ως «λαθρομετανάστες», αλλά και ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση των προσφύγων/μεταναστών από την άλλη.

Αναλυτικότερα, πρέπει να τονιστεί πως απουσιάζει κάθε είδους αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων, ενώ ήταν αρκετές οι περιπτώσεις που όταν κάποιος πρόσφυγας/μετανάστης περνούσε μέσα από τους δρόμους του χωριού, επικρατούσε μια αναστάτωση και ακούγονταν σχόλια όπως «Τί δουλειά έχουν να περνάνε από εδώ; Ας πάνε από κάτω (τον άλλο δρόμο), για να μην ενοχλούν» ή «Αναγια! Αυτό πάλι πρώτη φορά το βλέπω (να περνάνε από δω). Έχεν καμιά δουλειά να περνούν από δω;!». Χαρακτηριστικό παράδειγμα της δυσφορίας από την υπάρχουσα κατάσταση παρατηρήθηκε και κατά τη διάρκεια εκδήλωσης της χορωδίας του Πολιτιστικού Συλλόγου Γυναικών του χωριού (η οποία πραγματοποιήθηκε στις 24 Ιουλίου 2019), όταν κατά το λόγο έναρξης της εκδήλωσης ειπώθηκε πως η γιορτή αποτελεί μια μορφή αντίστασης στο υπάρχον πρόβλημα μέσω της προβολής της τοπικής κουλτούρας και παράδοσης.

Τέλος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή η στάση των γηγενών κυριαρχεί όχι μόνο στο ίδιο το χωριό, αλλά και στο κέντρο της Μυτιλήνης, αφού η παρουσία και μόνο των προσφύγων/μεταναστών οδηγεί σε σχόλια όπως «Συρία γίναμε εδώ πέρα!», «Κοίτα κατάσταση!», ενώ παράλληλα εντοπίστηκαν σχόλια εκδήλωσης αισθημάτων αδικίας, όπως «Εμείς περιμένουμε

τόσες ώρες για ένα λεωφορείο και αυτοί πηγαινοέρχονται ανά μία ώρα και μάλιστα δωρεάν! Πού αλλού ακούστηκαν αυτά τα πράγματα;!».

2.3. Ανάλυση ημιδομημένων συνεντεύξεων

-Στον πρώτο άξονα εξετάσαμε τα γενικά στοιχεία του ντόπιου πληθυσμού και πιο συγκεκριμένα την ηλικία, το φύλο, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την κατάσταση απασχόλησης/επάγγελμα και την πολιτική τοποθέτηση, προκειμένου να αναδειχτεί κατά πόσο αυτά τα χαρακτηριστικά επηρεάζουν τη στάση του εκάστοτε ανθρώπου στο προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα των τελευταίων ετών. Όσον αφορά το μορφωτικό επίπεδο, αυτό κυμαίνεται από απολυτήριο Δημοτικού έως ανώτατη μόρφωση (ΑΕΙ), ενώ σχετικά με την κατάσταση απασχόλησης 2/15 είναι συνταξιούχοι, 5/15 είναι άνεργοι, 2/15 ασχολούνται με οικιακά, ενώ από τους υπόλοιπους ερωτηθέντες (6/15), οι 5 εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα και μόνο ένας είναι υπάλληλος δημοσίου. Τέλος, σχετικά με την πολιτική τοποθέτηση, δεδομένου του δισταγμού των ερωτηθέντων να αναφέρουν τον πολιτικό χώρο που υποστηρίζουν, κατέταξαν τον εαυτό τους σε μια κλίμακα από άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά ως εξής: Άκρα αριστερά 2/15, Αριστερά 3/15, Κέντρο 4/15, Δεξιά 5/15 και Ακροδεξιά 1/15.

-Στον δεύτερο άξονα, σκοπός ήταν να αναδειχτεί η επίδραση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία τόσο στον ίδιο τον γηγενή πληθυσμό όσο και στην οικονομία του χωριού. Ζητούμενο μάλιστα είναι να γίνει κατανοητός ο τρόπος που είδαν τις πρώτες μέρες τον προσφυγικό πληθυσμό, αλλά και τον τρόπο που βιώνουν σήμερα, έπειτα από τέσσερα χρόνια την καθημερινότητά τους.

Στην ερώτηση «Πώς βιώσατε την άφιξη των προσφύγων στο χωριό», παρατηρούμε πως οι απόψεις διίστανται, αφού μια μερίδα των ερωτηθέντων φαίνεται να συμπόνεσε το νεοαφιχθέντα πληθυσμό, ενώ η άλλη φάνηκε να εστιάζει μόνο στις αρνητικές συνέπειες του προσφυγικού φαινομένου από τις πρώτες κιόλας μέρες. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που αντικατοπτρίζουν το παραπάνω είναι τα εξής:

«Η άφιξη των προσφύγων στο χωριό ήταν κάτι το περίεργο για μας. Πρώτον συγκινηθήκαμε πάρα πολύ με αυτούς τους ανθρώπους τους κατατρεγμένους, τους πνιγμένους, τα μωρά που κλαίγαν και γυρεύαν γάλα. Εγώ προσωπικά κατέβηκα πολλές φορές στην Παναγιούδα που βγαίνανε και πήγα ρούχα από τα παιδιά μου και του αντρού μου παντελόνια και πράγματα για

να τους βοηθήσουμε. Κλάψαμε, στενοχωρηθήκαμε... [...] Βλέπαμε ανθρώπους κατατρεγμένους, που εμείς αυτά τα έχουμε περάσει, δηλαδή οι γιαγιάδες μας από τη Σμύρνη... αυτό το πράγμα μας συγκίνησε και τρέξαμε να βοηθήσουμε. Η οικογένεια η δική μου δηλαδή, βοηθήσαμε πολύ τα πρώτα χρόνια. [...] Είχαμε πάει τότε στο σούπερ μάρκετ και είχαμε πάρει μέχρι εσώρουχα και κάναμε τσάντες και πήγαμε εκεί με πούλμαν... και φαγητά μαγειρέψαμε και δώσαμε στους ανθρώπους.» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Για μας στη Μόρια ήταν μια πρωτόγνωρη κατάσταση την οποία στην αρχή δεν μπορούσαμε και να τη διαχειριστούμε. Χιλιάδες άνθρωποι κατατρεγμένοι πέρασαν από το χωριό μας, τους είδαμε ανθρωπιστικά και προσπαθήσαμε να συνεισφέρουμε δίνοντάς τους φαγητό, ρούχα και φάρμακα.» (Σ.13 – Δ.Β.)

«Μέσα σε διάστημα τριών μηνών έγινε η «κάθοδος των Δωριέων». Υπήρχαν μήνες που όπου και να γυρνάγαμε βλέπαμε μετανάστες. Στα πάρκα, στις πλατείες, στα μαγαζιά, παντού. Ήταν όλα κατειλημμένα από τους μετανάστες. Ξαφνικά δηλαδή θεωρήσαμε ότι στον ίδιο τον τόπο μας ήμασταν ξένοι εμείς. Δηλαδή είχαν κάνει ενός είδους κατάληψη. Ήμασταν ελεύθεροι πολιορκημένοι! Δεν μπορούσαμε να κινηθούμε, είχαμε δηλαδή ένα είδος «πολέμου».» (Σ.14 – Σ.Α.)

«Ήταν καλοκαίρι του 2015 θυμάμαι και πέρασα από την αγορά και θυμάμαι ήταν όλη η αγορά, γύρω τα πεζοδρόμια, ήταν γεμάτη με πρόσφυγες. Γινόταν ένας πανικός και δεν υπήρχε καθόλου ελευθερία όσον αφορά τους ντόπιους. Ειδικότερα για εμάς που είμαστε κοπέλες ήταν συχνό να ακούς «μη βάλεις», «μη κάνεις», «μη βγεις»... γενικότερα πολλές απαγορεύσεις λόγω των προσφύγων, καταπίεση.» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Τον πρώτο καιρό υποφέραμε πολύ, πάρα πολύ. Εμείς τους φερθήκαμε καλά, οι περισσότεροι δηλαδή, ό,τι μπορούσαμε να δώσουμε δώσαμε. Εμείς μέχρι και ρούχα τους δίναμε. Αλλά πολύ σύντομα αρχίσαν τα προβλήματα. Μπαίναν μέσα στα σπίτια ακόμα και τη μέρα. Για να καταλάβεις, τον πρώτο χρόνο είχε μπει στο σπίτι της θείας μου ένας, έβαλε η γυναίκα τις φωνές, ευτυχώς ήταν κοντά ο πατέρας μου, και τον έπιασε στην ταράτσα. Να τον κυνηγάει ο πατέρας μου, να τρέχει αυτός, να φωνάζει η θεία, μαζεύτηκε όλη η γειτονιά –γελάει-. Τον πιάνει αυτόν μια ταραχή, από που να φύγει; Πηδά στο δίπλα σπίτι... με τα πολλά τον πιάσαμε, έφαγε και μερικές, τον πήρε η αστυνομία, μετά από λίγο πάλι τα ίδια... βλέπεις τους αφήνουν πάλι. Τον πρώτο καιρό κάθε μέρα τέτοια είχαμε. Παντού άκουγες για τέτοια επεισόδια. Και στους μπαξέδες, τα ίδια. Σε μας δεν αφήσαν τίποτα. Μόλις βρήκαν το στενό (που είναι το χωράφι), επειδή από κει δεν τους

βλέπει κανείς γιατί έχει μόνο μπαξέδες, μέχρι και τις κότες πήρανε. Πήγαμε στο μπαξέ, τί να δούμε; Παντού αίματα και πούπουλα, βρε μια δεν αφήσανε! Πέρναγες από τα χωράφια το χειμώνα και έβλεπες κεφάλια ζώων κρεμασμένα από τα σύρματα. Κάναν πολλές ζημιές!» (Σ.8 – Θ.Μ.)

Στη συνέχεια, όταν ο πληθυσμός που συμμετείχε στην έρευνα ερωτήθηκε για το πώς βιώνουν σήμερα την κατάσταση, και πάλι οι απόψεις τους φαίνεται να χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, με την πλειοψηφία να υποστηρίζει πως η κατάσταση παραμένει ίδια και τη μειονότητα να μιλά για καλύτερευση. Αναλυτικότερα, το παραπάνω μπορεί να εντοπιστεί στα εξής χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

«Υποφέρουμε πολύ! Πρώτα ήμασταν ήσυχοι και κοιμόμασταν με ανοιχτά παράθυρα και τώρα μπαίνει ο καθένας μέσα στο σπίτι. Δεν μπορούμε να ηρεμήσουμε ρε παιδί! [...] Εδώ στη Μυτιλήν' πηγαίν'ς και βλέπ'ς μπουλούκια, μπουλούκια και όλοι νεαροί μέχρι 30 χρονών! Φαντάσου στο χωριό! Φοβόμαστε γιά! Όλα τα σπίτια με κάγκελα πια! Δεν μπορείς να κινηθείς ρε παιδί! Εδώ μεγάλο πρόβλημα είναι! Τί να πω;» (Σ.2 – Μ.Χ.)

«Τα πράγματα ήταν δύσκολα, ακόμα είναι δηλαδή. Ακόμα έχουμε περιπτώσεις που μπαίνουν σε χωράφια και μπαξέδες και τα παίρνουν όλα, ζώα, λαχανικά και φρούτα. Το χειμώνα είναι πιο τραγικά τα πράγματα γιατί μπαίνουν μέσα στα σπίτια μας. Πέρσι πλήρωσα 900 ευρώ για να κάνω περίφραξη στο δικό μου. Μπήκαν μέσα μέρα μεσημέρι και πήραν ό,τι είχε απλώσει η γυναίκα μου... μέχρι και κάτι παπούτσια που βρήκαν... ευτυχώς που δεν μπήκαν μέσα στο ίδιο το σπίτι δηλαδή, γιατί ήταν μέσα η γυναίκα μου και ποιος ξέρει τί θα γινόταν... Είμαστε απροστάτευτοι στον ίδιο μας τον τόπο, στα ίδια μας τα σπίτια!» (Σ.7 – Β.Σ.)

«Άμα δεις έξω από το σπίτι μου, όλη νύχτα πηδάν από τα ντουβάρια και κλέβουν. Εχτές ένας μικρός πήγε μέσα στον απέναντι και γέμισε ένα κουβά πορτοκάλια. Τον πιάνει ο άνθρωπος και του λέει «έλα εδώ, αυτό το πορτοκάλι τώρα που έκοψες μπορείς να το φας;», δεν καταλάβαινε αυτό, οπότε του έδωσε να φάει ένα. Μόλις το δάγκασε, έκανε γκριμάτσα γιατί ήταν ξινό. Αφού είναι αηδία, δεν μπορείς να το φας και το πέταξες μόλις το έβαλες στο στόμα σου, γιατί δεν δοκίμασες; Κι αν σ' άρεσε να 'κοβες και 20 και 30 και να τα έπαιρνες όλα... αφού είναι άγουρα και δεν τρώγονται, γιατί γέμισες ολόκληρο κουβά;» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Πάντως, όσο περνάει ο καιρός, η κατάσταση μοντερνίζεται, εκσυγχρονίζεται με λίγα λόγια, γιατί καταλαβαίνουν τις συνθήκες της ζωής μας και συμπεριφέρονται και αυτοί σύμφωνα με τον δικό μας χαρακτήρα... επειδή είναι νέοι δηλαδή τώρα. Πρώτα είχε άτομα μεγάλης ηλικίας,

άγριους ανθρώπους και τους παρασέρναν και τους άλλους και κάναν ομαδικές ληστείες, ενώ τώρα έχει σπάσει... το πολύ έχει φύγει... οι κλεψιές δηλαδή έχουν μειωθεί.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Θεωρώ ότι επειδή οι συνθήκες άλλαξαν εσωτερικά, έχουν και οι ίδιοι ηρεμήσει. Δεν έχουμε δηλαδή αυτήν την εγκληματικότητα και όλα αυτά που συνέβαιναν στην αρχή γιατί δεν είχαν να φάνε.» (Σ.14 – Σ.Α.)

Τέλος, όσον αφορά την επίδραση των προσφύγων στην τοπική οικονομία, πάλι παρατηρείται μια διαφοροποίηση των απόψεων, με πιο χαρακτηριστικές τις εξής:

«Η οικονομία του χωριού δεν μπορώ να πω ότι επηρεάστηκε. Αυτοί που είχαν τα μαγαζιά στην αρχή δουλεύανε, τώρα επειδή ανοίξανε 2-3 σουπερ μάρκετ (αναφέρεται σε πλανόδιους πωλητές) από δω (δίπλα στο καμπ), δεν βλέπω να υπάρχει κίνηση, να αφήνουν λεφτά στο χωριό. Τι να πω... τον πρώτο καιρό πάντως ψωνίζανε... έρχονταν οι Σύριοι και δίναν 100 δολάρια και τους κλέβανε τους ανθρώπους, έτσι άκουγα στην αγορά... τα μπατέρνανε δηλαδή στην αγορά, γιατί δεν ήξερε ο κόσμος.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Για την οικονομία του χωριού να μιλήσεν αυτοί που έχουν μαγαζιά. Για εμάς ήταν καταστροφή! Εμάς δεν μας αφήσαν τίποτα και θερίζεν τα περιβόλια μας, οτιδήποτε και αν είναι μας το κλέβουν. Εμάς δηλαδή που είμαστε απλοί πολίτες, για τους άλλους, αυτοί που έχουν μαγαζιά, τί κάνουν το ξέρουν... Για τους περισσότερους, γιατί αυτοί που έχουν τα μαγαζιά είναι 5 άτομα, δεν νομίζω ότι βοήθησαν την οικονομία. Μόνο κακό μας έκανε αυτό το πράγμα. Πρώτον και κύριο, δεν μπορούμε να πουλήσουμε σπίτι. Πέσαν οι τιμές στα πάντα! Ποιος θα έρθει να πάρει σπίτι στη Μόρια; Εγώ έχω 2 σπίτια και θέλω να πουλήσω το ένα και δεν μπορώ να πουλήσω, δεν έχει καμία αξία! Και τσάμπα να το δώσεις, και τσάμπα μπορεί να μην το πάρουν. Ποια είναι η οικονομία; Καταστροφή ήταν αυτό το πράγμα!» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Φυσικά και επηρεάστηκε, διότι παράλληλα με τους πρόσφυγες έρχονται εδώ και οι υποστηρικτές τους, δηλαδή οι Μ.Κ.Ο.. Φυσικά υπάρχει και μια οικονομική ενίσχυση στο χωριό, δηλαδή έρχονται αυτοί και ψωνίζουν, ευνοούνται όμως μια ομάδα ανθρώπων, οι καταστηματάρχες, αυτοί που θα νοικιάσουν τα κτήματα, αυτοί που θα νοικιάσουν κάποια σπίτια και κτίρια προφανώς. Υπάρχει μια οικονομική κίνηση.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Στην ερώτηση «Πώς αισθάνεσθε με το γεγονός ότι οι πρόσφυγες είναι ελεύθεροι να ‘μπαινοβγαίνουν’ στο hotspot;», όλοι οι συμμετέχοντες φαίνεται να εξέφρασαν αρνητικά

συναισθήματα, παραθέτοντας διαφορετικούς λόγους. Τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αφορούν τους εξής λόγους:

«Δε μ' αρέσει που μπαινοβγαίνουν ανενόχλητοι! [...] Μπαίνουν μεσ' τα σπίτια. Ξέρεις τί τραβήξαμε εδώ; Να κοιμάσαι και να βλέπεις έναν από πάνω σ'; Μέσ' την κρεβατοκάμαρα; Ξύπνησε μια κοπέλα εδώ απέναντι και φώναζε τον γιό τ'ς, αυτός νόμιζε ότι ήταν, και τον είδε και έβαλε τις φωνές και ακούστηκε και δω. Φωνές η κοπέλα; Σηκώθηκε ο άντρας της και έγινε αγέρας (ο πρόσφυγας), καπνός, δίνει πλαλιά και πάει στο δίπλα, το επόμενο σπίτι! Μέρα μεσημέρι! 6 η ώρα το πρωί, μέρα! Δεν ήταν καλά αυτά τα πράγματα! Δεν τ'ς ελέγχει κανείς! Φοβόμαστε στα σπίτια μας! Όλοι έχουμε κλειστεί μέσα!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Πώς να νιώθω ρε παιδί; Φοβάσαι πια το οτιδήποτε! Ό,τι θέλουν κάνουν και όπως το θέλουν! Αμ το άλλο; Ούτε το δρόμο να περάσεις μπορείς με τ' αυτοκίνητα... μπαίνουν σε μια σ'ρα στο δρόμο και κορνέρν'ς για να μην τ'ς πατήσ'ς. Άμα τ'ς χτυπήσεις αυτοί, θα βρεις και τον μπελά σ'.» (Σ.2 – Μ.Χ.)

«Άσχημα νιώθω, πώς να νιώθω; Φοβάμαι για μένα, για την οικογένειά μου, για το παιδί μου. Γιατί η κόρη μου είχε ένα περιστατικό που της επιτέθηκαν 2... Πακιστανοί, Αφγανοί δεν ξέρω... και την κυνήγησαν... για ποιο λόγο δεν ξέρω... και πρόλαβε και μπήκε στο καφεενείο εδώ πέρα του χωριού και τους διώξαν αυτοί. Φοβόμαστε. Φοβόμαστε πολύ.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Πρέπει να υπάρχει ένας έλεγχος διαφορετικός, να ελέγχονται από την αστυνομία και να φοβούνται να κάνουν κάτι. Γιατί τώρα δεν υπάρχει κανένας έλεγχος... και αυτοί όλο πληθαίνουν, οι σκηνές τους τώρα έχουν ανεβεί... πρώτα πρώτα τα χωράφια είναι ξένα και καίγοντάς τα μπαίνουν από μοναχοί τους μέσα. Χαλάσαν όλα τα σύρματα... Πρέπει να υπάρχει ένας έλεγχος, κάτι. Άμα υπήρχε κάτι τέτοιο, θα ήταν πιο ασφαλές το χωριό, γιατί τώρα δεν κυκλοφορά κανένας. Να τον βλέπει δηλαδή η αστυνομία μετά τις 24:00 έξω στο χωριό και να τον γυρνά πίσω (στο καμπ). Δεν γίνεται να γυρνά ο άλλος μέσα στα χωράφια μέσ' τη νύχτα και να τα κλέβει όλα. Γιατί φοβάσαι τώρα... και στο χωράφι δεν ξέρεις τι άνθρωπο θα συναντήσεις... αυτοί δεν παγαίνουν μόνοι τους, παγαίνουν 5-6 άτομα μαζί, γιατί φοβούνται, αλλά φοβόμαστε και 'μεις.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Κοίτα να δεις... το θέμα δεν είναι ότι κυκλοφορούν ελεύθερα. Το θέμα είναι ότι ό,τι κάνουν, δεν έχει επιπτώσεις. Και δικαστήριο να κάνεις, μετά από λίγο τους αφήνουν ελεύθερους. Εσύ όμως, αν κάνεις κάτι για να προστατευτείς... Γιατί δεν μπήκε φυλακή ένας στο χωριό; Τους έπιασε μέσα στην περιουσία του να τραβούν την κόρη του για να τη βιάσουν, βγάζει και αυτός το όπλο... ένα χρόνο μέσα πρέπει να είναι τώρα κι ούτε πρόκειται να βγει, γιατί είχε ιστορικό. Στην

προκειμένη δηλαδή, είχε δίκιο ο άνθρωπος. Δε φτάνει που είσαι απροστάτευτος στον ίδιο σου τον τόπο, αν πεις ότι παίρνεις το νόμο στα χέρια σου, βρίσκεσαι μπλεγμένος.» (Σ.8 – Θ.Μ.)

Όσον αφορά το ερώτημα «Ποια είναι η άποψή σας για τον τρόπο που διαχειρίζονται τα ΜΜΕ το προσφυγικό/ μεταναστευτικό ζήτημα;» οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν πάλι φαίνεται να έχουν μια αρνητική χροιά. Αναλυτικότερα:

«Δεν τα παρουσιάζει σωστά. Κάθε φορά που έρχεται ένας τώρα απ' την κυβέρνηση, ένας πολιτικός, να δεις θα τα κάνουν κούκλα. Σκοπός είναι να 'ρθεις τώρα, να δεις τώρα τί γίνεται. Άσε τί επικρατεί...! Τί κάνουν τα μωρά και τι πορνεία...» (Σ.9 – Α.Π.)

«Νομίζω ότι τα ΜΜΕ δεν παρουσιάζουν πλέον την κατάσταση. Μέρα παρά μέρα ακούμε την πυροσβεστική προς τα εκεί που είναι το στρατόπεδο και βλέπουμε καπνούς. Το θέμα είναι ότι ποτέ δεν υπάρχει ενημέρωση για το πού είναι η φωτιά και να μαθαίνει ο κόσμος. Και μπαίνουμε στο ίντερνετ να τσεκάρουμε τί γίνεται και δεν λένε τίποτα πουθενά. Ειδικά τον τελευταίο καιρό αυτό γίνεται συνέχεια. Ακόμα και μέρες μετά δεν έχουν ανεβάσει τίποτα. Ο κόσμος δεν μαθαίνει. Στην αρχή δημοσιεύανε πάρα πολλά και για τις συνθήκες μέσα, ακουγότανε και στις ειδήσεις. Νομίζω πλέον ότι υποκινείται από μέσα κάτι σαν «εκστρατεία» με σκοπό το να κρύβουν ό,τι γίνεται και να μην δυσφημούνται όσοι είναι μέσα ή ίσως και ο διοικητής στο στρατόπεδο και δεν λένε τίποτα πια, δεν έχω ιδέα για το τί γίνεται. Μόνο αν γίνει κάτι τρομερό νομίζω ότι θα το δημοσιεύσουνε.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Εκεί οι απόψεις δίστανται διότι κάποιοι προσπαθούν να ωραιοποιήσουν μια κατάσταση αποσκοπώντας βέβαια στο να προβάλουν μια εικόνα, ίσως και στην Ευρώπη, ότι όλα είναι καλά, γιατί ίσως αποσκοπούν και σε ευρωπαϊκούς πόρους. Αυτό βέβαια σε μας είναι αρνητικό γιατί όταν λένε ότι όλα είναι καλά και για την τοπική κοινωνία αλλά και για τους άλλους που βλέπουν ότι όλα είναι καλά, έρχονται και άλλοι μετανάστες. Εν τω μεταξύ τα σύνορά μας είναι ανοιχτά, δεν ελέγχονται, οπότε έρχεται διαρκώς περισσότερος κόσμος. Από την άλλη, κάποιοι παρουσιάζουν την κατάσταση όπως έχει, και περισσότερο νομίζω τα δικά μας τοπικά κανάλια, ίσως για να βελτιωθεί η κατάσταση και να μπορέσουν τα πράγματα να πάνε προς το καλύτερο» (Σ.14 – Σ.Α.)

Τέλος, σχετικά με το ερώτημα «Ποια η άποψή σας για τις διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα στο κέντρο της Μυτιλήνης τις προηγούμενες χρονιές προκειμένου να απομακρυνθεί ο προσφυγικός/ μεταναστευτικός πληθυσμός;», η πλειοψηφία των ερωτηθέντων φαίνεται να είναι

σύμφωνη με αυτό το εγχείρημα δηλώνοντας μάλιστα ότι και οι ίδιοι έλαβαν μέρος, ωστόσο φαίνεται να δικαιολογούν αυτήν τους την απόφαση με διαφορετικό τρόπο. Πιο συγκεκριμένα:

«Φυσικά και ήμασταν πρωτοπόροι. Φυσικά και προσπαθήσαμε για το καλύτερο, να γίνει κάτι ουσιαστικό και όχι κάτι προσωρινό. Θέλαμε άμεση αποσυμφόρηση όταν τα άτομα που μπορεί να καλύψει το hotspot ήταν 700 και μέσα ήταν 3 χιλιάδες και τώρα μπορεί να καλύψει 2 χιλιάδες και είναι μέσα 7 χιλιάδες, λογικό ήταν να επαναστατήσουμε και μεις γιατί δεν μπορούσαμε να ανεχτούμε αυτήν την κατάσταση. [...] Δεν μας βοήθησε κανείς, δεν είχαμε βοήθεια από πουθενά! Εμείς πάντως προσπαθήσαμε όχι μόνο για μας, αλλά και για τους ίδιους τους ανθρώπους, γιατί δεν μπορούσαν να ζουν στοιβαγμένοι, να ζουν σε άθλιες συνθήκες, να είναι χειμώνας, να έχει χιόνια, να βλέπουμε τα παιδιά... πραγματικά νομίζω προσπαθήσαμε να μπούμε στη δική τους θέση και αναρωτηθήκαμε πώς θα μπορούσαμε να ζήσουμε εμείς αυτό το πράγμα.» (Σ.14 - Σ.Α.)

«Η άποψή μου είναι ότι δεν έπρεπε να τους αφήσουν να μείνουν στο νησί. Και γω με τον άντρα μου κατεβήκαμε, γιατί μας καταστρέψαν εδώ πέρα... και από τουρισμό, κι απ' όλα τα πράγματα. Όλο λόγια ήταν. Ότι θα τους παίρνανε λέγαν, ότι θα αλλάζανε τα πράγματα... μόνο λόγια!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Εντάξει και γω μαζί τους ήμουνα και γω συμφωνούσα με αυτό το πράγμα. Πιστεύω και οι ίδιοι οι μετανάστες θέλουν να φύγουν, οι περισσότεροι τουλάχιστον, από δω πέρα. Και εμείς θέλουμε να φύγουν, και αυτοί θέλουν να φύγουν, επομένως δεν ξέρω για ποιο λόγο τους κρατάνε. Δεν υπάρχει νόημα να κρατάνε 20 χιλιάδες άτομα σε ένα νησί, σε μια πόλη μέσα, γιατί είναι όλα τα ΚΥΤ μέσα την πόλη, γύρω γύρω απ' την πόλη. Είναι 2 γύρω γύρω από μας βασικά, και αυτά έχουν περίπου στις 20 χιλιάδες κόσμο μαζί με τους αδήλωτους, γιατί υπάρχουν και πολλοί αδήλωτοι...» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Πιστεύω ότι κάθε μέρος μπορεί να φιλοξενήσει ένα Χ αριθμό μεταναστών. Το να έρχεται δεκαπλάσιος και εικοσαπλάσιος αριθμός, φυσικά πνίγει τον τόπο. Οπότε εν μέρει το θεωρώ σωστό γιατί είχε έρθει πολύ μεγάλος αριθμός. Από την άλλη, εφόσον μπορούν να αφομοιωθούν κάποιοι δεν χρειάζεται να φύγουν όλοι. Όσοι αφομοιωθούν, ωραία! Οι υπόλοιποι όμως είναι περιττοί... κάπου πρέπει να πάνε, αναγκαστικά κάποιοι πρέπει να φύγουν. Δε γίνεται να ζει τόσος κόσμος στο νησί και ο ένας πάνω στον άλλο. Εν μέρει συμφωνώ.» (Σ.12 – Α.Δ.)

-Σκοπός του τρίτου άξονα είναι να κατανοηθεί περισσότερο ο τρόπος που αντιμετωπίζουν την κατάσταση και τους πρόσφυγες/ μετανάστες οι ντόπιοι, εστιάζοντας κυρίως στο αν οι

πεποιθήσεις που εκφράζουν οφείλονται στην επαφή τους με τους ίδιους τους πρόσφυγες/μετανάστες ή σε άλλους παράγοντες.

Αναλυτικότερα, στην ερώτηση «Τί γνωρίζετε για τις συνθήκες διαβίωσης στο hotspot;», φαίνεται να κυριαρχεί η άποψη ότι οι συνθήκες που ζουν οι πρόσφυγες/μετανάστες είναι άθλιες, με μόνο ένα άτομο να υποστηρίζει πως η ζωή τους είναι καλή. Πιο συγκεκριμένα, η απάντηση που λάβαμε ήταν η εξής:

«Οι πρόσφυγες που έχουμε εδώ, για μένα ζουν καλά. Τ'ς ταΐζεν, τ'ς ποτίζεν, τ'ς πληρώνουν, σχολεία κάνεν, αυτοκίνητα έχεν να τους πηγαινοφέρνεν, ακόμα και λεωφορεία μόνο γι' αυτούς.» (Σ.2 – Μ.Χ.)

Όσον αφορά ωστόσο την πλειοψηφία, βλέπουμε ότι οι ερωτηθέντες ρίχνουν το βάρος της ύπαρξης αυτών των συνθηκών σε διαφορετικούς παράγοντες. Πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εξής:

«Είναι φρικτές οι συνθήκες. Είναι τόσες χιλιάδες κόσμος εκεί μέσα. Απ' έξω δηλαδή είναι απελπισία. Αυτοί που είναι μέσα στα κοντέινερ είναι μια χαρά, ενώ αυτοί απ' έξω... καλύπτονται μόνο με ένα πανί... σαν τους γύφτους ζουν. Αυτοί μέσα, κάτι έχουν... έστω ένα κλιματιστικό... ξεκλειδώνει την πόρτα ο άλλος και μπαίνει σπίτι του. Ο άλλος... μια κουβέρτα έχει για σπίτι, είναι σε άθλια κατάσταση. Πρέπει να μειωθεί ο αριθμός ή να τους φτιάξουν ένα χωριό, όπως είναι στο Καρά Τεπέ όπου είναι μια χαρά και όχι αχούρι όπως εδώ. Μια βρομιά είναι και τίποτα άλλο. Σεντόνια μόνο βλέπεις απλωμένα... αν γίνει καμιά βροχή εκεί πέρα, θα τους πάρει όλους, θα τους πνίξει. Είναι σε άθλια κατάσταση αυτοί που είναι απ' έξω. Όχι ότι οι άλλοι είναι καλύτερα, είναι τόσος κόσμος. Τουλάχιστον έχουν μια σκεπή πάνω από το κεφάλι τους. Είναι ακατάλληλος ο χώρος... Οι μισοί είναι σε σπίτια και οι άλλοι μισοί στην ύπαιθρο, με ένα σεντόνι από πάνω και μια παλέτα από κάτω για να κοιμούνται.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Αυτό που έχω ακούσει και το λέω με επιφύλαξη, γιατί πολλές φορές αυτό που ακούμε δεν έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα, νομίζω ότι διακινούνται ναρκωτικά, όπλα, διάφορα τέλος πάντων εκεί μέσα. Ακόμα και τα ασυνόδευτα νομίζω έχουν πρόβλημα, κυρίως τα κορίτσια, γιατί έχουν ακουστεί πολλά για βιασμούς, αλλά ποιος θα βγει να το πει επισήμως; Πάντως νομίζω πως και τα κτίρια σαν υποδομές δεν είναι πάρα πολύ καλά. Υπάρχουν πάρα πολλές σκηνές που για χειμώνα δεν ενδείκνυνται από άποψη κρύου και βροχής... και δεν είναι ότι είσαι πάνω στο τσιμέντο, αλλά είναι πάνω σε χώμα, οπότε το χειμώνα έχει λάσπη και μοιάζει σαν εμπόλεμη ζώνη κατά κάποιο τρόπο.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Γνωρίζω ότι είναι άθλιες και ότι δε θα άξιζε σε κανέναν άνθρωπο να ζει έτσι. Ωστόσο, θεωρώ ότι για αυτές τις συνθήκες ευθύνονται και οι ίδιοι οι άνθρωποι, επειδή από την κουλτούρα τους δεν είναι εξαιρετικά καθαροί και προσεκτικοί με κάποια πράγματα. Αυτό το πράγμα το έχουν μεταφέρει και εδώ πέρα. Είναι απρόσεκτοι και με τα σκουπίδια τους και με το φαγητό τους και με τα ρούχα τους και με πολλά άλλα πράγματα, τα οποία άσχετα με τις συνθήκες που ζούσαν, που μπορεί να μην ήταν και οι καλύτερες, τις επιβαρύνουν (τις συνθήκες διαβίωσης) ακόμα περισσότερο.» (Σ.12 – Α.Δ.)

Στο ερώτημα «Έχετε έρθει σε επαφή με άτομα του προσφυγικού πληθυσμού;», υπήρξαν τόσο αρνητικές όσο και θετικές απαντήσεις, με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τις εξής:

«Όχι ευτυχώς. Ευτυχώς δηλαδή που μένουμε ψηλά και δεν πάθαμε και μεις ό,τι και οι άλλοι, που ‘μπαίναν στις αυλές τους και πέρναν μέχρι και τα απλωμένα ρούχα και παπούτσια. Είχαμε πολλά τέτοια στο χωριό.» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Όχι. Με γυρέψανε κάνα δυό άτομα δουλειά, αλλά δεν ήταν της ειδικότητάς μου. Όχι, δεν έχω έρθει σε επαφή με αυτούς.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Σε μικρό βαθμό ναι. Δηλαδή να μου κάνουν π.χ. κάποιες ερωτήσεις, όχι να κάνω παρέα. Μια φορά για παράδειγμα ήμουνα στην εφορία και είχε χρειαστεί κάποιος τη βοήθειά μου να του μεταφράσω, έμεινα και τον βοήθησα. Δεν έχω θέμα να βοηθήσω. Σε άμεση επαφή δεν έχω έρθει, αλλά δεν θα με πείραζε.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Επαφή είχα στην αρχή. Περνούσαν, τους φώναζα μέσα στην αυλή, τους έδινα ό,τι είχα, αν είχαν παιδάκια τους έδινα λίγο γάλα, κάνα παιχνιδι στα παιδιά, κάνα ρούχο, αλλά δεν ξέρουν και τη γλώσσα, ούτε αγγλικά που ξέρω λίγα και γω. Ό,τι μπορείς να συνεννοηθείς έτσι λίγο με τα χέρια και τέτοια, όχι πολλά πράγματα. Έχω τύχει σε σημεία, όπως νοσοκομείο, να είναι τέτοιοι άνθρωποι δίπλα μου και να πιάσω κουβέντα. Την περασμένη φορά που είχα πάει στο νοσοκομείο με τον άντρα μου και περιμέναμε έπιασα με μια κοπέλα που ήταν δίπλα συζήτηση, είχε τέσσερα παιδάκια, μου έδειχνε φωτογραφίες, μου έλεγε για τη ζωή τους εκεί, τη ρωτούσα και γω, την είπα και για τη δική μου οικογένεια, ενδιαφέρθηκε και αυτή να δει φωτογραφίες, πώς είμαστε και πώς ζούμε και τις τα έδειξα. Αλλά χάνεσαι... δεν ξέρεις πού να τον ξαναβρείς αυτόν τον άνθρωπο. Είδα μια κοπέλα που ήταν ίσως και μορφωμένη απ’ ό,τι μου είπε και αυτή. Αλλά να σου πω κάτι; Δεν ξέρεις και αν μπορείς να τους εμπιστευτείς, πώς μας βλέπουν που ζούμε έτσι όπως ζούμε. Και το βλέπω πως μας κοιτούν με μισό μάτι κάπως... Χώρια το άλλο... εμείς έχουμε χορωδία στο χωριό

μας και κάναμε πρόβα μια μέρα και ήρθαν 3 κοπέλες έτσι χαρούμενες, χαμογελαστές. Μας είδαν, μπήκαν μέσα, μας χειροκροτήσαν, το χαρήκαμε, τις κεράσαμε, όλα όμορφα κι όλα ωραία. Μόλις φύγανε καταλάβαμε ότι είχαν κλέψει τα γυαλιά του αγοριού που έπαιζε το αρμόνιο. Τα έψαχνε το παιδί και θυμήθηκα πως είχα δει την κοπέλα απέναντι να φοράει τα γυαλιά, τα έβλεπε κιόλας στο κινητό της, αλλά εγώ νόμιζα πως ήταν δικά της. Και τα έβαλε στο κεφάλι και έφυγε! Εμείς τις αφήσαμε να μπου, τις κεράσαμε και αυτές πήραν τα γυαλιά του παιδιού! Μ' αυτά τα πράγματα τρελαίνεσαι! Δεν μπορείς να τους εμπιστευτείς! Πού να τους βάλεις και μεσ' το σπίτι σου; Να μου πεις δεν είναι όλοι ίδιοι... πού να βρεις και ποιος είναι καλός;» (Σ.10 – Π.Κ.)

Στην ερώτηση «Ποια η άποψή σας για τους φορείς που συνεργάζονται με τους πρόσφυγες;», οι απαντήσεις που συγκεντρώθηκαν φαίνεται να χωρίζονται προς δύο πλευρές. Από τη μια πλευρά, οι απαντήσεις στρέφονται στις θετικές συνέπειες αυτής της συνεργασίας, ενώ οι απαντήσεις της άλλης μερίδας αιτιολογούν την άποψή τους υπογραμμίζοντας διαφορετικά σημεία. Αναλυτικότερα:

«Οι Μ.Κ.Ο. θέλουν να υπάρχουν (οι πρόσφυγες) για να έχουν δουλειά. Για τα συμφέροντά τους και μόνο, γιατί έχει μάσα η δουλειά, παίρνουν 3-4 χιλιάδικα. Οι περισσότεροι άνθρωποι, είναι μια επιχείρηση μεγάλη, 'κονομάν. Δηλαδή κοιτάν μόνο τα λεφτά και οι χωριανοί υποφέρουν. Πρώτα πρώτα, ο κόσμος δεν αγοράζει οικόπεδα και σπίτια, αλλά και ο ντόπιος κόσμος έχει φύγει γιατί φοβάται [...] Πάντως τον κόσμο τον προσέχουν, και τον κόσμο που έρχεται αμέσως τον τακτοποιούν για να μην παίρνει χαμπάρι ο κόσμος και δεν σ' αφήνουν να πειράξεις κανέναν. Και ρούχα και φαγητά... απ' όλα έχουν... άμα δεν έχουν και καλό φαγητό δεν τρώνε. Και για μπάνιο τους πάνε. Και μπαίνουν με τα ρούχα οι γυναίκες και δεν μπορείς να τους πεις τίποτα.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Οι Μ.Κ.Ο. τους έχουνε φανατίσει και τους έχουν κάνει να νομίζουνε ότι εκείνοι είναι και κανένας άλλος... και στην αρχή δηλαδή να έρθουν ήρεμοι, τους λένε τί να κάνουν, πώς να το κάνουν ακριβώς ώστε να γίνουνε... εχθροί μας; να πω... ώστε να έρθουν σε αντίθεση με μας. Δηλαδή στην αρχή που δεν υπήρχαν τόσες πολλές Μ.Κ.Ο., και ήταν Σύριοι οι περισσότεροι, από τον πόλεμο φοβισμένοι άνθρωποι, δεν είχαμε προβλήματα περισσότερα, δηλαδή πέρα από αυτά που είπα [...] Τώρα δηλαδή με τόσες Μ.Κ.Ο. που έχουν έρθει, με τόσα δικαιώματα που τους έχουν δώσει, γιατί τους λένε μόνο τα δικαιώματά τους, δεν τους λένε και τις υποχρεώσεις τους, πιστεύουν ότι δεν έχουν υποχρεώσεις στον τόπο αυτό...» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Οι Μ.Κ.Ο. τους φροντίζουν. Τα κανονίζουν έτσι που τίποτα δεν τους λείπει. Και όχι μόνο αυτό, ξέρουν όλα τα παραθυράκια του νόμου και πάντα κανείς δεν μπορεί να τους πειράξει. Πάντα τους δικαιολογούν και παίρνουν το μέρος τους... όλα τα δοκιμάσαμε, τι τους πήραμε με το καλό, τι με το άσχημο... Για δοκίμασε να πεις κάτι σε κάποιον! Αμέσως τους τηλεφωνούν και έρχονται αυτοί και μπλέκεις. Δεν είναι όμως αυτή κατάσταση, δεν γίνεται να δικαιολογούν τα αδικαιολόγητα! Αν με ρωτάς κιόλας, εγώ πιστεύω ότι και για τις φωτιές που βάζουν, οι Μ.Κ.Ο. ευθύνονται. Ποιος θα δώσει το χωράφι του; Έτσι, βάζοντας φωτιές, αδειάζουν και τα χωράφια και ξεφυτρώνονται όλο και περισσότερες σκηνές. Έτσι όπως πάει, σε λίγο θα μπουν για τα καλά στο χωριό μας.» (Σ.3 – Σ.Δ.)

«Πολλές φωτιές που έχουνε μπει ακούγεται ότι έχουν προκληθεί από Μ.Κ.Ο.. Δηλαδή, πριν από 3 χρόνια που είχαν γίνει οι διαδηλώσεις, με το που γυρίσαμε ακούγαμε από το μεσημέρι μέχρι το βράδυ πυροσβεστικά να ανεβοκατεβαίνουν διότι μαθεύτηκε ότι οι Μ.Κ.Ο. είχαν πει στους μετανάστες ότι θέλουμε να τους πετάξουμε στη θάλασσα και τους πείσαν να ξεκινήσουν διαμαρτυρίες και να καίνε τα πάντα στο πέρασμά τους. Νομίζω πως κήκε πάνω από το μισό στρατόπεδο τότε. Πολλά γίνονται με την ανοχή των Μ.Κ.Ο.. Θεωρώ ότι υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι εκεί που πιστεύουν πραγματικά αυτό που κάνουνε, αλλά νομίζω πως έχουν πλανηθεί και οι ίδιοι διότι νομίζω πως γίνεται κατά κάποιον τρόπο ξέπλυμα χρήματος. Δίνουν πάρα πολλά χρήματα, έχουν πάρει πάρα πολλά ακίνητα και δεν καταλαβαίνω και τον λόγο, διότι κάποια στιγμή αυτή η κατάσταση θα αλλάξει [...] Και από πίσω υπάρχει πολύ καλή χρηματοδότηση, χωρίς να ξέρει κανείς ποιος τους χρηματοδοτεί. Αλλά παρ' όλα αυτά θεωρώ πως υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που έχουν βοηθήσει. Για παράδειγμα, φέτος το καλοκαίρι βλέπω ότι έχουν ανοίξει κάποια κέντρα που πραγματικά κάνουν δράσεις για όλους αυτούς τους ανθρώπους, να τους ενημερώσουν, να τους βοηθήσουν να μάθουν κάποιο μουσικό όργανο, αγγλικά, υπολογιστές, οτιδήποτε μπορείς να φανταστείς. Αυτά θεωρώ ότι είναι καθαρά αφιλοκερδώς και ναι, πιστεύω στον εθελοντισμό αλλά όχι πια στις Μ.Κ.Ο.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Οι περισσότεροι δεν τους θέλουν εδώ. Όμως επειδή το νόμισμα έχει 2 όψεις, θα έλεγα ότι χωρίς εκείνους ίσως είχαμε βιώσει μια χειρότερη κατάσταση. Γιατί τους δίνουν και κάποιες παροχές. Φυσικά κυκλοφορεί και πολύ χρήμα που δεν ξέρουμε από πού έρχεται και πώς, το μαύρο χρήμα. Έχουν πέσει πολλά χρήματα στο χωριό. Αλλά επειδή τυχαίνει να δουλεύει η κόρη μου σε μια από αυτές τις Μ.Κ.Ο., μου λέει ότι δίνονται αρκετές παροχές και προσπαθούν μέσω της παιδείας να τους βγάλουν αυτό το βάρβαρο που κουβαλούν. Να διοχετεύσουν αλλού αυτήν την

αρνητική ενέργεια. Στην τέχνη, τη ζωγραφική, στο να μάθουν μια ξένη γλώσσα, στη μουσική ώστε να γίνουν και αυτοί καλύτεροι, πιο πολιτισμένοι άνθρωποι.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Στην ερώτηση «Συναναστρέφεστε με άτομα άλλης εθνικότητας;/ Τα παιδιά σας κάνουν παρέα με άτομα άλλης εθνικότητας;», η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, με εξαίρεση ένα μόνο άτομο, φαίνεται να απάντησε θετικά. Πιο χαρακτηριστικές απαντήσεις είναι οι εξής:

«Έχω φίλους Αλβανούς και Βουλγάρους. Ο γιός μου είχε συμμαθητές Αλβανούς και με τους γονείς τους μια χαρά, πολύ ωραία. Τα παιδιά τέλεια και με τα παιδιά μου ήταν πολύ καλοί. Και ήταν και οικογενειάρχες αυτοί οι άνθρωποι. Και η κοινωνία τους αγαπούσε. Δεν δημιούργησαν ποτέ πρόβλημα. Με αυτούς μπορείς να συναναστραφείς ενώ με αυτούς (πρόσφυγες/μετανάστες)... τί να πεις; Ενώ αυτοί έχουν έρθει για άλλο πράγμα εδώ, ούτε για να δουλέψουνε... είπαμε ήρθαν εδώ για να φύγουν έξω.» (Σ.14 – Σ.Α.)

«Η κόρη μου είχε κατά περιόδους κάποιους γνωστούς/ συμμαθητές, είχε δηλαδή επαφές λόγω σχολείου με άτομα κυρίως Αλβανικής, Βουλγαρικής καταγωγής. Εγώ ποτέ, καμία σχέση. Δεν θέλω δηλαδή. Πάντως η κόρη μου δεν είχε ποτέ κάποιο πρόβλημα. Πιστεύω δε φταίει η εθνικότητα για να σου δημιουργήσει κάποιος πρόβλημα, φταίει ο χαρακτήρας. Τώρα να 'ναι κάποιος Αλβανός και να πω με πείραξε γιατί είναι Αλβανός, είναι πολύ ακραίο, πολύ ρατσιστικό. Είναι θέμα χαρακτήρα. Ούτε πως αυτοί οι άνθρωποι, οι 20 χιλιάδες που είναι εδώ είναι όλοι κακοί άνθρωποι.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Με τους Αλβανούς ναι, ναι είναι νοικοκύρηδες. Αυτοί πια είναι ένα με μας, ενσωματώθηκαν με μας κι ούτε πρόκειται να φύγουν, είναι πάρα πολύ καλοί.» (Σ.9 – Α.Π.)

«Ε πώς δεν συναναστρεφόμαστε. Η κόρη μου έκανε κολλητή παρέα με παιδιά αλβανικής καταγωγής. Όλα τα παιδιά ίδια είναι, τί σημασία έχει η εθνικότητα; Και γω με τους γονείς αυτών των παιδιών δεν είχα ποτέ κανένα πρόβλημα!» (Σ.15 – Σ.Α.)

Τέλος, σχετικά με το ερώτημα «Θα προσλαμβάνατε κάποιον πρόσφυγα π.χ. στις αγροτικές δουλειές;», πάλι φαίνεται να δίστανται οι απόψεις, με πιο χαρακτηριστικές τις εξής:

«Όχι δε θα προσλάμβανα κανέναν τους! Δεν μ' αρέσει η φάτσα τους! Χώρια που αυτοί απ' όσο ξέρω πληρώνονται εδώ και δεν ζητούν να δουλέψουν... Τόσα λεφτά παίρνουν, τί ανάγκη έχουν; Δεν έχω ακούσει κανέναν να ζητά λεφτά, αλλά και να ζητούσαν, όχι δεν θα τους έπαιρνα στη δουλειά.» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Γιατί να μην πάρω; Και ξένους πήρα να μου καθαρίσεν το σπίτι... και Αλβανίδα και Ρουμάνια... Αλλά όχι απ' το δρόμο δεν παίρνω άνθρωπο δεν παίρνω εγώ. Άμα δεν ξέρ'ς να 'χει σπίτι ο άλλος, να του πείς έλα να μου καθαρίσ'ς το σπίτι', να σ' δώσω δυό μεροκάματα... πού τον ξέρω γω αυτόν; Χωρίς να 'χει σπιτ'... φοβάσαι. Πολλά συμβαίνουν, εγκληματικότητα υπάρχει, και αρρώστιες υπάρχουν... Όχι. Να 'χει σπιτ' εδώ, να τον πάρω.» (Σ.4 – Α.Κ.)

«Όχι. Προτιμώ να προσλάβω έναν άνθρωπο που είναι Έλληνας, που έχει οικογένεια εδώ, που ζει από τότε που γεννήθηκε εδώ πέρα και προσπαθεί να μεγαλώσει την οικογένεια και τα παιδιά του, παρά να προσλάβω έναν άνθρωπο ο οποίος είναι άλλης εθνικότητας. Όχι, δεν θα το έκανα ποτέ.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Ναι. Αν μου κάνει για τη δουλειά, θα τον πάρω. Ένας πιο κάτω, έχει 2 από αυτούς. Και είναι πολύ καλοί, ειδικά ο ένας ήταν πάρα πολύ καλός, πολύ ενημερωμένος πάνω στη δουλειά.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Όχι. Έχει δηλαδή γραφειοκρατία. Πώς να τους προσλάβεις; Έχουν ΙΚΑ; Έχουν χαρτιά; Βλέπω πάντως κάθε μέρα κάτι βανάκια που έρχονται και τους παίρνουν για δουλειά, δεν ξέρω πού και ποιος (τους έχει προσλάβει) και ούτε με νοιάζει για να είμαι ειλικρινής.» (Σ.7 – Β.Σ.)

«Αν μου δινόταν αυτή η δυνατότητα, ίσως ναι. Γιατί και τώρα Αλβανό δεν παίρνουμε να μας κάνει δουλειές; Αφού οι Έλληνες δεν θέλουν να εργαστούν. Δεν είναι για τις αγροτικές εργασίες. Εδώ πάμε στην Τουρκία και ψωνίζουμε, εκεί θα δείξουμε τον πατριωτισμό μας;» (Σ.13 – Δ.Β.)

-Τέλος, ο τέταρτος άξονας στοχεύει να μελετήσει τις απόψεις των συμμετεχόντων σχετικά με την ενδεχόμενη μόνιμη αποκατάσταση και ενσωμάτωση του ξένου πληθυσμού, ενώ ζητούμενο είναι να γίνει κατανοητό αν οι απόψεις που διατυπώνονται αφορούν καθαρά τη συγκεκριμένη γενιά προσφύγων/ μεταναστών ή και τις επόμενες.

Στην ερώτηση «Θα πηγαίνατε να ψωνίσετε από το μαγαζί κάποιου πρόσφυγα;», μόνο τρία άτομα απάντησαν αρνητικά, δηλώνοντας:

«Όχι δεν θα πήγαινα γιατί σιχαίνομαι, δεν θέλω. Δεν είναι καθαροί, τρώνε εκεί που κάνουν την ανάγκη τους, κάθε μέρα στα νοσοκομεία τρέχεν... Δεν θέλω καμιά επαφή μαζί τους!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Όχι. Προτιμώ να στηρίζω την τοπική κοινωνία. Άμα δεν κοιτάζω τον τόπο μου, ποιος θα τον κοιτάξει;» (Σ.3 – Σ.Δ.)

«Προτιμώ τα χρήματα που πληρώνομαι από την Ελλάδα να τα ξαναδίνω στην Ελλάδα. Γιατί οι περισσότεροι, και οι Αλβανοί, δούλευαν εδώ πέρα, μάζευαν τα χρήματα που έβγαζαν εδώ πέρα και έχουν κάνει βίλες και έχουν αμάξια τεράστια εκεί πέρα στην Αλβανία. Κάποτε είχαμε τεράστιο πρόβλημα με αυτό, δηλαδή με τον προϋπολογισμό της χώρας, γιατί πολλά χρήματα από την Ελλάδα φεύγανε στην Αλβανία, στη Ρουμανία, τη Βουλγαρία και εκεί κάνανε πολλά. Προτιμώ τα χρήματα που παίρνω εδώ, γιατί πληρώνομαι από Έλληνα, να υποστηρίζω την τοπική κοινωνία και να μένουν εδώ τα χρήματα.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

Από την άλλη, πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα της πλειοψηφίας αποτελούν τα εξής:

«Ναι θα πήγαινα, δεν θα είχα πρόβλημα. Αν ήταν μια επιχείρηση η οποία πλήρωνε στο κράτος μου εφορία και ήταν στους νόμους εντάξει, γιατί να μην την υποστηρίξω;» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Εξαρτάται από το τί μαγαζί θα ήταν και το τί ανάγκη είχε σαν άνθρωπος. Αν ήταν ένας ο οποίος είχε ήδη αρκετά χρήματα και ήξερα ότι κάποιος άλλος είχε το ίδιο προϊόν, αλλά είχε περισσότερη ανάγκη, θα πήγαινα στον άλλο. Άσχετα με την εθνικότητα δηλαδή, κοιτάω τί μου παρέχει, σε τί τιμή και την ανάγκη που έχει ο ίδιος ο άνθρωπος. Η εθνικότητα δεν με απασχολεί καθόλου. Οπότε ναι, μπορεί να πήγαινα.» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Ναι. Αν ήταν σωστός επαγγελματίας και είχε καλές τιμές θα πήγαινα.» (Σ.15 – Μ.Ε.)

Σχετικά με το ερώτημα «Θα φιλοξενούσατε στο σπίτι σας, έστω και προσωρινά, κάποιον πρόσφυγα;», παρατηρείται ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων τάσσεται κατά, με πιο χαρακτηριστικές αιτιολογήσεις τις εξής:

«Όχι, όχι! Φοβάμαι! Απ' αυτά που κάνουν μέσα στο χωριό μόλις πατήσαν τα πόδια τους, να πηδούν μέσα στ' αυλές, να σφάζεν, να κάνουν... ούτε τα σκυλιά δεν αφήσαν κάτω στους μπαξέδες! Όχι! Φοβάμαι!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Άπαπα! Όχι δεν το θέλω! Πρώτα απ' όλα φοβάμαι τ'ς ασθένειες π' έχουν. Εμείς έχουμε άλλη τακτική. Εμείς είμαστε πιο καθαροί. Αυτοί είναι... βρομιάρ'δες είναι. Γι' αυτό δεν τ'ς θέλω. Αν ήταν καθαρός θα τον έπαιρνα, αλλά είναι γαζιάρης (βρομιάρης) έτσι όπως τον βλέπω. Δεν είναι σαν εμάς. Εμείς κάθε μέρα κάνουμε μπάνιο. Αλλά να 'ταν μόνο αυτό... γυρνούν έξω με μαχαίρια. Μπορείς να βάλεις αυτά τα άτομα στο σπίτι σ'; Πώς να κοιμηθείς; Μπορεί να σε σκοτώσεν! Έχουμε ακούσει τόσα πολλά... φοβόμαστε!» (Σ.2 – Μ.Χ.)

Από την άλλη πλευρά, όσοι απάντησαν θετικά (3/15) τοποθετήθηκαν ως εξής:

«Θα φιλοξενούσα. Βέβαια δε θα επέλεγα το οτιδήποτε. Άμα ήξερα δηλαδή κάποιο άτομο, να το βλέπεις δηλαδή κάθε μέρα και κατά κάποιον τρόπο να έχεις δεθεί, έστω και ελάχιστα, να δεν θα είχα θέμα. Δεν ξέρω πάντως κατά πόσο θα φιλοξενούσα άνδρα, γυναίκα πάντως σίγουρα.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Θα φιλοξενούσα μόνο αν ήταν κάποιο παιδάκι, το οποίο θα ήταν για πολύ προσωρινά, δηλαδή για κάποιο βράδυ, αν για παράδειγμα είχε χάσει τους γονείς του. Μόνο σε αυτήν την περίπτωση. Γιατί υπάρχει η αθωότητα του μικρού παιδιού, η οποία δεν του βάζει στο μυαλό κακές σκέψεις. Γιατί όταν ο άνθρωπος βρίσκεται σε άθλιες συνθήκες και σε πείνα, θα κάνει ό,τι μπορεί για να επιβιώσει. [...] Ένα μικρό παιδάκι που είναι απροστάτευτο, έχει αυτήν την αθωότητα και δε θα μπει στη διαδικασία να πράξει άσχημα.» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Ναι, γιατί όχι; Δεν έχω τέτοια κολλήματα. Ούτε σκέφτομαι αρρώστιες ούτε τίποτα. Σαφώς και υπάρχει μια ανησυχία, αλλά όταν έρχονται εδώ, υπάρχουν οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα εδώ και όλοι ελέγχονται. Οπότε αν κάποιος έχει κάποια σοβαρή ασθένεια δε νομίζω ότι θα τον αφήσουν έτσι. Αν υπήρχε κάτι, αυτή τη στιγμή θα υπήρχε πανδημία.» (Σ.14 – Σ.Α.)

Στο ερώτημα «Πώς θα σας φαινόταν τα προσφυγόπουλα να εντάσσονταν στα σχολεία της κοινότητας;», όσα άτομα έδωσαν αρνητική απάντηση (3/15), εστίασαν κυρίως στα εξής σημεία:

«Όχι, όχι δεν θα ήθελα αυτό το πράγμα. Γιατί δεν είναι τα παιδιά σαν τα δικά μας, βλέπ'ς είν' βρόμικα και φοβάσαι μήπως μεταδώσουν καμιά αρρώστια στα παιδιά μέσα... Όταν ζουν μεσ' τα χωράφια, άπλυτα, κάνουν την ανάγκη τους και εκεί πετάν τα ρούχα, τα σκουπίδια, πετάν το άλλο και έχουν ανθρώπους που μαζεύουν συνέχεια για αυτούς εκεί πέρα... δεν έχουν καθαρή υγιεινή. Φοβάσαι μήπως έχουν κάποιο μικρόβιο και πάθ' και ο άλλος κατ'. Όλα φταίνει. ΌΛΑ! Αλλά το πρώτο είναι η υγιεινή!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Όχι δεν θέλω γιατί άλλη φυλή είν' αυτοί και άλλη εμείς. Είναι θέμα κουλτούρας. Βέβαια αργότερα πιστεύω θα μάθουν τη γλώσσα, θα κάνουν παρέα με τα δικά μας μωρά... Αλλά όχι δεν θέλω να μπουν στα σχολεία μας. Έτσι που ζουν θα κουβαλούν και αρρώστιες.» (Σ.2 – Μ.Χ.)

Αντιθέτως, από όσους τάχθηκαν υπέρ της κοινής διδασκαλίας των παιδιών, τα παρακάτω αποσπάσματα είναι τα πιο χαρακτηριστικά:

«Τί με πειράζει το ξένο μωρό; Ας πάει! Αφού ήρθε που ήρθε ταλαιπωρημένο, ας πάει σ' ένα σχολείο. Σ' όλον τον κόσμο έτσ' είναι... τα μωρά παγαίνουν στα σχολεία. Αρκεί να κάνουν τα εμβόλια, γιατί έχω ακούσει πως έχουν και ασθένειες. Δεν έχει σημασία αν είσαι Έλληνας ή ξένος,

πρέπει να υπάρχει έλεγχος σ' αυτά τα πράγματα. Ας κάνει εμβόλια και ας πάει. Δεν μπορεί επειδή ήρθ' ο πατέρας τ', να τιμωρείς το μωρό.» (Σ.4 – Α.Κ.)

«Για μένα, πρέπει πρώτα να μείνουν κάποια χρόνια εδώ, να αποκτήσουν τις συνήθειες, την κουλτούρα και τον τρόπο ζωής της Ελλάδας και μετά να μπουνε. Γιατί ούτε αυτά πιστεύω θα μπορέσουν να εγκλιματιστούν με το που θα μπουν μέσα στα ελληνικά σχολεία. Καταρχήν πρέπει να μάθουν τη γλώσσα. Πρέπει να μάθουν τον τρόπο που διδάσκεται εδώ πέρα ό,τι διδάσκεται. Πιστεύω ότι πρώτα πρέπει να ενσωματωθούν και μετά να έρθουν στα ελληνικά σχολεία. Δεν έχω πρόβλημα με την επόμενη γενιά. Με αυτή τη γενιά θα είχα πρόβλημα αν έμπαιναν στα σχολεία. Γιατί δεν θα ξέρουν τίποτα. Ούτε τί διδάσκονται δεν θα ξέρουνε. Για παράδειγμα, πες ότι σε ένα προσφυγόπουλο μαθαίνεις ιστορία. Τί θα του μάθεις; Τη μικρασιατική καταστροφή; Τί τον νοιάζει; Θα αναγκαστείς δηλαδή να βάλεις περισσότερη ξένη ιστορία μέσα στα βιβλία, που αυτό σημαίνει ή ότι θα προσθέσεις σελίδες ή θα βγάλεις ιστορία της Ελλάδας. Θα τους μάθεις θρησκευτικά; Αφού η περισσότερη ύλη αφορά τον Χριστιανισμό. Τί θα κάνεις λοιπόν; Ή θα βάλεις περισσότερα πράγματα που λένε για τον Αλλάχ ή θα βγάλεις πράγματα του Χριστιανισμού από κει μέσα. Για ποιο λόγο; Θεωρώ ότι με το να μπουν νέα πράγματα στα βιβλία, θα αφαιρεθούν πράγματα της δικής μας ιστορίας, μιλάμε δηλαδή για παραποίηση.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Τα παιδιά νομίζω παντού είναι όλα ίδια. Με τα ίδια πράγματα χαίρονται και γελούν ,με τα ίδια πράγματα κλαίνε. Δεν έχουν πονηριές. Είναι αυτοί που τα πορώνουν μεγαλώνοντας. Τα μωρά δεν φταίνε σε τίποτα [...] Εμείς οι Έλληνες είμαστε καλός λαός, καλοί άνθρωποι. Λυπόμαστε. Έχουμε περάσει ξενιτιά, διωγμό... είναι μέσα στο DNA μας... λυπόμαστε, αγαπάμε. Η θρησκεία μας έχει διδάξει αγάπη. Είμαστε ζεστοί άνθρωποι. Εγώ πιστεύω ότι είμαστε άλλοι άνθρωποι εμείς, ότι έχουμε διδαχτεί άλλα πράγματα από τις μανάδες μας και από τη θρησκεία μας. Αυτοί οι άνθρωποι δεν τα έχουν αυτά. Έχουν διδαχτεί άλλα πράγματα. Αλλά τα μωρά, σαν μωρά είναι όλα ίδια. Τα παιδιά πριν τα πονηρέψουν είσαι σαν όλα τα άλλα παιδιά του κόσμου. Οι μεγάλοι τα δημιουργούν αυτά. Και για τα μωρά θα ήταν κρίμα, γιατί να μην είναι μαζί με τα δικά μας; Αλλά δεν ξέρω τί θα δημιουργηθεί μ' αυτήν την επαφή.» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Εγώ δεν θα είχα κανένα πρόβλημα να μπουνε. Ωστόσο θεωρώ ότι η τοπική κοινωνία δεν είναι έτοιμη. Γενικότερα δηλαδή, ποτέ δεν ήταν εύκολο για παιδί από άλλη χώρα να προσαρμοστεί εύκολα εδώ. Τα παιδιά δηλαδή δεν μαθαίνουν από το σπίτι τους να είναι ανοιχτά σε κάτι διαφορετικό [...] Θεωρώ ότι η αλληλεπίδραση έχει να μάθει και στους δύο πάρα πολλά.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Υπό την προϋπόθεση ότι είναι εμβολιασμένα και καθαρά και προσέχαν τί φοράνε, και γιατί όχι. Όπως εμείς πάμε και κάνουμε τα εμβόλια μας γιατί είμαστε υποχρεωμένοι και πάμε ευπρεπέστατα στο σχολείο και καθαροί, έτσι και αυτοί. Για να μην μεταδοθούν ασθένειες μεταξύ των παιδιών. Εννοείται πως πρέπει να μορφωθούν εφόσον θα ζουν εδώ μόνιμα, πρέπει να μάθουν την κουλτούρα, τη γλώσσα, να πάρουν γνώσεις ώστε μετέπειτα να αφομοιωθούν πλήρως και να πιάσουν και μια δουλειά, οπότε σίγουρα, απλά με κάποιες προϋποθέσεις.» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Ήδη εντάσσονται. Απλά δεν μπορούν τα προσφυγόπουλα να μπουν με αυτές τις συνθήκες στα σχολεία, επειδή δεν ξέρουν τη γλώσσα. Δεν μπορεί ένα τέτοιο παιδί να ενταχθεί άμεσα και να διδαχθεί γλώσσα και ιστορία... θα πρέπει πρώτα να μπει στην τάξη υποδοχής, να μάθει τη γλώσσα, να μπορεί να τη διαχειριστεί ώστε να μπορεί να διδαχθεί. Σε κάποια βέβαια μαθήματα που η γλώσσα είναι κοινή, όπως η μουσική, θα μπορούσε. Και μάλιστα τα Ελληνάκια, έχουν να διδαχθούν πολλά από τα προσφυγάκια. Γιατί το ζήσαμε ήδη στο σχολείο μας. Είχαμε μια πολύ ωραία εμπειρία. Εμπειρία ζωής θα έλεγα. Πήραν ένα πολύ ωραίο μάθημα τα δικά μας παιδιά.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Τέλος, στο ερώτημα «Πώς θα σας φαινόταν η μόνιμη εγκατάσταση των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο με αντάλλαγμα την παροχή επιδομάτων στον γηγενή πληθυσμό;» οι πιο χαρακτηριστικές απαντήσεις είναι οι παρακάτω:

«Όχι, όχι! Δεν θέλω τέτοια πράγματα! Να παίρνω επιδόματα δεν χρειάζομαι! Να φύγουν! Γιατί δεν ανοίγουν τα σύνορα να φύγουν; Αφού και αυτοί να φύγουν θέλουν! Τί επιδόματα; Εδώ δεν κάνει κανείς τίποτα, ούτε για τις ζημιές δεν πήραμε δραχμή! [...] Ας τους στείλουν και αλλού τουλάχιστον! Τί τους στείλαν όλους στη Μόρια; Πιο πολλοί και από μας είναι!... Όχι, όχι... Δεν χρειάζομαι κανένα επίδομα!» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Όχι δε θέλω. Δε θέλω γιατί δεν έχει υποδομές. Πρέπει να φτιάξεν σωστό χωριό που χρειάζονται αυτοί οι άνθρωποι. Δεν μπορεί να κοιμάται αυτός στα δέντρα και εκεί να κάνει την ανάγκη του... Τώρα ο κόσμος είναι γεμάτος ελιές κι άμα κάνεν την ανάγκη τους στα κτήματα, ούτε ελιά δεν θα μαζέψ' κανείς. Πρέπει να κάνουν σωστά πράγματα... αυτά δεν είναι σωστά. Και αυτοί υποφέρουν, και το χωριό. Πρέπ' να τ'ς κάνεν σωστή μονάδα. [...] Τώρα για το επίδομα... γιατί να παίρνουμε επίδομα; Αφού τ'ς αποζημιώνεν τη γη ντουν για τ'ς ζημιές. Όλα τα πληρώσαν άκουσα. Μέχρι και τα δίχτυα. Να προχτές άκουσα ότι κλέψαν κάτι κατσίκια, κάτι πάπιες και ένα γουρούν' και νευρίασα... πήραν αυτοί γουρούν'; Ότι κάνεν ψεύτικες δηλώσεις... κάνεν για να

πάρειν λεφτά. Κάνειν και ζημιές (οι πρόσφυγες), αλλά όχι και όσα λέν... καμιά κατσίκια, κάνα μπαξέ... μπαίνεν μεσ' το περ'βόλ' σαν να 'ναι δικά τ'ς, αλλά δεν κάνεν τόσα όσα λέν'.» (Σ.4 – Α.Κ.)

«Τι να πω... Αναλόγως... Θα δεχόμεν αν ήταν λιγότεροι από μας, όχι όπως τώρα... να κάνουν καμιά εξέγερση και να μας διώξουν από τα σπίτια μας. Αναλόγως. Πρώτα πρώτα, αυτοί οι άνθρωποι δεν κάνουν για δουλειά, δεν είναι μαθημένοι να δουλεύουν. Είναι μαθημένοι να κάθονται, ραχάτ' που λέμε, και να κάνουν παιδιά μόνο. Ύστερα, η θρησκεία τους δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στο Χριστιανισμό απότομα. Είμαστε δηλαδή διαφορετικά άτομα... Προσωπικά θα το δεχόμεν αν ήταν 5-6 οικογένειες, όπως οι Αλβανοί, σωστά άτομα που να ελέγχονται. Να είναι δηλαδή εργατικοί, οικογενειάρχες και όχι να κάνουν όπως αυτοί που κλέβουν. Όχι δηλαδή να είμαστε μειονότητα εμείς και να αλλοιωθούμε, να εξαφανιστούμε. Ήδη από το φόβο, έχει φύγει ο κόσμος. Δεν μπορεί όλοι αυτοί να έρθουν μέσα στη Μόρια. Να μοιραστούν στα χωριά.» (Σ.6 – Δ.Χ.)

«Δε χρειαζόμεστε επιδόματα. Το θέμα είναι ότι είναι πάρα πολλοί. Τις προάλλες έλεγε η τηλεόραση μόνο αυτό το μήνα έφτασαν στο νησί 2-3 χιλιάδες. Ας τους μοιράσουν και αλλού. Και εμείς φοβόμεστε και αυτοί δε χωράνε εκεί μέσα. Υποφέρουν δηλαδή και οι δύο πλευρές. Έτσι και αλλιώς και εκείνοι να φύγουν θέλουν.» (Σ.8 – Θ.Μ.)

«Δε θα ήθελα να πουλήσω τον εαυτό μου. Πρέπει να χάσω δηλαδή την ηθική μου, τον αυτοσεβασμό μου και να λέω ας έρθεν αυτοί να μας κλέβουν να μας κάνεν αρκεί να τα 'κονομώ εγώ. Άμα γίνουμε έτσι, θα γίνουμε σαν αυτούς νομίζω. Θα αλλάξει και μας η νοοτροπία ας αν γίνει κάτι τέτοιο, θα σκεφτόμαστε διαφορετικά... όπως σκέφτονται και μερικοί που 'κονομούν. Αυτοί που έχουν κονομήσει από αυτήν την κατάσταση. Τώρα το να μας απαλλάξουν από μερικά πράγματα σαν κράτος, δεδομένης της κατάστασης που ζούμε, δηλαδή από εφορίες να μας χαριστούν μερικά πράγματα σε μας που υποφέρουμε, θεωρώ πως ναι, θα έπρεπε να το κάνουν. Αλλά όχι σαν αντάλλαγμα, να με πληρώσουν εμένα για να τους δεχτώ. Αλλά για το ηθικό, για αυτό που ζω αυτή τη στιγμή. Το να με απαλλάξουν από κάποια πράγματα, αυτό θα το απαιτούσα. Έτσι και αλλιώς τόσα χρόνια εδώ είναι όλοι αυτοί, δεν έχει φύγει κανείς. Πρέπει ειδικά η Μόρια να απαλλαχτεί από πολλά πράγματα γιατί έχουμε εκτεθεί παγκοσμίως!» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Δεν το θεωρώ καθόλου σωστό. Θεωρώ κατά κάποιον τρόπο ότι έτσι είναι σαν να τους ανέχεσαι, δεν τους δέχεσαι δηλαδή συνειδητά. Από τη στιγμή που κάτι πάει να γίνει από προσωρινό μόνιμο, θεωρώ ότι συνειδητά πρέπει να το έχεις αποδεχτεί. Το να σου κλείνουν τα

μάτια για ένα μικρό χρονικό διάστημα, να σε χρηματοδοτούν δηλαδή για να αλλάξουν τη γνώμη σου δεν είναι σωστό. Αμα είναι να γίνει κάτι τέτοιο, πρέπει να γίνει σωστά. Γιατί τα λεφτά εξαφανίζονται, αλλά οι άνθρωποι είναι που μένουν.» (Σ.11 – Δ.Τ.)

«Νομίζω ότι κάποια πράγματα δεν εξαγοράζονται με το χρήμα. Γιατί άσχετα με το πόσα θα σου δώσει ο άλλος, το γεγονός ότι δεν θα νιώθεις ελεύθερος να κάνεις κάποια πράγματα που έκανες στο παρελθόν και να καταπιέζεσαι ουσιαστικά... γιατί οι ξένοι συνήθως αρνούνται να μπουν στο δικό σου τρόπο σκέψης και κουλτούρας και επιμένουν εμείς να τους ακολουθήσουμε, το οποίο ουσιαστικά δε γίνεται. Εφόσον εσύ ήρθες στον τόπο μου, εσύ πρέπει να προσαρμοστείς και όχι εγώ. Αυτό δεν γίνεται με τα χρήματα. Δεν μπορείς να το εξαγοράσεις. Νιώθεις καταπίεση. Όχι!» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Αυτό νομίζω ότι... δηλαδή θα λέγαμε «τί καλά να έρχονται εδώ για να μας δίνουν και μας επιδόματα!». Καλό ακούγεται, αλλά αν το δεχόμασταν αυτό, οι μετανάστες θα γίνονταν περισσότεροι από μας και θα αναγκάζομασταν εμείς να φύγουμε. Θεωρώ ότι αυτό είναι παιχνίδι. Δεν χρειαζόμαστε τέτοια παιχνίδια... θέλουμε τη ζωή μας έτσι όπως ήταν πριν 5 χρόνια! Να ζήσουμε ήρεμα, ειρηνικά. Αν πρέπει να δεχτεί ένα ποσοστό η Μόρια, η Λέσβος, η Ελλάδα, να το δεχτεί, αλλά να κρατήσουμε μετανάστες σύμφωνα με το ποσοστό το δικό μας. Δεν μπορεί στην Ελλάδα οι μετανάστες να είναι περισσότεροι από τον δικό μας πληθυσμό... αυτό θα γίνει σε λίγο. Σε λίγα χρόνια θα αρχίσουμε να λέμε ποιοί είναι οι Έλληνες και ποιοί οι μετανάστες. Άσε που σε λίγα χρόνια θα έχει πάντρεμα και... θα χαθεί. Θα υπάρχει και η ισλαμοποίηση... θα χαθούμε όλοι!» (Σ.14 – Σ.Α.)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, παρατηρούμε πως όσον αφορά την επίδραση των προσφύγων στην τοπική κοινωνία, κατά το πρώτο διάστημα των προσφυγικών ροών, υπήρξαν αρκετοί που συμπόνεσαν τους νεοαφιχθέντες προσφέροντας υλική βοήθεια ώστε να καλυφθούν οι άμεσες ανάγκες του πληθυσμού. Ωστόσο, αυτό το κλίμα άλλαξε μετά τον πρώτο καιρό, και οι γηγενείς μπροστά στη θέα αυτού του τεράστιου όγκου προσφυγικών/ μεταναστευτικών πληθυσμών άρχισαν να αισθάνονται πως αποτελούν μια μειονότητα στον ίδιο τους τον τόπο, της οποίας και η ελευθερία περιοριζόταν. Αυτός ο περιορισμός οφειλόταν κυρίως στην διαφορετική κουλτούρα των δύο πληθυσμιακών ομάδων, αλλά και στις παραβατικές συμπεριφορές που άρχισαν να λαμβάνουν χώρα. Όσον αφορά τον τρόπο που βλέπουν τον προσφυγικό/ μεταναστευτικό πληθυσμό πλέον, αυτό που αξίζει αρχικά να τονιστεί είναι ότι οι ντόπιοι φαίνεται να ταυτίζουν

τον προσφυγικό πληθυσμό με αυτόν των μεταναστών δηλώνοντας πως όσοι καταφτάνουν στο νησί δεν αποτελούν πρόσφυγες, αλλά οικονομικούς μετανάστες που δράττονται της ευκαιρίας και ακολουθούν το δρόμο της προσφυγιάς.

«Εντάξει... με τους ανθρώπους σαν ανθρώπους, αυτούς τους πρόσφυγες, τους Σύριους για παράδειγμα, που έχουνε πόλεμο, εννοείται ότι και μείς όταν είχαμε πόλεμο αναγκαστήκανε πολλοί από μας να ξενιτευτούμε, προς Θεού!, αλλά αυτή τη στιγμή υπάρχουν επίσημα χαρτιά ότι στη Λέσβο απάνω είναι από ή 130 ή 180 χώρες μετανάστες. Δεν και μπορεί και στις 130/180 να υπάρχει πόλεμος ούτε τίποτα! [...] Όλους τους βλέπω να επικοινωνούν με ανθρώπους στη χώρα τους και όλοι να ασχολούνται με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Δεν ξέρουν λοιπόν αυτοί που είναι έξω την κατάσταση που επικρατεί και ότι αυτή τη στιγμή τα σύνορα είναι κλειστά; Πιστεύω ότι με κάποιο τρόπο θα έχουν ενημερωθεί. Για ποιο λόγο λοιπόν μπαίνουν κάθε μέρα στα караβάκια και έρχονται; Για να ζήσουν αυτήν την κατάντια που λένε και οι ίδιοι ότι υπάρχει εδώ πέρα; Έχουν λοιπόν κέρδος.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

Πέρα από το παραπάνω, παρατηρούμε πως ελάχιστοι θεωρούν ότι η κατάσταση βελτιώνεται, γεγονός που όπως δηλώνουν ίσως οφείλεται στις εσωτερικές αλλαγές που προέκυψαν από την αλλαγή πολιτικής ηγεσίας ή στο γεγονός ότι ο προσφυγικός πληθυσμός εντάσσεται σταδιακά στην τοπική κουλτούρα. Για την πλειοψηφία πάλι του γηγενή πληθυσμού, η κατάσταση, ακόμα και μετά από 4 χρόνια, παραμένει σταθερή και κυριαρχεί ο φόβος.

«Εντάξει... δεν το κρύβουμε ότι υπάρχει και η ανασφάλεια. Περιστοιχιζόμαστε από άγνωστους ανθρώπους, που δεν γνωρίζουμε την ιδεολογία τους, από πού ήρθαν, με ποια κουλτούρα ήρθαν εδώ. Υπάρχει ένας φόβος. Άσχετα με το αν δεν έχουν ενοχλήσει.» (Σ.15 – Μ.Ε.)

Σχετικά με την επίδραση του ξένου πληθυσμού στην τοπική οικονομία, οι περισσότεροι ερωτηθέντες εστίασαν καθαρά στην αγορά προϊόντων από τους πρόσφυγες, δηλώνοντας πως η επιρροή τους στην οικονομία του χωριού διήρκησε μόνο τους πρώτους μήνες. Ωστόσο, δεν ήταν λίγοι οι οποίοι αναφέρθηκαν στην εκμετάλλευση του προσφυγικού/μεταναστευτικού πληθυσμού από τους μαγαζάτορες, αναφέροντας ταυτοχρόνως ότι τώρα πια αρκετοί ντόπιοι προχωρούν σε ψεύτικες δηλώσεις προκειμένου να αποζημιωθούν από τις Μ.Κ.Ο.. Πάντως, για την πλειοψηφία των κατοίκων, η οικονομία του χωριού έχει ζημιωθεί είτε διότι έχουν

πέσει οι αντικειμενικές αξίες των ακινήτων τους, είτε γιατί χάνουν τις περιουσίες τους από τις φωτιές που ξεσπούν.

Όσον αφορά πάλι τα συναισθήματα των ντόπιων σχετικά με το γεγονός ότι οι πρόσφυγες μπορούν να «μπαινοβγαίνουν» στο hotspot, παρατηρούμε ότι οι ερωτηθέντες προσδίδουν στην όλη κατάσταση έναν αρνητικό τόνο υποστηρίζοντας ότι αυτή η ελευθερία που έχουν οι πρόσφυγες και οι μετανάστες συνεπάγεται κυρίως ζημιές στις περιουσίες τους. Την ίδια στιγμή τονίζουν ότι αυτή η ελευθερία των ξένων πληθυσμών σημαίνει ότι οι ίδιοι πρέπει να περιοριστούν, αποφεύγοντας να κυκλοφορούν έξω τη νύχτα, τόσο από φόβο μην τους επιτεθούν οι ξένοι όσο και για να μην τους τραυματίσουν οι ίδιοι κατά λάθος στο δρόμο. Μάλιστα, δεν ήταν λίγοι όσοι τάχθηκαν υπέρ στο να υπάρχει κάποιος έλεγχος όχι μόνο με στόχο οι πρόσφυγες και μετανάστες να μην μπορούν να κυκλοφορούν έξω μετά από κάποια ώρα, αλλά και στο να υπάρχουν κυρώσεις σε περίπτωση που διαπράξουν κάποια παράβαση.

«Εμείς χάσαμε τη ζωή μας! Φοβόμαστε να αφήσουμε τα σπίτια μας μοναχά και να φύγουμε! Για να πάω κάπου πρέπει να περιμένω να γυρίσει ο άντρας μου από το καφενείο, αλλά και αυτός να περιμένει να έρθω σπίτι όταν έχω εξωτερικές δουλειές για να πάει κάπου.» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Στην καθημερινή μας ζωή επηρεαζόμαστε. Δηλαδή όταν γυρνάς το βράδυ και μέχρι πολύ αργά το βράδυ είναι πάνω – κάτω, επειδή στο δρόμο δεν έχει φώτα, είναι πολύ πιθανό να συμβεί κάποιο ατύχημα. Γιατί δεν προσέχουν. Και άμα χτυπήσεις κάποιον, αν συμβεί κάτι, εσύ φταις και θα σε πουν και ρατσιστή από πάνω, επειδή δεν τους θες και όχι επειδή είναι εκείνοι απρόσεκτοι. Επίσης γίνονται και πάρα πολλές κλεψιές, ειδικά στην αρχή, επειδή είναι ανεξέλεγκτοι. Πλέον τα ανοιχτά παράθυρα και τις πόρτες, ειδικά το βράδυ, τα έχουμε ξεχάσει. Όλα μαντρωμένα, τα πάντα κλειστά» (Σ.12 – Α.Δ.)

«Υπάρχει φόβος. Εγώ ας πούμε για παράδειγμα που μου αρέσει το περπάτημα, θα μπορούσα οποιαδήποτε στιγμή πριν το '15 να βάλω το αθλητικό και τη φόρμα και να πάω να κάνω ένα γύρο. Τώρα αυτό δεν μπορώ να το κάνω μόνη μου. Πόσο μάλλον όταν νυχτώσει.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Σχετικά με το αν τα ΜΜΕ παρουσιάζουν την κατάσταση που επικρατεί όπως έχει, όλοι οι ερωτηθέντες υποστήριξαν ότι κανείς δεν παρουσιάζει τα πράγματα όπως πρέπει. Όλοι ανέφεραν ότι κανείς δεν κάνει λόγο για τα προβλήματα που έχει το χωριό, δηλαδή τα σκουπίδια που

συσσωρεύονται κοντά στο καμπ, τις βιαιοπραγίες και τη διακίνηση που λαμβάνει χώρα εντός του hotspot, αλλά και τις υλικές καταστροφές είτε αυτές είναι διαρρήξεις και κλοπές είτε πυρκαγιές. Τέλος, δεν είναι λίγοι όσοι έκαναν λόγο για προπαγάνδα της προηγούμενης κυβέρνησης, η οποία είχε ως συνέπεια την ταύτιση του χωριού με το hotspot.

«Ποτέ δεν έχω ακούσει στην τηλεόραση ας πούμε να λένε ότι μετανάστες μάλωσαν και τραυματίστηκαν μεταξύ τους λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων, πολιτικών ιδεών, δεν ξέρω τί... Ποτέ δεν ακούστηκε ότι μετανάστες επιτέθηκαν σε Έλληνα με μαχαίρι. Ποτέ δεν ακούστηκε ότι κλάπηκαν πράγματα από το χωριό ή από την πόλη... Ποτέ δεν ακούστηκαν πράγματα εναντίον τους. Δεν ξέρω, ίσως να έφταιγε η περασμένη πολιτική του Τσίπρα... αν καθοδηγούνται από κάποιους τα κανάλια... δεν ξέρω τί γίνεται, πάντως σε καμία περίπτωση δεν λέγονται αυτά που πρέπει να λεχθούν ή τέλος πάντων αποκρύπτουν τη μισή αλήθεια.» (Σ.5 – Μ.Γ.)

«Καταρχήν μπορούμε να πούμε ότι εμείς αυτή τη στιγμή έχουμε βιώσει την ταύτιση αυτού του hotspot με τη Μόρια. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι αυτό. Γιατί δεν μπορείς να πατάς τη Μόρια στο Google και να μην σου βγάζει το hotspot και παράλληλα μπαίνει στο περιθώριο αυτό το χωριό, το οποίο κουβαλά στην πλάτη του τόση ιστορία. Φυσικά, τα ΜΜΕ ανάλογα με την πολιτική ιδεολογία που υποστηρίζουν, κάνουν την προπαγάνδα τους, δεν λένε τα πράγματα ακριβώς όπως έχουν. Καταρχήν δεν ξέρουμε ποτέ το σταθερό αριθμό των ατόμων που είναι μέσα. Δεν μας ενημερώνει κανείς για αυτό. Τώρα ας πούμε για παράδειγμα, μετά τις εκλογές που έγινε η ανατροπή του προηγούμενου πολιτικού καθεστώτος, αυτή τη στιγμή όλα βαίνουν καλώς. Δηλαδή έρχεται ο εκπρόσωπος της κυβέρνησης, κάνει έναν έλεγχο στο hotspot και θεωρεί πως όλα γίνονται πολύ καλά. Πιο παλιά, υπήρχε αυτή η πεποίθηση ότι όλα δεν είναι καλά, ότι είμαστε το κολαστήριο. Αυτή τη στιγμή έχουν σταματήσει οι ακραίες εκφράσεις. Τώρα κρατούμε σιγήν ιχθύος.» (Σ.14 – Δ.Β.)

Κλείνοντας, σχετικά με τις διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα τα πρώτα χρόνια, η πλειονότητα των γηγενών τάχθηκε υπέρ λέγοντας ότι πρέπει να υπάρξει κάποια αποσυμφόρηση από το χωριό, κάτι που άλλωστε τους είχαν υποσχεθεί. Αυτό που ωστόσο πρέπει να υπογραμμιστεί είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις διακρίθηκε ένα αίσθημα αδικίας από τη μεριά του ντόπιου πληθυσμού για τον τρόπο που αντιμετωπίστηκε ακόμα και από την τοπική αυτοδιοίκηση.

«Τί να πω; Εδώ αυτός ο Δήμαρχος τα ‘κανε όλα! Δεν ασχολείται καθόλου με τα προβλήματα μας! Αυτός, αυτός τα ‘κανε ούλα! Ο πουλημένος! Μόνο να παίρνει λεφτά και να τα τρώει ξέρει! Ο Πρόεδρος κατέβηκε κάτω στη Μυτιλήν’ και διαμαρτυρήθηκε, αλλά τίποτα! Τρεις μέρες απεργία πείνας έκανε ο άνθρωπος, αλλά κανείς δεν ενδιαφέρθηκε! Τίποτα δεν άλλαξε ρε παιδί! Όσοι θέλουν έρχονται, ό,τι θέλουν κάνουν, κανείς δεν μας δίνει σημασία! Τα ‘χεν ρημάξ’ όλα!» (Σ.2 – Μ.Χ.)

«Μας γράψαν κανονικά! Διαδηλώσεις κάναμε, τίποτα δεν είδαμε. ΤΙΠΟΤΑ! Ειδικά το χωριό μας, κανένας δεν μας υποστήριξε. Μήδε δήμαρχος, μήδε τίποτε! Μπορεί να κάναμε ό,τι κάναμε αλλά δεν είδαμε τίποτα. Το ίδιο φαινόμενο συνεχίζεται ακόμα. Το μόνο που ζητήσαμε ήταν αστυνόμευση και αυτό... υπάρχει μόνο ένα 100 που και αυτό περνάει καμιά φορά έτσι λίγο τη νύχτα και να κάνει δυό περιπολίες και αυτό ήταν, τελείωσε. Το μόνο που έχουμε είναι η πυροσβεστική που παραφυλάει κάθε νύχτα.» (Σ.10 – Π.Κ.)

Όσον αφορά τον τρίτο άξονα και πιο συγκεκριμένα την άποψη των γηγενών για τις συνθήκες ζωής εντός του καμπ, παρατηρούμε ότι κυριαρχούν δύο απόψεις, με την πλειοψηφία να κάνει λόγο για φρικτές συνθήκες διαβίωσης και τη μειονότητα για καλές. Αναλυτικότερα, για όσους υποστηρίζουν ότι οι συνθήκες είναι καλές, παρατηρούμε ότι κυριαρχεί ένα αίσθημα αδικίας εξαιτίας των «ευνοϊκών» συνθηκών ζωής των προσφύγων και μεταναστών, που καθιστούν τους κατοίκους ανθρώπους δεύτερης κατηγορίας.

«Οι πρόσφυγες που έχουμε εδώ, για μένα ζουν καλά. Τ’ς ταΐζεν, τ’ς ποτίζεν, τ’ς πληρώνουν, σχολεία κάνουν, αυτοκίνητα έχουν να τους πηγαινοφέρνεν, ακόμα και λεωφορεία μόνο γι’ αυτούς. Κοίτα να δεις, χτες πήγα γω στο ΙΚΑ από το πρωί στις 08:00 και έφυγα 11:30, χωρίς να με δει γιατρός, γιατί ερχόντουσαν οι πρόσφυγες και είχαν προτεραιότητα αυτοί και μετά εγώ, γιατί αυτή η αδικία; Μεγάλοι άνθρωποι είμαστε, αν είναι δυνατόν! Κάθε μέρα, 9/10 ασθενοφόρα που πάνε στο νοσοκομείο, είναι για αυτούς.[...] Κατάλαβες; Να μας τύχει και τίποτα και να μην προλάβουμε να πάμε στο νοσοκομείο! Δεν μ’ είδε ο γιατρός και έφ’γα! Κανείς δεν μας δίνει σημασία! Κανείς! Διώχνεν εμάς για να πάρουν αυτούς!» (Σ.2 – Μ.Χ.)

«Τους μαζεύουν όλους εκεί... έχουμε καταντήσει άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας στον ίδιο μας τον τόπο. Ούτε στο γιατρό δε μπορούμε να πάμε. Εμείς

περιμένουμε και αυτοί μπαίνουν με προτεραιότητα. Πού ακουστήκαν αυτά τα πράγματα; Φορολογούμενος πολίτης δεν είμαι; Εγώ δεν πληρώνω; Πώς γίνεται να έρχονται πρώτοι αυτοί και γιατί;» (Σ.7 – Β.Σ.)

Για όσους πάλι κάνουν λόγο για φρικτές συνθήκες διαβίωσης, αξίζει να σταθούμε σε δύο αποσπάσματα, όπου ουσιαστικά υπογραμμίζοντας την ξένη κουλτούρα του προσφυγικού και μεταναστευτικού πληθυσμού, υποδηλώνουν ότι οι συνθήκες ζωής που βιώνουν στο hotspot οφείλονται καθαρά στον ίδιο τον πληθυσμό, ο οποίος είναι «κατώτερος»:

«Δράμα... βιασμοί, αρρώστιες... πολύ άσχημα πράγματα. Αυτοί οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί δεν έχουν ούτε τα ήθη ούτε τα έθιμά μας... και γίνεται χαμός εκεί μέσα. Προσπαθούν (οι Μ.Κ.Ο.), τους έχουν βάλει ανθρώπους εκεί μέσα και δουλεύουν, τους έχουν βάλει καθαριότητα... τους παρέχουν πολλά πράγματα αλλά δε νομίζω ότι συμβιβάζονται [...] Εμείς βοηθάμε, αλλά οι άνθρωποι αυτοί δεν έχουν παιδεία, δεν έχουν τίποτα. Αυτοί οι άνθρωποι προχωρούν μεσ' τον δρόμο σειρά, όχι ο ένας πίσω από τον άλλο, απλωμένοι και περνούν τα αυτοκίνητα καταμεσής του δρόμου και κορνάρουν... δεν έχουν παιδεία ούτε στο δρόμο να περάσουν [...] Άνθρωποι δηλαδή θαρρείς ακοινώνητοι, λες και τους βγάλαν και τους αμολάραν χωρίς να ξέρουν ούτε τί γίνεται, ούτε τίποτε.» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Γνωρίζω ότι είναι άθλιες και ότι δε θα άξιζε σε κανέναν άνθρωπο να ζει έτσι. Ωστόσο, θεωρώ ότι για αυτές τις συνθήκες ευθύνονται και οι ίδιοι οι άνθρωποι, επειδή από την κουλτούρα τους δεν είναι εξαιρετικά καθαροί και προσεκτικοί με κάποια πράγματα. Αυτό το πράγμα το έχουν μεταφέρει και εδώ πέρα. Είναι απρόσεκτοι και με τα σκουπίδια τους και με το φαγητό τους και με τα ρούχα τους και με πολλά άλλα πράγματα, τα οποία άσχετα με τις συνθήκες που ζούσαν, που μπορεί να μην ήταν και οι καλύτερες, τις επιβαρύνουν (τις συνθήκες διαβίωσης) ακόμα περισσότερο.» (Σ.12 – Α.Δ.)

Σχετικά με την ύπαρξη επαφών με τον προσφυγικό και μεταναστευτικό πληθυσμό, γίνεται ξεκάθαρο ότι ο ξένος πληθυσμός είναι απομονωμένος λόγω της τοποθεσίας του hotspot, αλλά και εξαιτίας της έλλειψης ουσιαστικών επαφών με τον γηγενή πληθυσμό. Μάλιστα, αναφορικά με τους φορείς που συνεργάζονται με τους πρόσφυγες, σύμφωνα με τα αποσπάσματα που προηγήθηκαν, γίνεται ξεκάθαρο ότι οι περισσότεροι ερωτώμενοι στρέφονται κατά των Μ.Κ.Ο., κυρίως γιατί δεν υποστηρίζουν τους ντόπιους αλλά και διότι τους υποπεύονται. Αυτό ωστόσο

που πρέπει να τονιστεί είναι ότι σε ακόμα και σε απόσπασμα που τάσσεται υπέρ της δουλειάς των Μ.Κ.Ο., βλέπουμε να γίνεται λόγος για την κατωτερότητα του νεοαφιχθέντα πληθυσμού εξαιτίας της αγριότητας που τον διακατέχει, πράγμα που προσπαθούν να αλλάξουν οι Μ.Κ.Ο. με τις ενέργειές τους. Αναλυτικότερα,:

«Αλλά επειδή τυχαίνει να δουλεύει η κόρη μου σε μια από αυτές τις Μ.Κ.Ο., μου λέει ότι δίνονται αρκετές παροχές και προσπαθούν μέσω της παιδείας να τους βγάλουν αυτό το βάρβαρο που κουβαλούν. Να διοχετεύσουν αλλού αυτήν την αρνητική ενέργεια.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Αναφορικά με τη συναναστροφή με άτομα άλλης εθνικότητας ανεξάρτητα από τον προσφυγικό/ μεταναστευτικό πληθυσμό, βλέπουμε ότι οι περισσότεροι έχουν σχέσεις κυρίως με άτομα Αλβανικής καταγωγής, τα οποία και χαρακτηρίζουν με εργατικότητα και νοικοκυροσύνη. Δεν διστάζουν μάλιστα να δηλώσουν ότι οι νεοαφιχθέντες είναι άνθρωποι «άλλης πάστας» που δεν θέλουν να εργαστούν.

«Και με Βούλγαρους και με Αλβανούς... ήρθαν οι άνθρωποι για να δουλέψουν. Υπάρχουν κακά στοιχεία και κει, εδώ οι Αλβανοί ανοίξαν τις φυλακές και τους φέραν όλους εδώ μέσα, αλλά δουλέψαν. Βοηθήσαν και την οικονομία, βοηθήσαν και τον κόσμο εδώ. Δουλέψαν οι άνθρωποι. Δεν ήρθαν να κάτσουν στο σβέρκο μας, να μας καταστρέψουν, να φέρουν τη βρόμα τους και το σκουπίδι τους όπως κάνουν αυτοί εδώ. Αυτοί οι άνθρωποι ήρθαν να δουλέψουν. Άνοιξαν σπίτια, καθαρές γυναίκες είναι και οι Αλβανίδες που έχουμε εδώ, είναι νοικοκυρές. Δεν μας δημιούργησαν προβλήματα.» (Σ.10 – Π.Κ.)

«Έχω φίλους Αλβανούς και Βουλγάρους. Ο γιός μου είχε συμμαθητές Αλβανούς και με τους γονείς τους μια χαρά, πολύ ωραία. Τα παιδιά τέλεια και με τα παιδιά μου ήταν πολύ καλοί. Και ήταν και οικογενειάρχες αυτοί οι άνθρωποι. Και η κοινωνία τους αγαπούσε. Δεν δημιούργησαν ποτέ πρόβλημα. Με αυτούς μπορείς να συναναστραφείς ενώ με αυτούς (πρόσφυγες/ μετανάστες)... τί να πεις; Ενώ αυτοί έχουν έρθει για άλλο πράγμα εδώ, ούτε για να δουλέψουνε... είπαμε ήρθαν εδώ για να φύγουν έξω.» (Σ.14 – Σ.Α.)

Τέλος, όσον αφορά την προσφορά εργασίας σε μέλη του προσφυγικού/ μεταναστευτικού πληθυσμού, οι περισσότεροι αρνούνται δηλώνοντας είτε πως φοβούνται εξαιτίας της

εγκληματικότητας και της υγιεινής είτε ότι ο ξένος πληθυσμός παίρνει επιδόματα και κατ' επέκταση δεν ενδιαφέρεται να εργαστεί.

«Όχι δε θα προσλάβανα κανέναν τους! Δεν μ' αρέσει η φάτσα τους! Χώρια που αυτοί απ' όσο ξέρω πληρώνονται εδώ και δεν ζητούν να δουλέψουν... Τόσα λεφτά παίρνουν, τί ανάγκη έχουν; Δεν έχω ακούσει κανέναν να ζητά λεφτά, αλλά και να ζητούσαν, όχι δεν θα τους έπαιρνα στη δουλειά.» (Σ.1 – Σ.Μ.)

«Μετά μένουν όλες έγκυες, δεν έχουν να κάνουν και τίποτα άλλο. Πάνε και κάνουν μωρά. Ποιος ξέρει; Ίσως αυτό τους δίνει και δικαιώματα να μείνουν εδώ.» (Σ.4 – Α.Κ.)

Όσον αφορά τον τέταρτο άξονα, παρατηρούμε ότι η πλειονότητα δεν έχει πρόβλημα να υποστηρίξει την επιχείρηση κάποιου πρόσφυγα. Όσοι αρνήθηκαν, όπως φάνηκε και παραπάνω, αιτιολόγησαν την άποψή τους στο γεγονός ότι οι πρόσφυγες / μετανάστες είναι φορείς ασθενειών ή προτιμούν να στηρίζουν την τοπική οικονομία. Από την άλλη, σχετικά με τη φιλοξενία, έστω και αν αυτή θα λάμβανε χώρα για μικρό χρονικό διάστημα, βλέπουμε πως η πλειοψηφία τάσσεται κατά εξαιτίας του φόβου μήπως πέσουν θύματα εγκληματικής συμπεριφοράς, αλλά και επειδή ως προς την υγιεινή είναι κατώτεροι από τον ντόπιο πληθυσμό.

«Άπαπα! Όχι δεν το θέλω! Πρώτα απ' όλα φοβάμαι τ'ς ασθένειες π' έχουν. Εμείς έχουμε άλλη τακτική. Εμείς είμαστε πιο καθαροί. Αυτοί είναι... βρομιάρ'δες είναι. Γι' αυτό δεν τ'ς θέλω. Αν ήταν καθαρός θα τον έπαιρνα, αλλά είναι γαζιάρης (βρομιάρης) έτσι όπως τον βλέπω. Δεν είναι σαν εμάς. Εμείς κάθε μέρα κάνουμε μπάνιο. Αλλά να 'ταν μόνο αυτό... γυρνούν έξω με μαχαίρια. Μπορείς να βάλεις αυτά τα άτομα στο σπίτι σ'; Πώς να κοιμηθείς; Μπορεί να σε σκοτώσουν! Έχουμε ακούσει τόσα πολλά... φοβόμαστε!» (Σ.2 – Μ.Χ.)

Ωστόσο, ακόμα και σε όσους απάντησαν θετικά, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί μόνο σε περίπτωση που η φιλοξενία αφορούσε παιδί, ενώ αν ήταν απαραίτητο να φιλοξενηθεί κάποιος ενήλικας, προϋπόθεση αποτελεί το άτομο που θα φιλοξενούνταν να ανήκει στο γυναικείο φύλο. Χαρακτηριστική αιτιολογία μπορούν να αποτελέσουν τα εξής αποσπάσματα:

«Όταν είναι κυρίως άντρες κυρίως, οι οποίοι κοιτάζουν τα κοριτσάκια με τα σορτσάκια και το δει αυτό ο γονιός, αυτόματα αναγκάζει το παιδί να ντυθεί με

μακρυμάνικα, να μην πηγαίνει από συγκεκριμένους δρόμους, ώστε να μην προκαλεί. Αυτό αυτόματα σημαίνει πως προσαρμόζεσαι στην κουλτούρα του άλλου, που θέλει τη γυναίκα να είναι σεμνά ντυμένη, να μην προκαλεί και να είναι με τα μάτια στο πάτωμα.» (Σ.12 – Α.Δ.).

«Εμείς μάλιστα βιώσαμε και καταστάσεις εδώ πέρα (κτίριο κοινότητας), μας είχε επιτεθεί κάποιος που ήταν μεθυσμένος. Γιατί υπήρχαν και τέτοια κρούσματα. Δεν ξέρω αν πίνουν στη χώρα τους... μάλλον το ποτό τους προσελκύει εδώ και ξεφεύγουν. Ήμασταν εδώ και ήρθε στο παράθυρο και άρχισε να μας κάνει κολακευτικά σχόλια και έκανε κίνηση να 'ρθεί μέσα. Καλέσαμε την αστυνομία και κλείσαμε πόρτες και παράθυρα και έτσι αποφύγαμε το κακό.» (Σ.14 – Σ.Α.)

Σχετικά με την κοινή εκπαίδευση, όλοι οι ερωτώμενοι τάσσονται υπέρ, με την προϋπόθεση ότι τα παιδιά πρέπει να εμβολιαστούν, προκειμένου να μην εξαπλωθούν ασθένειες. Ωστόσο, στο δείγμα υπήρξαν δύο εξαιρέσεις. Η πρώτη, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αφορούσε το φόβο παραχάραξης της ελληνικής ιστορίας αλλά και το φόβο ότι τα παιδιά θα αναγκάζονταν να γνωρίσουν περισσότερο τις άλλες θρησκείες:

«Για παράδειγμα, πες ότι σε ένα προσφυγόπουλο μαθαίνεις ιστορία. Τί θα του μάθεις; Τη μικρασιατική καταστροφή; Τι τον νοιάζει; Θα αναγκαστείς δηλαδή να βάλεις περισσότερη ξένη ιστορία μέσα στα βιβλία, που αυτό σημαίνει ή ότι θα προσθέσεις σελίδες ή θα βγάλεις ιστορία της Ελλάδας. Θα τους μάθεις θρησκευτικά; Αφού η περισσότερη ύλη αφορά τον Χριστιανισμό. Τί θα κάνεις λοιπόν; Ή θα βάλεις περισσότερα πράγματα που λένε για τον Αλλάχ ή θα βγάλεις πράγματα του Χριστιανισμού από κει μέσα. Για ποιο λόγο;» (Σ.5 – Μ.Γ.)

Η δεύτερη, αφορά το φόβο της διαφορετικής θρησκείας και πιο συγκεκριμένα τις επιπτώσεις της στα ελληνόπουλα, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα την ανωτερότητα του Χριστιανισμού:

«Η θρησκεία μας μας έχει διδάξει αγάπη. Είμαστε ζεστοί άνθρωποι. Εγώ πιστεύω ότι είμαστε άλλοι άνθρωποι εμείς, ότι έχουμε διδαχτεί άλλα πράγματα από τις μανάδες μας και από τη θρησκεία μας. Αυτοί οι άνθρωποι δεν τα έχουν αυτά. Έχουν διδαχτεί άλλα πράγματα. Αλλά τα μωρά, σαν μωρά είναι όλα ίδια. Τα παιδιά πριν τα πονηρέσουν είσαι σαν όλα τα άλλα παιδιά του κόσμου. Οι μεγάλοι τα δημιουργούν αυτά. Και για τα μωρά θα ήταν κρίμα, γιατί να μην είναι μαζί με τα

δικά μας; Αλλά δεν ξέρω τί θα δημιουργηθεί μ' αυτήν την επαφή [...] Γιατί αυτοί έχουν άλλη νοοτροπία... είναι και ο θρησκευτικός πόλεμος που έχουν. Αυτός ο πόλεμος τους κατέστρεψε αυτούς τους ανθρώπους. Αν είναι δυνατόν να σκοτώσεις 20-30 άτομα και να πας στον παράδεισο!» (Σ.10 – Π.Κ.)

Τέλος, όσον αφορά τη μόνιμη εγκατάσταση των προσφύγων με αντάλλαγμα την παροχή επιδομάτων στους γηγενείς, παρατηρείται πως η πλειοψηφία είναι κατά μιας τέτοιας λύσης, αφού όπως υποστήριξαν παραπάνω, οι άνθρωποι αυτοί δεν εργάζονται, δεν ελέγχονται, ενώ παράλληλα κυριαρχεί ο φόβος πως η κουλτούρα του ντόπιου πληθυσμού σταδιακά θα χαθεί ή αλλοιωθεί τις επόμενες γενιές. Την ίδια πάλι στιγμή, όσοι θα έβλεπαν κάτι τέτοιο ως εφικτό, υποστηρίζουν ότι πρέπει να υπάρξει άμεση αποσυμφόρηση από τον τόσο μεγάλο όγκο προσφυγικού/μεταναστευτικού πληθυσμού, ενώ θεωρούν ότι η απαλλαγή των ντόπιων από τη φορολογία είναι κάτι που επιβάλλεται να λάβει χώρα, δεδομένης της κατάστασης που κυριαρχεί και έχει σπλώσει τη φήμη του χωριού.

«Εμένα το χωριό μου δεν είναι κόλαση ψυχών. Πριν έρθουν αυτοί, εμείς ζούσαμε μια ζωή πάρα πολύ ωραία. Το χωριό μου είναι ένα αρχαίο χωριό, έχει 2 πανέμορφες εκκλησίες και ένα αρχαίο ρωμαϊκό υδραγωγείο μοναδικό. Έχει μια ωραία τοποθεσία, την Οτζά, μοναδική σε θέα, ένα αρχαίο λατομείο, το οποίο ρημάζει μές' τα σκουπίδια, έχει ένα πολύ ωραίο χαμάμ, που δεν το ξέρει κανένας. Έχει αρχαία σπίτια. Είναι ένα παλιό αρχοντικό χωριό δηλαδή, και όλοι δεν το μάθαν για την αξία του και τον πολιτισμό του, αλλά για το hotspot που ήρθε εδώ πέρα. Μας διασύραν παγκοσμίως!» (Σ.10 – Π.Κ.)

Κλείνοντας λοιπόν, σύμφωνα με όσα παρουσιάζονται παραπάνω, παρατηρούμε πως για την πλειοψηφία των γηγενών, η κατάσταση που βιώνουν αυτά τα τέσσερα χρόνια δεν έχει αλλάξει. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα περιστατικά παραβατικότητας από τη μεριά των προσφύγων/μεταναστών, ενώ ξεσπούν σχεδόν καθημερινά φωτιές στα χωράφια που βρίσκονται δίπλα, αλλά και στο ίδιο το καμπ. Φυσικά η κατάσταση αυτή επιβαρύνεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποιου είδους φύλαξη εντός και εκτός του καμπ, ενώ την ίδια στιγμή οι τοπικές αρχές, σύμφωνα με τους ντόπιους, αδυνατούν ή δεν θέλουν να δράσουν. Στο προαναφερθέν συμβάλλει και το ότι τα ΜΜΕ όχι μόνο δεν κάνουν

λόγο για το τί γίνεται στο χωριό, αλλά αποκρύπτουν πλέον και τις συνθήκες που επικρατούν στο ίδιο το hotspot, το οποίο συνεπάγεται αίσθημα φόβου για τους κατοίκους.

Όσον αφορά τις απόψεις που εκφράζονται, γίνεται ξεκάθαρο ότι αυτές δεν οφείλονται καθαρά στην επαφή του γηγενή πληθυσμού με αυτόν των προσφύγων/ μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, βλέπουμε ότι οι επαφές μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων είναι περιορισμένες, ενώ κυριαρχούν προκαταλήψεις όσον αφορά την κουλτούρα και την υγιεινή του νέου πληθυσμού. Την ίδια στιγμή παρατηρούμε ότι σημαντικό ρόλο στη διατήρηση αυτών των στάσεων έχουν οι χειρισμοί των περισσότερων Μ.Κ.Ο. αλλά και η προηγούμενη πολιτική ηγεσία. Αυτό ωστόσο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι όσον αφορά τις σχέσεις των ερωτηθέντων με άτομα άλλης εθνικότητας ανεξαρτήτως του νέου πληθυσμού, παρατηρούμε ότι αν και κάποιοι εξέφρασαν αρχικώς αρνητική γνώμη, σε σύγκριση με τους πρόσφυγες/ μετανάστες υποστήριξαν ότι οι πρώτοι έχουν καλύτερα χαρακτηριστικά. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι σε περιπτώσεις που το νέο (εδώ Αλβανοί και Βούλγαροι) γίνεται παλιό, ο πληθυσμός ενώνεται και στρέφεται εναντίο της νέας «απειλής».

Από την άλλη, σχετικά με το αν οι απόψεις των συμμετεχόντων αφορούν μόνο την παρούσα γενιά ή/και τις επόμενες, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων ζητά την απομάκρυνση όλου ή κάποιου τμήματος των προσφύγων/ μεταναστών, καθώς ακόμα και μετά από τέσσερα χρόνια συνύπαρξης οι ντόπιοι εξακολουθούν να αντιλαμβάνονται την επικρατούσα κατάσταση ως ένα πρόβλημα που έχουν αναγκαστεί να βιώνουν καθημερινώς:

«Δεν παύει να είναι μια μερίδα ανθρώπων που ήρθαν στην Ελλάδα, η οποία λειτουργεί ως ένας μέσος σταθμός που θα τους οδηγήσει στην Ευρώπη. Μιλάμε δηλαδή για ανθρώπους που μένουν εδώ και θα μείνουν εδώ, επομένως πρέπει να το βάλουμε στο μυαλό μας ως ένα πρόβλημα το οποίο θα μας απασχολεί για πολλά ακόμα χρόνια.» (Σ.13 – Δ.Β.)

Αυτός μάλιστα φαίνεται να είναι και ο λόγος που παρά το γεγονός ότι σχεδόν όλοι αναγνωρίζουν ότι οι συνθήκες διαβίωσης είναι κακές, τόσο για τους πρόσφυγες/ μετανάστες όσο και για τον ίδιο τον ντόπιο πληθυσμό, οι περισσότεροι είναι αρνητικοί στο να βρεθεί μια λύση για το αποχετευτικό σύστημα του hotspot.

«Γιατί εδώ το βιολογικό ... οι μισοί θέλουν και οι μισοί δε θέλουν. Πάν' στα δικαστήρια... και γω είμαι να γίνει ο βιολογικός, θέλω να γίνει. Να καθαρίσ' η βρόμα. Δεν πάνε και με τα μυαλά τους και τούντοι (οι ντόπιοι). Κάναν' τώρα

μήνυσ'... το κάνει και ο στρατός λέν' τώρα αυτό το έργο... εγώ δεν ξέρω, και κάν' λέει τώρα ασφαλιστικά μέτρα να μη γίνει... Πώς να γίνει; Λέει θα σπάσεν οι σωλήνες. Άμα σπάσεν, θα τ'ς φτιάξεν, αφού πληρώνουμε δεν πληρώνουμε (το δήμο); Λέει ειν' μικρές οι σωλήνες και θα σπάσεν και θα κάνεν και θα δείξεν... Λέω άμα σπάσεν, θα 'ρθούν να τ'ς αλλάξεν γιατί πληρώνουμε. Εγώ το 'θελα να γίν' ο βιολογικός.» (Σ.4 – Α.Κ.)

Ακόμα, αν και οι περισσότεροι υποστήριξαν ότι δεν υπήρξε κάποιο δυσάρεστο συμβάν ανάμεσα στους ίδιους και τους πρόσφυγες/ μετανάστες, γίνεται φανερό ότι η πλειονότητα διακατέχεται από προκαταλήψεις που χαρακτηρίζουν το νέο πληθυσμό ως βρόμικο, φιλάσθενο, άεργο, άγριο και επιθετικό, ο οποίος την ίδια στιγμή αρνείται να ενσωματωθεί και προσπαθεί να επιβάλλει την κουλτούρα του. Αυτός φαίνεται να είναι και ο λόγος που οι ερωτηθέντες στο περισσότερο μέρος τους δεν είναι πρόθυμοι να φιλοξενήσουν κάποιο από τα μέλη του νεοαφιχθέντα πληθυσμού, ενώ όσοι είχαν θετική στάση υποστήριξαν πως κάτι τέτοιο θα λάμβανε χώρα μόνο σε περίπτωση που μιλούσαμε για κάποιο παιδί ή κάποια γυναίκα. Τέλος, παρατηρείται πως μόνο στην κοινή εκπαίδευση φαίνεται να συμφωνεί η πλειοψηφία πως είναι αναγκαίο αυτά τα παιδιά να μορφωθούν και να ενσωματωθούν σταδιακά, αλλά και πάλι βλέπουμε πως κυριαρχεί σε ορισμένες περιπτώσεις η ανησυχία της διάβρωσης του ελληνικού στοιχείου στο μέλλον.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω λοιπόν, γίνεται εμφανές ότι κανένα από τα γενικά χαρακτηριστικά που είχε το δείγμα και εξετάστηκαν στον πρώτο άξονα δεν φαίνεται να ασκεί επιρροή στη στάση των ερωτηθέντων. Αντιθέτως, παρά το γεγονός ότι υπάρχει ποικιλομορφία, υπάρχει όπως θα λέγαμε ένας κορεσμός απαντήσεων.

Κεφάλαιο 3^ο: Συμπεράσματα

Σύμφωνα με την ιστορική αναδρομή των Μικρασιατών προσφύγων στα νησιά του Αιγαίου αλλά και την έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι Μοριανοί τα νέα προσφυγικά και μεταναστευτικά ρεύματα στη Λέσβο, παρατηρούμε ότι και οι δύο περιπτώσεις παρουσιάζουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία και ελάχιστες διαφορές.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τους πολιτικούς παράγοντες ως πεδίο αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο πληθυσμιακών ομάδων, παρατηρούμε ότι οι Μικρασιάτες υποστήριξαν και υποστηρίχθηκαν από τον Βενιζέλο, με τους αντιβενιζελικούς να τους βλέπουν ως προάγγελους

της διάσπασης της ελληνικής εθνικής ενότητας. Από την άλλη πλευρά, αν και η διαχείριση των νέων ρευμάτων προσφύγων και μεταναστών δεν τελείται από το ελληνικό κράτος, αλλά η φροντίδα του πληθυσμού λαμβάνει χώρα μέσω χρηματοδοτήσεων των Μ.Κ.Ο. από την Ευρωπαϊκή Ένωση, με την Ελλάδα να καταγράφει, συντονίζει και αξιολογεί απλώς τις Μ.Κ.Ο. (Παζιάνου, 2018), παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των Μοριανών είναι αγανακτισμένη από την πολιτική που ακολούθησε η προηγούμενη πολιτική ηγεσία και κατ' επέκταση από τον τρόπο που χειρίστηκαν το όλο ζήτημα οι τοπικές αρχές και τα ΜΜΕ.

Σχετικά με τους πολιτισμικούς παράγοντες, βλέπουμε ότι και στις δύο περιπτώσεις κυριαρχεί η περιθωριοποίηση των προσφυγικών κοινοτήτων, αφού αυτές τοποθετούνται μακριά από τον γηγενή πληθυσμό, ενώ την ίδια στιγμή οι συνθήκες διαβίωσης παραμένουν άθλιες για πάρα πολύ καιρό. Έτσι, όπως στους μικρασιατικούς προσφυγικούς συνοικισμούς δεν υπάρχει ύδρευση, ενώ οι κοινές τουαλέτες είναι υπερχειλισμένες με τα βρόμικα νερά να περνούν μέσα από τους δρόμους, το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση του ΚΥΤ Μόριας, με συνέπεια οι πληθυσμοί αυτοί να αντιμετωπίζονται ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας και απειλή της δημόσιας υγείας. Αυτός φαίνεται να είναι και ο λόγος που και στην περίπτωση των κατοίκων της Νάξου και στην περίπτωση των Μοριανών, οι γηγενείς αρνούνται να φιλοξενήσουν στα σπίτια τους τους πρόσφυγες.

Παράλληλα, και στην περίπτωση των Μικρασιατών και στην περίπτωση των προσφύγων/μεταναστών βλέπουμε ότι οι γηγενείς φαίνεται να κατηγορούν τους νεοαφιχθέντες για παραβατικότητα, με τους μεν παλαιοελλαδίτες να στηρίζουν αυτή τους την πεποίθηση κυρίως στην αυθαίρετη δόμηση οικισμών αλλά και στις καταλήψεις σπιτιών από τους Μικρασιάτες και τους δε κατοίκους της Μόριας να κάνουν λόγο για καταπάτηση χωραφιών περιφερειακά του ΚΥΤ, αλλά και γενικότερες καταστροφές στις περιουσίες τους. Ακόμη, μεγάλο ρόλο φαίνεται να έχει και ο διαφορετικός τρόπος ζωής, με τους παλαιοελλαδίτες από τη μία να αναφέρουν χαλαρότητα των ηθών των Μικρασιατών και μη αποδεκτό κοινωνικά τρόπο ζωής, και τους Μυτιληνιούς να μιλούν για κατωτερότητα του νέου πληθυσμού, τον οποίο και χαρακτηρίζουν ως βρόμικο, άεργο και βάρβαρο, χωρίς θέληση να προσαρμοστεί στα τοπικά δεδομένα.

Αναφορικά πάλι με τους οικονομικούς παράγοντες, από τη μια πλευρά είδαμε ότι αντιπαραθέσεις μεταξύ των γηγενών και των Μικρασιατών βασίστηκαν στις επιτάξεις δημόσιων και ιδιωτικών χώρων από την κυβέρνηση, αλλά και στην κατάληψη ιδιωτικών κτιρίων από τους ίδιους τους πρόσφυγες προκειμένου να αποκατασταθούν, ενώ από την άλλη, στην περίπτωση της

Μόριας βλέπουμε ότι οι αντιπαραθέσεις στηρίζονται στις φωτιές και την καταπάτηση περιουσιών από τους πρόσφυγες/ μετανάστες, και κατ' επέκταση στην κακή εικόνα που κυριαρχεί και έχει ως συνέπεια την μείωση της αντικειμενικής αξίας των περιουσιών. Ακόμα, σύμφωνα με την βιβλιογραφική αλλά και την επιτόπια έρευνα, φαίνεται πως και στις δύο περιπτώσεις αρκετοί από τις γηγενείς κοινότητες θεωρούν ότι οι συνθήκες εγκατάστασης του προσφυγικού πληθυσμού είναι ευνοϊκές, αφού στην περίπτωση της αγροτικής αποκατάστασης των Μικρασιατών το κράτος προχώρησε σε αρκετά έργα και παροχή βοήθειας για να ορθοποδήσει ο πληθυσμός, ενώ στην περίπτωση των προσφύγων και μεταναστών που βρίσκονται στη Μόρια, ο ντόπιος πληθυσμός θεωρεί ότι οι ξένοι έχουν περισσότερες παροχές σε σχέση με τους ίδιους.

Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις παρατηρούμε ότι οι προσφυγικοί πληθυσμοί πέσανε θύματα εκμετάλλευσης, τόσο από τους ίδιους τους γηγενείς όσο και από τους φορείς που ενεπλάκησαν στην αποκατάσταση τους. Αναλυτικότερα, στην περίπτωση των Μικρασιατών, οι γηγενείς εκμεταλλεύτηκαν την ανάγκη των προσφύγων, με τους ντόπιους είτε να ζητούν χρήματα προκειμένου να τους βοηθήσουν να σωθούν (όπως έγινε για παράδειγμα στη Νάξο και τη Χίο), είτε διπλασιάζοντας και τριπλασιάζοντας τις τιμές των προϊόντων (όπως έγινε στη Λέσβο), ενώ χαρακτηριστικό παράδειγμα εκμετάλλευσης από φορέα μπορεί να θεωρηθεί η διαδικασία αγοραπωλησίας που ακολούθησε η Εθνική Τράπεζα (κυρίως στη Μυτιλήνη). Όσον αφορά πάλι τον προσφυγικό/ μεταναστευτικό πληθυσμό της Μόριας, σύμφωνα με τους πληροφορητές, οι ιδιοκτήτες μαγαζιών του χωριού στηριζόμενοι στην αδυναμία υπολογισμού του ευρώ από το νέο πληθυσμό στην αρχή στρογγυλοποιούσαν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, τις τιμές. Ακόμη, εκμετάλλευση φαίνεται να υπήρξε (αν και δεν έχει διασταυρωθεί) και από τα άτομα που εμπλέκονται στο συντονισμό των Μ.Κ.Ο., αφού σε αρκετές περιπτώσεις μετά τις συνεντεύξεις οι συμμετέχοντες έκαναν λόγο είτε για εκμετάλλευση της γενικότερης κατάστασης από συγκεκριμένα άτομα προκειμένου να προωθηθούν στην πολιτική ηγεσία, είτε για μη σαφή κριτήρια επιλογής προσωπικού για τη στελέχωση θέσεων εργασίας και διαχείρισης των οικονομικών πόρων.

Συμπερασματικά λοιπόν, βλέπουμε ότι οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί διαχωρισμοί και διακρίσεις που κυριαρχούν εναντίον των προσφυγικών πληθυσμών είναι κοινές. Η μόνη σημαντική διαφορά που παρατηρείται είναι ότι στην περίπτωση των Μικρασιατών ο πληθυσμός ήταν καθαρά χριστιανικών πεποιθήσεων, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες και μετανάστες που βρίσκονται στη Μόρια, οι οποίοι και προέρχονται κυρίως από μουσουλμανικές χώρες. Και πάλι

όμως, στον τρόπο που αντιμετωπίζονται από τον γηγενή πληθυσμό οι πρόσφυγες, η θρησκεία παίζει μικρό ρόλο ως βάση προκαταλήψεων, αφού στην περίπτωση των παλαιοελλαδιτών οι Μικρασιάτες είναι «Τουρκόσποροι» και ύποπτοι, ενώ στην περίπτωση των Μοριανών οι πρόσφυγες/ μετανάστες είναι κατώτεροι και άγριοι λόγω θρησκείας. Το μόνο κομμάτι που το θρήσκευμα των προσφύγων/ μεταναστών θεωρείται πρόβλημα, όπως είδαμε και παραπάνω, είναι ο φόβος παραχάραξης της ελληνικής παιδείας, αλλά και ο φόβος για το τί θα συνεπάγεται αυτή η συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευμάτων μελλοντικά. Πάντως, ανεξάρτητα από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, οι προσφυγικοί πληθυσμοί και των δύο περιπτώσεων είναι περιθωριοποιημένοι και τα στερεότυπα που κυριαρχούν για αυτούς επαναλαμβάνονται, αφού το φαινόμενο της σύγκρισης μεταξύ παλιού και νέου είναι πάντα διαχρονικό.

Αυτός φαίνεται να είναι και ο λόγος που δύο συμμετέχοντες, απόγονοι Μικρασιατών, φαίνεται να τοποθετήθηκαν στην όλη κατάσταση με βάση την εμπειρία της ξενιτιάς. Ο πρώτος, αναφέρθηκε μόνο στην εμπειρία του ως οικονομικός μετανάστης στην Αμερική, ενώ η δεύτερη αναφέρθηκε στην ταύτισή της με όλο αυτό το μαρτύριο, αναφέροντας περήφανα την καταγωγή της και τις θρησκευτικές της πεποιθήσεις, διαφοροποιώντας ωστόσο τον εαυτό της. Αναλυτικότερα:

«Αυτά σε κανένα μέρος στον κόσμο δεν γίνονται. Να 'σαι λαθραίος σε άλλο μέρος, να στην Αμερική, θα σε κόψεν τα πόδια σ'. Δεν αφήνεν τέτοια πράγματα να γίνεν... Μόνο που τ'σ βλέπεν η αστυνομία, φοβούνται... εδώ είναι... ελεύθερα. Ελεύθερα μπαίνουν, ελεύθερα βγαίνουν, ό,τι θέλεν κάνεν. Δεν υπάρχει κράτος για μένα! Ποιο κράτος δεν προστατεύει τ'ς ανθρώποι του;» (Σ.4 – Α.Κ.)

«Κλάψαμε, στενοχωρηθήκαμε... δεν περιμέναμε ότι αυτό που βλέπαμε θα έφερνε την κατάσταση την σημερινή. Βλέπαμε ανθρώπους κατατρεγμένους, που εμείς αυτά τα έχουμε περάσει, δηλαδή οι γιαγιάδες μας από τη Σμύρνη... αυτό το πράγμα μας συγκίνησε και τρέξαμε να βοηθήσουμε. Η οικογένεια η δική μου δηλαδή, βοηθήσαμε πολύ τα πρώτα χρόνια. Όταν ήρθαν στην αρχή, τους είχαν τους ανθρώπους περιορισμένους. Είχαμε το σύλλογο, τον παπά τον Κομνηνό τότε και αυτός ο άνθρωπος μας παρακίνησε να τους βοηθήσουμε. Είχαμε πάει τότε στο σούπερ μάρκετ και είχαμε πάρει μέχρι εσώρουχα και κάναμε τσάντες και πήγαμε εκεί με πούλμαν... και φαγητά μαγειρέψαμε και δώσαμε στους ανθρώπους. Αλλά όταν πέρασε ο καιρός, αρχίσαν να έρχονται οι ροές και ξαφνικά βρεθήκαμε σε ένα

πέλαγος. Χάσαμε δηλαδή την ηρεμία μας, την ησυχία μας, χάσαμε το ωραίο βιοτικό επίπεδο του χωριού μας και ξαφνικά γέμισε το χωριό μας μαυρίλα, σκουπίδι, ρούχα πεταμένα, κακό... μας έπιασε δηλαδή ένας πανικός και σκεφτόμασταν «τώρα τί συμβαίνει;». Εμείς βοηθάμε, αλλά οι άνθρωποι αυτοί δεν έχουν παιδεία, δεν έχουν τίποτα. Αυτοί οι άνθρωποι προχωρούν μεσ' τον δρόμο σειρά, όχι ο ένας πίσω από τον άλλο, απλωμένοι και περνούν τα αυτοκίνητα καταμεσής του δρόμου και κορνάρουν... δεν έχουν παιδεία ούτε στο δρόμο να περάσουν. Τα παιδιά τους να φανταστείς, τα βαστούν από την έξω πλευρά του δρόμου, δεν τα βάζουν από μέσα και τα καρότσια τ' αφήνεν, τ' αμολέρνεν. Μας έπιασε ένας πανικός, ξαφνικά δηλαδή μεσ' τα σπίτια μας είδαμε κάτι άλλο. Αρχίσαμε να βάζουμε καγκελόπορτες, να κλείνουμε, να βάζουμε σύρματα γιατί μπαίναν μέσα και κλέβαν. [...] Εμείς οι Έλληνες είμαστε καλός λαός, καλοί άνθρωποι. Λυπόμαστε. Έχουμε περάσει ξενιτιά, διωγμό... είναι μέσα στο DNA μας... λυπόμαστε, αγαπάμε. Η θρησκεία μας μας έχει διδάξει αγάπη. Είμαστε ζεστοί άνθρωποι. Εγώ πιστεύω ότι είμαστε άλλοι άνθρωποι εμείς, ότι έχουμε διδαχτεί άλλα πράγματα από τις μανάδες μας και από τη θρησκεία μας. Αυτοί οι άνθρωποι δεν τα έχουν αυτά. Έχουν διδαχτεί άλλα πράγματα. [...] Ο θρησκευτικός πόλεμος τους κατέστρεψε και τους πόρωσε τους ανθρώπους. Αν είναι δυνατόν να σκοτώσεις 20-30 άτομα και να πας στον παράδεισο!» (Σ.10 – Π.Κ.)

Τέλος, ως προς τις πολιτικές διαχείρισης και ένταξης των προσφυγικών ροών, αν και αυτές όπως προαναφέρθηκε είναι διαφορετικές, παρατηρούμε ότι και στις δύο περιπτώσεις η Ελλάδα δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις ανάγκες ενός τόσο μεγάλου κύματος προσφυγικών ρευμάτων.

Έτσι λοιπόν, από τη μια πλευρά αν και οι Μικρασιάτες κατόρθωσαν να ορθοποδήσουν, αυτό έλαβε χώρα για την πλειοψηφία, μετά από τουλάχιστον μια εικοσαετία, ενώ σε μερικές περιπτώσεις οι άνθρωποι αυτοί εξακολουθούσαν να μένουν για όλη τους τη ζωή σε πρόχειρες κατασκευές. Πέρα όμως από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης, τεράστια ταλαιπωρία φαίνεται να δημιούργησε και η γραφειοκρατία που έπρεπε να υπομείνουν προκειμένου να αποζημιωθούν για τις χαμένες τους περιουσίες στα τουρκικά εδάφη και τελικώς να αποκατασταθούν. Φυσικά, αυτή η αποκατάσταση έγινε ακόμα πιο δύσκολη, όταν υπεγράφη το Σύμφωνο Φιλίας μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, με αποτέλεσμα οι χαμένες περιουσίες των ανταλλάξιμων πληθυσμών

να περάσουν στην ιδιοκτησία του κάθε κράτους, ενώ την ίδια στιγμή οι Μικρασιάτες καλούνταν να ξεπληρώσουν τις περιουσίες που τους είχε αποδώσει το ελληνικό κράτος.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά την περίπτωση των σύγχρονων προσφυγικών εισροών στο χωριό της Μόριας, είναι πολύ νωρίς να κρίνουμε την όλη κατάσταση. Σε κάθε περίπτωση πάντως γίνεται ξεκάθαρο ότι και αυτοί οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να ζουν σε άθλιες συνθήκες, στοιβαγμένοι μέσα σε ένα χώρο που δεν μπορεί να καλύψει έστω τις ανάγκες του μισού πληθυσμού. Την ίδια στιγμή μάλιστα, η διαδικασία που πρέπει να υπομείνουν οι αιτούντες άσυλο είναι πάρα πολύ χρονοβόρα, ενώ ακόμη και όσοι έχουν έγκριση της αίτησής τους και κατ' επέκταση άρση του γεωγραφικού τους περιορισμού, αδυνατούν να φύγουν από το νησί και να μεταφερθούν στην ηπειρωτική χώρα εξαιτίας της έλλειψης διαθέσιμων κτιρίων.

Αν κρίνουμε λοιπόν τις πολιτικές διαχείρισης και ένταξης προσφύγων με τα δεδομένα που έχουμε αυτή τη στιγμή, και οι δύο φαίνεται να είναι ανεπαρκείς μπροστά στις ανάγκες των προσφύγων. Ίσως πάλι όμως, οι πολιτικές που ακολουθήθηκαν κατά την άφιξη των Μικρασιατών προσφύγων, να ήταν κάπως καλύτερες αν αναλογιστούμε ότι ο προσφυγικός πληθυσμός είχε τη δυνατότητα να εγκατασταθεί όπου ήθελε ο ίδιος, και να συγκροτήσει αμιγώς προσφυγικές κοινότητες διατηρώντας τα ήθη και έθιμά του. Αντιθέτως, εκτός από το γεωγραφικό περιορισμό που πρέπει να υποστούν οι πρόσφυγες και μετανάστες στο ΚΥΤ Μόριας, πρέπει να υποστούν όχι μόνο την υποχρεωτική συμβίωση με χιλιάδες άτομα, αλλά και άτομα διαφορετικών εθνικοτήτων και πεποιθήσεων, γεγονός που εξηγεί όχι μόνο τις διαμάχες μεταξύ του προσφυγικού/μεταναστευτικού πληθυσμού, αλλά και τις εξεγέρσεις κατά των συνολικών συνθηκών που επικρατούν.

Τέλος, κάτι ακόμα που θα μπορούσε να καταστήσει τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν από το ελληνικό κράτος κατά την άφιξη των Μικρασιατών κάπως καλύτερες θα μπορούσε να θεωρηθεί η τακτική της αγροτικής αποκατάστασης, αφού αφενός έδινε τη δυνατότητα στον προσφυγικό πληθυσμό να έχει κάποιο περιουσιακό στοιχείο και αφετέρου να αποκατασταθεί με κάποιο τρόπο επαγγελματικά. Αυτό είναι κάτι που δε λαμβάνει χώρα με τα σύγχρονα προσφυγικά ρεύματα, αφού αν και κάποιες Μ.Κ.Ο έχουν τη δυνατότητα να φιλοξενήσουν για κάποιο διάστημα πρόσφυγες και μετανάστες, ενισχύοντάς τους παράλληλα οικονομικά, μέχρι στιγμής δεν έχει βρεθεί μια μόνιμη λύση, ακόμα και για αυτούς που θα ήθελαν να εγκατασταθούν οριστικά στον ελλαδικό χώρο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

Ανδριώτης, Π. Ν. (1998). *Το μικρό ταξίδι. Η άφιξη και η εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων στις Οινούσσες*. Οινούσσες: Ναυτικό μουσείο Οινουσσών.

Aktar, A. (2006). Το πρώτο έτος της ελληνοτουρκικής ανταλλαγής πληθυσμών: Σεπτέμβριος 1922-Σεπτέμβριος 1923. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης* (Ε. Τσερεζόλε, Μ. Δεμέστιχα, Λ. Μοίρας, μτφρ.), σ. 111-156. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Αλβανός, Ρ. (2011). Οι πρόσφυγες και η αγροτική επανάσταση του Μεσοπολέμου. Στο Α. Ψαρομηλίγκος & Β. Λάζου (επιμ.), *Η ιστορία της Μικράς Ασίας. Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση* (τόμος 7), σ. 43-82. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.

ΑΠΕ-ΜΠΕ/ Μπαλάσκας, Σ. (2016), 'Στάχτη το hot spot στη Μόρια, «βράζει» το νησί (vid)', *CNN Greece*, 20 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/47045/staxti-to-hot-spot-sti-moria-vid>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

ΑΠΕ-ΜΠΕ/ Μπαλάσκας, Σ. (2019), 'Επεισόδια στο κέντρο υποδοχής στη Μόρια', *CNN Greece*, 04 Σεπτεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/189532/epeisodia-sto-kentro-ypodoxis-sti-moria>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Βαράλας, Μ. & Μισαηλίδου, Α. (2005) 'Χίος', *Cultural Portal of the Aegean Archipelago*, 20 Απριλίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=6910>, Ημερ. Πρόσβ.: 07/07/2019.

Βεργέτη, Μ. (1993). Η ποντιακή ταυτότητα της τρίτης γενιάς. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία* (τόμος 9), σ. 79-98. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Βουτυρά, Ε. (2006). Η «επιτυχής» αποκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, σ. 238-248. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Γεωργακοπούλου, Φ. (2002) 'Προσφυγικοί Συνοικισμοί στην Αθήνα και τον Πειραιά', *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μικρά Ασία*, 01 Δεκεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=5944>, Ημερ. Πρόσβ.: 04/01/2018.

Γκιζέλη, Δ. Β. (1993). Η κοινωνική ένταξη των αστών προσφύγων στην πόλη. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία* (τόμος 9), σ. 61-78. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Γλεντή, Δ. (2015). Η κοινωνική παραγωγή του αστικού χώρου κατά την εγκατάσταση των προσφύγων του '22: Η συγκρότηση του προσφυγικού συνοικισμού της Μυτιλήνης, Δημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Διεθνής Αμνηστία (2016) 'Ετήσια έκθεση για το 2015', *Διεθνής Αμνηστία*, 23 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.gr/news/press/article/20215/dimosieysi-etisias-ekthesis-2015>, Ημερ. Πρόσβ.: 15/05/2019.

EPT-B. Αιγαίο (2019), 'Εικόνες του 2015 αντιμετωπίζει η Λέσβος στο προσφυγικό – 500 πρόσφυγες έφτασαν σήμερα', *EPT-B. Αιγαίο*, 29 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο: <https://vorieioaigaio.ert.gr/frontpage/eikones-toy-2015-antimetopizei-i-lesvos-sto-prosfygiko-500-prosfyges-eftasan-simera/>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

EPT-B. Αιγαίο (2019), 'Συμπλοκή ανήλικων προσφύγων μ' ένα νεκρό στη Μόρια', *EPT-B. Αιγαίο*, 25 Αυγούστου. Διαθέσιμο στο: <https://vorieioaigaio.ert.gr/eidiseis/lesvos/symploki-anilikon-prosfygon-m-ena-nekro-sti-moria/>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Hirschon – Φιλιππάκη, R. (1993). Μνήμη και ταυτότητα. Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες της Κοκκινιάς. Στο Θ. Παραδέλλης & Ε. Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας* (Α. Δέφνερ μτφρ.), σ. 327-356. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Hirschon, R. (2006). Τα αποτελέσματα της ανταλλαγής. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτωχές μιας εθνικής σύγκρουσης* (Ε. Τσερεζόλε, Μ. Δεμέστιχα, Λ. Μοίρας μτφρ.), σ. 157-181. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Human Rights Watch (2016), 'Ελλάδα: Επισφαλείς και ανθυγιεινές συνθήκες στα κέντρα υποδοχής προσφύγων («hotspot»). Γυναίκες και παιδιά ζουν με τον φόβο, χωρίς προστασία, χωρίς στοιχειώδεις συνθήκες στέγασης', *Human Rights Watch*, 23 Μαΐου. Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/el/news/2016/05/23/290225>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Human Rights Watch (2018), 'Ελλάδα: Άθλιες οι Συνθήκες για τους Αιτούντες Άσυλο στη Λέσβο. Η έλλειψη χώρου στην ηπειρωτική χώρα είναι απαγορευτική για τη μετακίνηση ευάλωτων ανθρώπων', *Human Rights Watch*, 21 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/el/news/2018/11/21/324489>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Καραβάς, Σ. (1993). Η προσφυγική ψήφος στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας την περίοδο του μεσοπολέμου. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία* (τόμος 9), σ.135-156. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Καραδήμου – Γερόλυμπου, Α. (2010). Πολεοδομικός σχεδιασμός και προσφυγική εγκατάσταση: μια δύσκολη σχέση. Στο Ε. Ιωαννίδου (επιμ.), *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη (1920-1940)*. Πρακτικά Ημερίδας, 17 Μαΐου 2008, σ. 21-41. Αθήνα: Επίκεντρο.

Καραμπλιάς, Ι. Ν. (1950). *Ιστορία των Κυδωνιών: από της ιδρύσεώς των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφύγων εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος* (τόμος Β'). Αθήνα: Τυπογραφείον Γερ. Σ. Χρήστου & Υιός.

Κατσάπης, Κ. (2002) ‘Αντιπαραθέσεις μεταξύ Γηγενών και Μικρασιατών Προσφύγων στην Ελλάδα’, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μικρά Ασία*, 22 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=3665>, Ημερ. Πρόσβ.: 04/01/2018.

Κατσάπης, Κ. (2002β) ‘Αποκατάσταση των Προσφύγων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου’, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μικρά Ασία*, 01 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.ehw.gr/1.aspx?id=3684>, Ημερ. Πρόσβ.: 04/01/2018.

Κατσάπης, Κ. (2007). Αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε γηγενείς και πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Στο Γ. Τζεδόπουλος & Θ. Κωνσταντινόπουλος (επιμ.), *Πέρα από την Καταστροφή, Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, σ. 104-126. Αθήνα: Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων.

Κατσάπης, Κ. (2011). ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'. Το προσφυγικό ζήτημα. Στο Α. Λιάκος (επιμ.), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*, σ. 125-170. Αθήνα: Νεφέλη.

Κοντογιώργη, Έ. (1993). Αγροτικές προσφυγικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία: 1923-1930. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία* (τόμος 9), σ. 47-60. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Κοσμόπουλος, Γ. (2016) ‘Βασικές ερωτήσεις και απαντήσεις για τα δικαιώματα προσφύγων και μεταναστών’, 03 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.gr/blog/20206/vasikes-erotiseis-kai-apantiseis-gia-ta-dikaiomata-prosfygon-metanaston>, Ημερ. Πρόσβ.: 31/05/2019.

Κουρουπού, Μ. & Μπαλτά, Ε. (1993). Πηγές για την ιστορία των ανταλλάξιμων της Καπαδοκίας: Η ανάγκη συνολικής θεώρησης. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία (τόμος 9)*, σ. 15-30. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Κάμπουρα, Λ. (2014). *Οι μουσικές δραστηριότητες των κατοίκων της Χίου κατά την περίοδο 1920-1930*, Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου.

Κωστής, Κ. (1993). Η ιδεολογία της οικονομικής ανάπτυξης: Οι πρόσφυγες στον μεσοπόλεμο. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία (τόμος 9)*, σ. 31-46. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Λαγουμιντζής, Γ., Βλαχόπουλος, Γ., & Κουτσογιάννης, Κ. (2015). Μέθοδοι Συλλογής Δεδομένων. [Κεφάλαιο Συγγραμματος]. Στο Λαγουμιντζής, Γ., Βλαχόπουλος, Γ., Κουτσογιάννης, Κ. *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Λαζαρίδη, Γ. & Αμίτσης, Γ. (2001). *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Λούκος, Χ. (1999). 'Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες στην Ερμούπολη'. Στο Μ. Στεφανοπούλου (επιμ.), *Ο Ξεριζωμός Και Η Άλλη Πατρίδα - Οι Προσφυγοπόλεις Στην Ελλάδα*. Διεπιστημονικό Συμπόσιο, 11 και 12 Απριλίου 1997, σ. 203-212. Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη.

Μαυρογορδάτος, Θ. Γ. (1993). Το ανεπανάληπτο επίτευγμα. Στο Μ. Π. Κιτρομηλίδης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία (τόμος 9)*, σ. 9-14. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών.

Macar, E. (2006). Μια νέα πηγή στις έρευνες για την Ανταλλαγή: Το αρχείο της Dorothy Harrox Sutton. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης* (Ε. Τσερεζόλε, Μ. Δεμέστιχα, Λ. Μοίρας μτφρ.), σ. 268-285. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Μιχελή, Λ. (1992). *Αστυγραφία της Ελάσσονος Ασίας. Σμύρνη, Ερυθραία, Μενεμένη, Αϊβαλί, Μαγνησία, Φώκαια, Πέργαμος, Νύμφαιο, Νέα Έφεσος, Ελλήνων Άστεα (τόμος 3)*. Αθήνα: Δρώμενα.

Μιχελή, Λ. (1992β). *Προσφύγων βίος και πολιτισμός. Από τις πόλεις της Ελάσσονος Ασίας στα τοπία της παράγκας και του πισσόχαρτου, Ελλήνων Άστεα (τόμος 2)*, Αθήνα: Δρώμενα.

Morgenthau, H. (1994). *Η αποστολή μου στην Αθήνα. 1922 – Το έπος της εγκατάστασης* (Σ. Κασεσιάν μτφρ.). Αθήνα: Τροχαλία.

Μπαλαμπανίδης, Δ. & Σούμπασης, Κ. (2017). Η εγκατάσταση των «ανταλλάξιμων» προσφύγων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Ανάμεσα σε κρατικές χωροθετικές πολιτικές και καθημερινές στρατηγικές αντίστασης και επιβίωσης. Στο Ε. Αβδελά, Ρ. Αλβανός, Δ. Κουσούρης & Μ. Χαραλαμπίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο*, σ. 35-61. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μπαλτά, Ε. (2006). Ιστορία και ιστοριογραφία για τους ανταλλάξιμους. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, σ. 98-110. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Μπελίτσος, Θ. Γ. (2004). *Τα Καμίνια της Λήμνου, Ιστορία – Τοπογραφία – Έθιμα – Οικογένειες*, Αθήνα: Σύλλογος Καμινιωτών Λήμνου η 'Πολιόχνη'.

Ναυπλιώτης Α. Ι. (2018). *Μικρασιάτες Έλληνες πρόσφυγες στη Νάξο* (Σειρά ιστορία 19). Αθήνα: Ιωλκός.

Oran, B. (2006). Διατάγματα από τα άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης της Λοζάνης. Στο Κ. Τσιτσελίκης (επιμ.), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης* (Ε. Τσερεζόλε, Μ. Δεμέστιχα, Λ. Μοίρας μτφρ.), σ. 289-323. Αθήνα: Κριτική & ΚΕΜΟ.

Παζιανού, Α. (2018), 'Ο χάρτης και η δράση των ΜΚΟ στη Λέσβο. Αναλυτικά ποιες οργανώσεις, σε ποια σημεία δρουν και το αντικείμενό τους', *emprosnet.gr*, 22 Μαΐου. Διαθέσιμο στο: <https://www.emprosnet.gr/prosfyges/o-xartis-kai-i-drasi-ton-mko-sti-lesvo-2>, Ημερ. Πρόσβ.: 09/09/2019.

Παλούκης, Κ. (2011). Αστική αποκατάσταση. Οι προσφυγικοί οικισμοί. Τυπολογία της προσφυγικής κατοικίας και αρχιτεκτονικά. Η συμβολή των προσφύγων στην ελληνική οικονομία (φθινό βιομηχανικό προλεταριάτο). Στο Α. Ψαρομηλίγκος & Β. Λάζου (επιμ.), *Η ιστορία της Μικράς Ασίας. Οι πρόσφυγες στην Ελλάδα, εγκατάσταση και ενσωμάτωση* (τόμος 7), σ. 83-117. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.

Παναγιωταρέα, Α. (1994). *Όταν οι αστοί έγιναν πρόσφυγες. Κυδωνιάτες αστοί και πρόσφυγες*. Αθήνα: Παρατηρητής.

Πάνου, Π. (2017). Η επαγγελματική Υγιεινή στον Μεσοπόλεμο, *Πέλοπας*, 2(1), σ. 52-61. Διαθέσιμο στο: <http://library.uop.gr/magazine/index.php/pelopas/issue/view/5>, Ημερ. Πρόσβ.: 04/01/2018.

Παρασκευοπούλου - Κόλλια, Ε. – Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), σ. 72-81.

- Ρήγγος, Α. (1995). *Τα κρίσιμα χρόνια 1922-1935* (Τόμος Πρώτος). Αθήνα: Παπαζήση.
- Ρόντος, Κ., Ναγόπουλος, Ν. & Πανάγος, Ν. (2017). *Το Προσφυγικό – Μεταναστευτικό Φαινόμενο στη Λέσβο και η Τοπική Κοινωνία: Στάσεις και Συμπεριφορές*. Θεσσαλονίκη: Τζιόλα.
- Στάμου, Α. (2014). Η κριτική ανάλυση λόγου: Μελετώντας τον ιδεολογικό ρόλο της γλώσσας. Στο Μ. Γεωργαλίδου, Μ. Σηφianού & Β. Τσάκωνα (επιμ.), *Ανάλυση λόγου: Θεωρία και εφαρμογές*, σ. 149-187. Αθήνα: Νήσος. Διαθέσιμο και στο: https://www.researchgate.net/publication/319876857_E_kritike_analyse_logou_Meletontas_ton_ideologiko_rolu_tes_glossas, Ημερ. Ανάρτ.: 18/09/2017, Ημερ. Πρόσβ.: 22/08/2019.
- Tolleshaug, B. (2012). *Φρίντγιφ Νάνσεν: Ένας νορβηγός ήρωας σε μια ελληνική τραγωδία* (Κ. Παπαδοπούλου – Σαμουέλσεν μτφρ.). Κατερίνη: Μάτι.
- Τσαλαχούρης, Κ. Φ. (2002). *Σελίδες ιστορίας, Ροδιακά και άλλα*. Αθήνα: Θύμελη.
- Τσουκαλάς, Κ. (1981). *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες.*, Κ. Ιορανίδης (επιμ.), (Μ. Κοτσανάρου μτφρ.). Αθήνα: Νέα Σύνορα – Λιβάνης.
- UNHCR/ McConnell, A. (2019) ‘*Πρόσφυγας ή μετανάστης; Η επιλογή των λέξεων έχει σημασία*’, Μάρτιος. Διαθέσιμο στο: https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_GR.pdf, Ημερ. Πρόσβ.: 31/04/2019.
- UNHCR (χ.χ.). ‘*Σύμβαση της Γενεύης του 1951: ερωτήσεις και απαντήσεις*’, UNHCR, Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/05/Geneva1951faq.pdf>, Ημερ. Πρόσβ.: 31/04/2019.
- Πρώην Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Δικτυακός Τόπος Διαβουλεύσεων (2019). Πρώην Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής: *Μετανάστευση ορισμός και βασικές κατηγορίες* [Κεφάλαιο Διαβούλευσης για την Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη], 15 Ιανουαρίου. Διαθέσιμο στο: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=799>, Ημερ. Πρόσβ.: 31/04/2019.
- Χαστάογλου, Β. (2010). ‘*Προσφυγική εγκατάσταση και πολεοδομικοί μετασχηματισμοί της Θεσσαλονίκης, 1922-1930*’. Στο Ε. Ιωαννίδου (επιμ.), *Η μεταμόρφωση της Θεσσαλονίκης. Η εγκατάσταση των προσφύγων στην πόλη (1920-1940)*. Πρακτικά Ημερίδας, 17 Μαΐου 2008, σ. 44-88. Αθήνα: Επίκεντρο.

Ξενόγλωσσες

James, A. (2001). Memories of Anatolia : generating Greek refugee identity. *Balkanologie*, 5(1-2). Διαθέσιμο στο: <https://journals.openedition.org/balkanologie/720#quotation>, Ημερ.Πρόσβ.: 01/05/2019.

Amnesty International (n.d.). *Amnesty International Report 2017/2018, The state of the world's human rights*. Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/pol1067002018english.pdf>, Ημερ. Πρόσβ.: 31/04/2019.

Argenti, P. P. (1933). *Chios Liberata or the occupation of Chios by the Greeks in 1912 and Chios during the Great War*. London: John Lane.

Cavounidis, J. (2002). Migration in Southern Europe and the Case of Greece. *International Migration*, 40(1). 1, pp. 45-70.

Cossé, E. (2017), 'Death and Despair in Lesbos. Freezing Winter Conditions Turn Deadly for Refugees in Greece', *Human Rights Watch*, 03 February. Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/news/2017/02/03/death-and-despair-lesbos>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Greek Council for Refugees (2019), 'Conditions in detention facilities', *Asylum Information Database / European Council on Refugees and Exiles*. Διαθέσιμο στο: <https://www.asylumineurope.org/reports/country/greece/detention-asylum-seekers/detention-conditions/conditions-detention-facilities>, Ημερ. Ανάρτ.: χ.χ., Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Hirschon, R. (2007). Culture Areas and the Refugee Experience: The paradoxical case of Lesbos. Στο Π. Μ. Κιτρομηλίδης & Π. Δ. Μιχαηλάρης (επιμ.), *Μυτιλήνη και Αίβαλί (Κυδωνιές). Μια αμφίδρομη σχέση στο Βορειοανατολικό Αιγαίο: Ε' Διεθνές Συνέδριο Ιστορίας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (E.I.E.)*, σ. 171-183. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών.

Salamone, S. D. (1987). *In the Shadow of the Holy Mountain: The Genesis of a Rural Greek Community and its Refugee Heritage*. New York: Columbia University Press.

The National Herald (2019), 'Arrivals Pick Up, Greek Island Refugee, Migrant Camps Overflowing', *The National Herald* [online], 20 August. Διαθέσιμο στο: <https://www.thenationalherald.com/257598/arrivals-pick-up-greek-island-refugee-migrant-camps-overflowing/>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

Tsimouris, G. (1998). *Anatolian embodiments in a Hellenic context: the case of Reisderiani Mikrasiates refugees*, Unpublished PhD Thesis, University of Sussex.

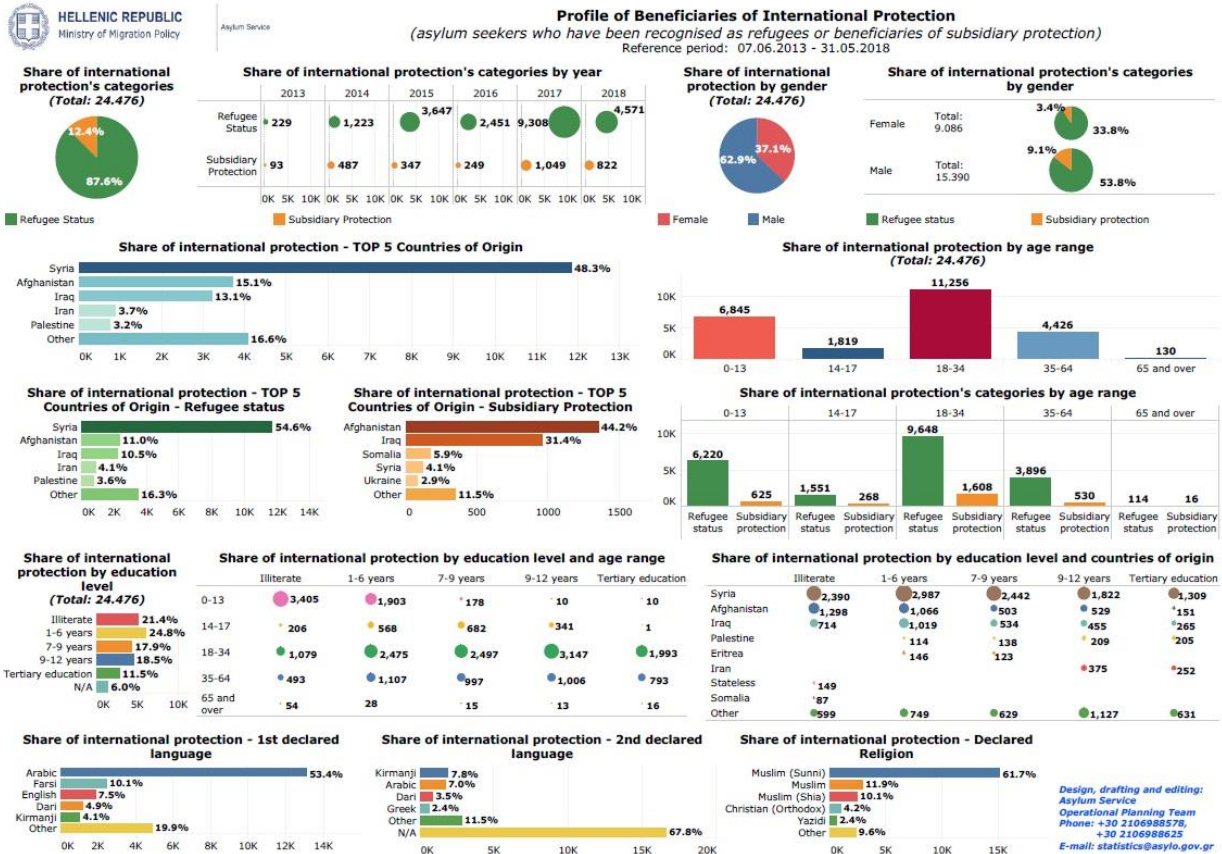
Tsimouris, G. (2004). Musical Memories of the Greek Catastrophe and Local Bards as Emblems of Belonging: The Case of Maria Kouskoussaina, *Oral History*, 32(1), pp. 59-70.

United Nations High Commissioner for Refugees (2018), 'UNHCR urges Greece to accelerate emergency measures to address conditions on Samos and Lesbos', *UNHCR*, 06 November. Διαθέσιμο στο: <https://www.unhcr.org/news/briefing/2018/11/5be15c454/unhcr-urges-greece-accelerate-emergency-measures-address-conditions-samos.html>, Ημερ. Πρόσβ.: 05/09/2019.

United Nations High Commissioner for Refugees (2019), 'Aegean Islands Weekly Snapshot. 22 August- 01 September 2019', *UNHCR*, 03 September. Διαθέσιμο στο: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/71143>, Ημερ. Πρόσβ.: 08/09/2019.

Παράρτημα

- Στατιστικός πίνακας Υπηρεσίας Ασύλου (2013-2018)

Πηγή: Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη – Υπηρεσία Ασύλου.

Διαθέσιμο στο: http://asylo.gov.gr/?page_id=143, Ημερ. Ανάρτ.: Ιούνιος 2018, Ημερ. Πρόσβ.:

06/09/2019

- Ερωτηματολόγιο ημιδομημένης συνέντευξης

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αξιότιμε κύριε/α.

Το ερωτηματολόγιο που έχετε στα χέρια σας, σας απευθύνεται στο πλαίσιο έρευνας που πραγματοποιώ ως τμήμα εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας στο Π.Μ.Σ. «Κοινωνική και Εκπαιδευτική Πολιτική» του τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, με θέμα «Παλιοί και νέοι πρόσφυγες στο Αιγαίο: Εγκατάσταση Μικρασιατών και σύγχρονα προσφυγικά ρεύματα». Στόχος της εργασίας αυτής είναι να πραγματοποιηθεί μια σύγκριση μεταξύ του τρόπου που αντιμετωπίστηκαν οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας από τους γηγενείς στα νησιά του Αιγαίου και των προσφύγων που βρίσκονται στο hotspot της Λέσβου τα τελευταία χρόνια. Αναλυτικότερα, σκοπός των συνεντεύξεων είναι να γίνει πρόδηλο πού οφείλεται η στάση που κρατούν οι γηγενείς απέναντι στους πρόσφυγες που έχουν εγκατασταθεί στη Μόρια. Εννοείται ότι οι απαντήσεις σας θα είναι ανώνυμες και απολύτως εμπιστευτικές καθώς θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας (εκτός από ορισμένα δημογραφικά στοιχεία: φύλο, ηλικία), γι' αυτό παρακαλώ να διατυπώστε τις απόψεις σας με όσο το δυνατόν ειλικρινέστερο τρόπο.

Σας ευχαριστώ προκαταβολικά για την βοήθειά σας.

1. Γενικά στοιχεία:

- i. Φύλο
- ii. Ηλικία
- iii. Εκπαιδευτικό επίπεδο
- iv. Κατάσταση απασχόλησης/ Επάγγελμα
- v. Πολιτική τοποθέτηση *

2. Επίδραση προσφύγων στην τοπική κοινωνία

- i. Πώς βιώσατε την άφιξη των προσφύγων στο χωριό;
- ii. Πώς αισθάνεστε με το γεγονός πως οι πρόσφυγες είναι ελεύθεροι να «μπαινοβγαίνουν» στο hotspot; **
- iii. Ποια η άποψή σας για τον τρόπο που διαχειρίζονται τα ΜΜΕ το προσφυγικό – μεταναστευτικό ζήτημα;
- iv. Ποια η άποψή σας για τις διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα στο κέντρο της Μυτιλήνης τις προηγούμενες χρονιές προκειμένου να απομακρυνθεί ο προσφυγικός – μεταναστευτικός πληθυσμός από το νησί;

3. Στάση γηγενή πληθυσμού απέναντι στους πρόσφυγες

- i. Τι γνωρίζετε για τις συνθήκες διαβίωσης στο hotspot;
- ii. Έχετε έρθει ποτέ σε επαφή με άτομα του προσφυγικού πληθυσμού;
- iii. Ποια η άποψή σας για τους φορείς που συνεργάζονται με τους πρόσφυγες;
- iv. Τα παιδιά σας κάνουν παρέα με άτομα άλλης εθνικότητας; / Συναναστρέφεστε με άτομα άλλης εθνικότητας;
- v. Θα προσλαμβάνατε κάποιον πρόσφυγα π.χ. στις αγροτικές δουλειές;

4. Άποψη για ενδεχόμενη μόνιμη αποκατάσταση και ενσωμάτωση

- i. Θα πηγαίνατε να ψωνίσετε από το μαγαζί κάποιου πρόσφυγα; ***
- ii. Θα φιλοξενούσατε στο σπίτι σας, έστω και προσωρινά, κάποιον πρόσφυγα;
- iii. Πώς θα σας φαινόταν αν τα προσφυγόπουλα εντάσσονταν στα σχολεία της κοινότητας;
- iv. Πώς θα σας φαινόταν η μόνιμη εγκατάσταση των προσφύγων στον ελλαδικό χώρο με αντάλλαγμα την παροχή επιδομάτων στον γηγενή πληθυσμό; ****

Διευκρινίσεις ερωτήσεων

* Σκοπός της ερώτησης είναι να βρεθεί κάποια πιθανή σχέση ψήφου και πεποιθήσεων για τους πρόσφυγες και μετανάστες, όπως π.χ. έγινε με τους Μικρασιάτες οι οποίοι υποστήριζαν τον Βενιζέλο, σε αντίθεση με τους ντόπιους που τάχθηκαν υπέρ της αντιπολίτευσης.

Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων δεν ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να ονομάσουν την πολιτική παράταξη που υποστηρίζουν, αλλά να τοποθετήσουν τον εαυτό τους σε μια κλίμακα από άκρα αριστερά έως άκρα δεξιά.

** Σκοπός της ερώτησης είναι να κατανοηθεί το τί συνεπάγεται το γεγονός ότι στο χώρο του ΚΥΤ δεν υπάρχει κάποιος έλεγχος, αλλά και τα συναισθήματα που δημιουργεί αυτή η κατάσταση στο γηγενή πληθυσμό.

*** Στο κέντρο της Μυτιλήνης υπάρχει ένα κοινωνικό εστιατόριο-καφέ, το οποίο έχει τη νομική μορφή της Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας και απασχολεί πρόσφυγες και ντόπιους. Η ερώτηση αυτή στοχεύει στη διερεύνηση των εξής: α) κατά πόσο είναι πρόθυμοι να στηρίξουν μια τέτοια δράση και β) κατά πόσο είναι πρόθυμοι να στηρίξουν μελλοντικά μια επιχείρηση πρόσφυγα/ μετανάστη.

**** Η ερώτηση αναφέρεται σε οικονομικά κίνητρα μέσω προγραμμάτων, όπως το «Home for Hope» που αφορά την προσφορά στέγης σε αιτούντες άσυλο και άτομα που πληρούν τις προϋποθέσεις μετεγκατάστασης σε άλλες χώρες της Ευρώπης.

- Πίνακας γενικών στοιχείων συμμετεχόντων

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ	ΑΡΧΙΚΑ ΟΝΟΜΑΤΟΣ	ΦΥΛΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ
1	Σ.Μ.	Γυναίκα	68	Δημοτικό	Συνταξιούχος	Κέντρο
2	Μ.Χ.	Άνδρας	76	Δημοτικό	Συνταξιούχος	Κέντρο
3	Σ.Δ.	Γυναίκα	36	Γυμνάσιο	Άνεργη	Δεξιά
4	Α.Κ.	Άνδρας	56	Δημοτικό	Εργαζόμενος – Ιδιωτικός τομέας	Κέντρο
5	Μ.Γ.	Γυναίκα	33	Λύκειο	Εργαζόμενη – Ιδιωτικός τομέας	Άκρα Δεξιά
6	Δ.Χ.	Άνδρας	72	Τ.Ε.Ε.	Εργαζόμενος – Ιδιωτικός τομέας	Άκρα Αριστερά
7	Β.Σ.	Άνδρας	57	Τ.Ε.Ε.	Εργαζόμενος – Ιδιωτικός τομέας	Δεξιά
8	Θ.Μ.	Άνδρας	28	Λύκειο	Εργαζόμενος – Ιδιωτικός τομέας	Δεξιά
9	Α.Π.	Γυναίκα	64	Δημοτικό	Οικιακά	Δεξιά
10	Π.Κ.	Γυναίκα	54	Γυμνάσιο	Άνεργη	Αριστερά
11	Δ.Τ.	Γυναίκα	21	Φοιτήτρια	Άνεργη	Αριστερά
12	Α.Δ.	Γυναίκα	21	Φοιτήτρια	Άνεργη	Δεξιά
13	Δ.Β.	Γυναίκα	58	Α.Ε.Ι.	Εργαζόμενη – Δημόσιος τομέας	Κέντρο
14	Σ.Α.	Γυναίκα	42	Λύκειο	Άνεργη	Αριστερά
15	Μ.Ε.	Γυναίκα	30	Λύκειο	Οικιακά	Άκρα Αριστερά

Υπενθύμιση: Τα αρχικά του ονόματος των συμμετεχόντων δεν παραπέμπουν στα αληθινά τους στοιχεία προκειμένου να διατηρηθεί η ανωνυμία του δείγματος.